

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

**Analýza pořadů pro ženy vysílaných
na vlnách Československého rozhlasu v éře komunismu**

Bc. Zuzana Halíková

Diplomová práce

2025

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Bc. Zuzana Halíková
Osobní číslo:	H23319
Studijní program:	N0222A120033 Historie
Specializace:	Historie – Gender History
Téma práce:	Analýza pořadů pro ženy vysílaných na vlnách Československého rozhlasu v éře komunismu
Zadávací katedra:	Ústav historických věd

Zásady pro vypracování

Diplomová práce se bude zabývat prezentací žen a ženství na vlnách Československého rozhlasu za éry komunismu. Práce bude sledovat způsoby zobrazování žen a jejich postavení v kontextu soukromé i veřejné sféry, stejně tak se bude zabývat vývojem a proměnami dané problematiky. Studentka shrne rovněž fungování Československého rozhlasu v daném časovém období a představí některé redaktorky, které se na vysílání aktivně podílely. Na základě detailní analýzy pořadů pro ženy a dalších relevantních pramenů bude představen obraz žen v Československém rozhlase mezi lety 1950 a 1989.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara, Dějiny českých médií: od počátku do současnosti, Praha 2019.

JEŠUTOVÁ, Eva a kol., Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu, Praha 2003.

JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara, Masová média, Praha 2009.

KOL. AUTORŮ, Československý rozhlas na vlnách času, Praha 1963.

LAUDER, Silvie, V pasti pohlaví: o politice, péči, sexu, násilí a postavení žen v Česku, Brno 2023.

NEČASOVÁ, Denisa, Buduj vlast – posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955, Brno 2012.

NEČASOVÁ, Denisa, Dělnice jako předmět bádání českých soudobých dějin, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2016, s. 387–398.

NEČASOVÁ, Denisa, Proměny obrazů ženy po únoru 1948 (na příkladu ženského hnutí), in: DEVÁTÁ, Markéta – KOCIAN, Jiří, 1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti, Praha 2011, s. 271–278.

NEČASOVÁ, Denisa, Ideologické obrazy mateřství po únoru 1948, in: HALÍŘOVÁ, Martina (ed.), Od početi ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29. – 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích, Pardubice 2008, s. 35–46.

NEČASOVÁ, Denisa, Organizace žen v letech 1948-1989 v historické perspektivě, in: HAVELKOVÁ, Hana – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989, Praha 2015, s. 169–206.

WAGNEROVÁ, Alena, Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm, Praha 2021.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Šárka Caitlín Rábová, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. března 2024

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2025

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2024

Prohlášení

Prohlašuji:

Práci s názvem *Analýza pořadů pro ženy vysílaných na vlnách Československého rozhlasu v éře komunismu* jsem vypracoval/a samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil/a, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl/a jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 14. 06. 2025

Bc. Zuzana Halíková v. r.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Šárce Caitlín Rábové, Ph.D., za velkou podporu, trpělivé vedení, cenné rady a čas. Její důvěra, vstřícnost a laskavý, ale zároveň precizní přístup mi dodávaly jistotu i v momentech, kdy jsem si sama jistá nebyla. Děkuji za to, že vedla nejen mojí práci, ale často i mě samotnou. Další dík patří paní Ivaně Zuranové z badatelny Českého rozhlasu, za velmi milý a nápomocný přístup při mém akademickém pátrání. Největší dík však patří mé nejbližší rodině, mamince Ivoně, bratru Zdeňkovi, prarodičům Krejčíkovým a Charlesovi, kteří mě celou dobu při mém studiu podporovali a věřili ve mě. V neposlední řadě děkuji také mým přátelům, holčičkám a všem z party Janky-byznys a „vyloženě“ neděkuji tomu jednomu.

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na prezentaci žen a ženství v Československém rozhlasu v období mezi lety 1946 a 1989. Cílem je analyzovat, jak byly ženy zobrazovány ve vysílání a jaké role jim byly přisuzovány v soukromé i veřejné sféře. Rozhlas je v práci nahlížen jako důležité komunikační médium s výrazným vlivem na utváření a reflexi dobových genderových představ. Výzkum vychází z analýzy rozhlasových nahrávek, programů, dokumentů a dalších archivních pramenů. Sleduje proměny obrazu žen v souvislosti s ideologickými i kulturními změnami a věnuje se také fungování samotného rozhlasu. Práce tak nabízí pohled na to, jak byl konstruován obraz žen ve veřejném prostoru socialistického Československa.

Klíčová slova

Československý rozhlas, pořady pro ženy, žena, matka, rodičovství, redaktorky, socialismus, komunismus

Title

Analysis of programmes for women broadcasted on Czechoslovak Radio in the communist era

Annotation

This thesis focuses on the presentation of women and femininity in Czechoslovak Radio between 1946 and 1989. The aim is to analyze how women were portrayed in broadcasts and what roles were assigned to them in both the private and public spheres. Radio is viewed in the thesis as an important communication medium with a significant influence on the formation and reflection of contemporary gender ideas. The research is based on an analysis of radio recordings, programs, documents, and other archival sources. It traces the changes in the image of women in connection with ideological and cultural changes and also focuses on the functioning of radio itself. The work thus offers a view of how the image of women was constructed in the public sphere of socialist Czechoslovakia.

Keywords

Czechoslovak Radio, programs for women, woman, mother, parenthood, editors, socialism, communism

Obsah

Úvod	11
1 Pojem média a masová média	22
2 Rozhlas	25
2.1 Počátky rozhlasu v Československu (1923-1937).....	28
2.2 Rozkvět, válka a boj o rozhlas (1938-1945).....	29
2.3 Rozhlas po válce (1946-1959).....	31
2.4 „Zlatá“ šedesátá léta v rozhlase (1960-1968).....	33
2.5 Období normalizace až po revoluci (1969-1989).....	35
3 Ženská otázka v Československu	38
3.1 Fungování ve veřejné sféře.....	42
3.1.1 Pracovnice	42
3.1.2 Občanka	44
3.2 Fungování v domácí sféře.....	46
3.2.1 Hospodyně.....	47
3.2.2 Manželka	48
3.2.3 Matka	50
4 Rozhlas: prostor kde mluvila společnost k ženám a naopak	54
4.1 Hlasatelky, příběhy ženské odvahy a profesní integrity	57
4.1.1 Olga Vojáčková.....	58
4.1.2 Dagmar Hazdrová.....	59
4.1.3 Věra Šťovíčková-Heroldová.....	60
5 Ať žije mír a pracovitost (1946-1959)	62
6 Mezi ideologií a realitou (1960-1968)	80
7 Po staru, ale novým tónem (1969-1989)	99
8 Závěr.....	120
9 Resumé	127
10 Prameny a literatura.....	131
10.1 Archivní prameny	131
10.2 Vydané prameny	131
10.3 Dobová odborná literatura	132
10.4 Periodika.....	132
10.5 Sekundární literatura.....	132
10.6 Internetové zdroje	134

10.7	Bakalářské a diplomové práce	134
11	Seznam vyobrazení.....	136

Úvod

Cílem této diplomové práce je analýza a zhodnocení podob, vývoje a funkce rozhlasového vysílání určeného ženám v Československu v období mezi lety 1948-1989. Práce si klade za úkol prozkoumat, jakým způsobem byl tento specifický segment vysílání koncipován, jaké hodnoty a normy ženám zprostředkovával a jak reflektovat dobové představy o ženské identitě, mateřství, rodině a postavení žen v zaměstnání a společnosti. Zvláštní pozornost je věnována tomu, jak se rozhlas coby státní médium podílel na šíření ideologického obrazu „socialistické ženy“, jaké tematické okruhy byly ve vysílání akcentovány a jakým způsobem byly ženy prostřednictvím tohoto média oslovovány a formovány. Téma je relevantní nejen z hlediska historického výzkumu médií, ale i proto, že rozhlas představoval po celé sledované období jeden z klíčových komunikačních nástrojů státní moci. Díky své každodenní přítomnosti v domácnostech a relativní dostupnosti sehrával významnou roli při formování veřejného mínění i životních postojů. Zaměření na vysílání pro ženy přitom umožňuje lépe pochopit, jak stát prostřednictvím médií oslovoval specifické cílové skupiny a jak se pokoušel řídit jejich chování, vnímání rolí a začlenění do socialistického projektu. Práce tak sleduje obsahovou stránku rozhlasového vysílání, ale i jeho ideologické a kulturně-politické souvislosti.

Rozhlas se ve 20. století stal jedním z klíčových nástrojů masové komunikace a měl nezastupitelné místo ve formování veřejného mínění, národní identity i každodenní kultury. V Československu byla jeho role ještě umocněna politickými změnami po roce 1948, kdy se z původně veřejnoprávního média stal plnohodnotný nástroj státní propagandy. Teoretické a historické uchopení rozhlasu jako média v tomto kontextu představuje první opěrný pilíř této práce. Základním přehledovým dílem je publikace Jakuba Končelíka a kolektivu *Dějiny českých médií 20. století*,¹ která nabízí detailní analýzu proměn mediálního systému od počátku po rok 1989. Autoři reflektují, jak se rozhlas proměňoval od nástroje osvěty k nástroji totální kontroly. Důraz je kladen na technologický vývoj, institucionální proměny, a hlavně vztah mezi médii a státní mocí. Publikace Petra Bednaříka, Libuše Štěpánkové a Milana Pokorného *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*² je dalším důležitým titulem, který systematicky

¹ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010.

² BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011.

zaznamenává proměny rozhlasu v klíčových historických momentech – od první republiky přes nacistickou okupaci po období normalizace. Bednařík zároveň v několika pasážích rozhlas charakterizuje jako tzv. hybridní médium, které kombinuje zábavní, informační i ideologické funkce a jeho využití se zásadně mění podle politického zřízení. Teoretické vymezení médií a masových médií v této diplomové práci vychází z definic a přístupů Jany Marie Havigerové a Davida Štěpánka, kteří v knize *Média – prostředky transferu informací*³ chápou médium především jako nástroj zprostředkující společenskou komunikaci. Pro pochopení mediálního působení v totalitním režimu je důležité vědět, kdo médium ovládá, jaký typ sdělení produkuje a jaký je jeho záměr. Pro hlubší mediálně-sociologické uchopení je využita rovněž literatura Jana Jiráka a Barbary Köpplové *Masová média*,⁴ kde autoři rozvíjejí myšlenku médií jako prostoru kulturní výměny a utváření kolektivní identity. Tato koncepce je důležitá zejména při rozboru toho, jak rozhlas vytvářel modelové obrazy ideální socialistické společnosti, a v jejím rámci i role žen.

Z teoretických prací mimo český kontext je inspirativní přístup Marshalla McLuhana,⁵ který považuje rozhlas za intimní médium, jež má, navzdory absenci obrazu, silný emoční dopad. Tato perspektiva je důležitá především v analýze pořadů adresovaných ženám, které měly často osobní, vztahový a psychologický tón. Pro detailnější vhled do jednotlivých období rozhlasového vývoje, a především do programové struktury a proměn vnitřního fungování mi byla nápomocná publikace Evy Ješutové *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*,⁶ která vyšla ve spolupráci s Českým rozhlasem. Kniha přináší pohledy odborníků a zachycuje rozhlas od jeho počátků až po současnost, přičemž zvláštní pozornost věnuje období 20. století. Texty tematizují nejen technické a organizační aspekty, ale i kulturní a společenský přesah rozhlasového média. Pro mojí práci byla přínosná zejména kvůli informacím o programové skladbě a objevují se zde i pasáže věnované ženským redaktorkám, přestože detailní analýza vysílání pro ženy zde zůstává okrajová. V úvodní fázi svého výzkumu jsem narazila na novější publikaci Reného Melkuse a Tomáše Pánka *Český rozhlas 1923-*

³ HAVIGEROVÁ, Jana Marie a ŠTĚPÁNEK, David. *Média – prostředky transferu informací*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.

⁴ JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Masová média*. Praha: Portál, 2009.

⁵ MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011.

⁶ JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003.

2023⁷ vydanou v roce 2023. Autoři přehledně zachycují jednotlivé dekády vývoje rozhlasu a neopomíjejí ani společensko-politické kontexty, které ovlivňovaly podobu vysílání. Uvedené publikace mi poskytly základní teoretický rámec pro pochopení rozhlasu jako nástroje masové komunikace a zároveň mi umožnily sledovat jeho vývoj v podmínkách státního socialismu. Díky nim jsem mohla zasadit své téma do širšího historického a institucionálního kontextu a lépe porozumět roli rozhlasu jako prostředku ideologického působení.

V socialistickém Československu byla ženská otázka pevně začleněna do rámce oficiální ideologie. V duchu marxisticko-leninského pojetí se ženská emancipace chápala především skrze zapojení žen do veřejné sféry, která se však stále vzájemně propojovala s tou domácí. Tématem strukturálního napětí mezi těmito sférami ženské existence se detailně zabývá historička Denisa Nečasová, jejíž interpretační přístup jsem zvolila jako hlavní metodologický rámec své práce. Ve své monografii *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*⁸ analyzuje, jak komunistický režim konstruoval nové genderové identity a jakým způsobem se tyto ideály promítaly do každodenního života obyvatel. Klade důraz na institucionální a ideologické mechanismy, jimiž byl vytvářen ideál „nového socialistického člověka“, a sleduje, jak se tyto normy konkrétně vztahovaly na ženy jako pracovnice, matky, manželky, hospodyně a občanky. Ve své disertační práci, která vyšla i knižně pod názvem *Buduj vlast – posilíš mír!*⁹ pak detailně rozvíjí téma genderové socializace především v 50. letech, přičemž ukazuje, že i v období intenzivní politické kontroly a ideologického tlaku byly ženy schopny vytvářet individuální strategie, jak s těmito požadavky zacházet – ať už jejich přijetím, vyjednáváním, nebo tichým zpochybňováním. Nečasová ve svých textech přináší analytické rozlišení mezi veřejnou a domácí sférou jako dvěma klíčovými oblastmi, v nichž se ženská identita formovala. Tato dichotomie mi umožnila uchopit i samotné rozhlasové vysílání pro ženy jako specifické pole, kde se tyto roviny prolínaly – rozhlas ženám přinášel jednak ideologické apely vztahující se k práci, aktivní účasti na budování socialismu a občanské odpovědnosti, a jednak praktické a emocionální rady spjaté s rodinou, výchovou dětí, péčí o domácnost či partnerskými vztahy. Díky Nečasové jsem mohla strukturovat vlastní analýzu pořadů právě na základě toho, do jaké míry byly zaměřeny na veřejné či

⁷ MELKUS, René a PÁNEK, Tomáš. *Český rozhlas 1923-2023*. Praha: Národní technické muzeum, 2023.

⁸ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*. Brno: Host, 2018.

⁹ TÁŽ. *Buduj vlast - posilíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno: Matice moravská, 2011.

soukromé role žen a jak tyto roviny byly ideologicky rámovány, případně zpochybňovány.

Pro hlubší pochopení tohoto napětí a ideologické konstrukce ženské role byla zásadní také publikace Aleny Wagnerové *Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*,¹⁰ která vznikla v exilovém prostředí v 70. letech a kriticky analyzuje reálné postavení žen v socialistických společnostech. Wagnerová vychází z osobní zkušenosti i ze znalosti československého kontextu a poukazuje na to, že emancipace žen byla ve skutečnosti nástrojem státního zájmu – ženy byly zapojeny do pracovního procesu nikoliv kvůli jejich rovnosti, ale z ekonomické nutnosti. Publikace *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*¹¹ představuje soubor studií několika autorů, kteří zkoumají, jak byla ženská zkušenost v období socialismu ve veřejném prostoru zároveň reprezentována i potlačována – a jaké rámce a kontexty tuto ambivalenci utvářely. Kolektiv autorů a autorek v této monografii ukazuje, že ženský hlas byl během éry socialismu často „vyvlastněn“ – o ženách se mluvilo, ale ony samy do veřejného prostoru promlouvaly pouze zprostředkovaně a pod dohledem. Tento přístup mi umožnil lépe nahlédnout dobový diskurz o ženách jako strukturu, která sice zdánlivě podporovala jejich společenské zapojení a emancipaci, avšak činila tak způsobem, jenž ženy redukoval na předem definované role – pracovnice, matky, manželky – bez skutečné participace na formování těchto kategorií. Uvedené publikace mi poskytly komplexní rámec pro porozumění tomu, jak byl v socialistickém Československu konstruován ideál ženy a jaké místo v této konstrukci zaujímal masové médium, jakým byl rozhlas. Umožnily mi přistupovat k rozhlasovému vysílání nikoliv jen jako k souboru pořadů určených ženám, ale jako k důležitému nástroji kulturní socializace, v němž se odráželo, reprodukovalo i (byť omezeně) zpochybňovalo dobové pojetí ženské identity, rolí a možností. Právě v tomto napětí mezi oficiálním diskurzem, každodenní praxí a kulturní reprezentací se otevírá prostor pro detailní analýzu rozhlasového vysílání jako místa, kde se formoval obraz ženy v socialistické společnosti.

¹⁰ WAGNEROVÁ, Alena. *Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2017.

¹¹ HANÁKOVÁ, Petra; HAVELKOVÁ, Barbara; KOLÁŘOVÁ, Kateřina; KLVAČOVÁ, Petra; MATONOHA, Jan et al., HAVELKOVÁ, Hana a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora (ed.). *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015.

Dosavadní výzkum zaměřený na historii Československého rozhlasu v období 20. století se soustředí převážně na jeho technologický a institucionální vývoj, případně na jeho politickou roli. V této oblasti vznikla řada bakalářských, diplomových a akademických prací, které se věnují regionálním rozhlasovým studiím nebo vybraným dějinným obdobím. Martina Cechová se ve své práci zaměřila na vývoj *Československého rozhlasu Hradec Králové v letech 1945-1955*,¹² kde sledovala provozní zázemí, organizační strukturu a typy vysílání po druhé světové válce. Karolína Bělohlávková zase zkoumala vztah mezi mocenskými strukturami a rozhlasovou institucí na příkladu Československého rozhlasu Brno v 60. letech,¹³ přičemž se soustředila na personální proměny, redakční politiku a vztah rozhlasu k centrálním orgánům. Podobně Lukáš Jiříček¹⁴ analyzoval fungování rozhlasu v období normalizace, kdy sledoval především ideologické ukotvení médií a změny v programové skladbě. Z hlediska genderových aspektů rozhlasového vysílání vzniklo omezené množství prací. Například Petra Fabiánová ve své bakalářské práci *Hlasatelky v Československém rozhlase a rozhlas pro ženy ve 30. letech 20. století*¹⁵ zkoumala rané formy ženského rozhlasového projevu a mediální reprezentace žen v období první republiky. Na podobné téma navázala diplomová práce Marie Leinveberové vypracovaná na Univerzitě Pardubice s názvem *Rozhlasové vysílání pro ženy: Radiojournal mezi válkami a v době německé okupace*,¹⁶ která se přímo zaměřovala na programy adresované ženám v meziválečném a protektorátním období. Obě tyto práce jsou cenným příspěvkem pro pochopení počátků ženského vysílání v českém rozhlasovém prostředí. Zaměřují se ale výhradně na období před rokem 1945 a nereflektují vývoj ženského vysílání v podmínkách státního socialismu, ani jeho ideologické, kulturní a společenské funkce v novém politickém kontextu. Z přehledu existujících prací je tedy patrné, že i když se v české mediální historiografii objevují dílčí snahy o zmapování rozhlasového vysílání, systematická

¹² CECHOVÁ, Martina. *Československý rozhlas Hradec Králové v letech 1945-1955*. Online. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. 2007. Dostupné z: <https://theses.cz/id/puujdq/>.

¹³ BĚLOHLÁVKOVÁ, Karolína. *Mediální organizace a moc: Čs rozhlas Brno v 60. letech*. Online. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. 2015. Dostupné z: <https://theses.cz/id/uyu9t5/>.

¹⁴ JIŘÍČEK, Lukáš. *Československý rozhlas v období normalizace*. Online. Diplomová práce. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta. 2019. Dostupné z: <https://theses.cz/id/1zwmgp/>.

¹⁵ FABIÁNOVÁ, Petra. *Hlasatelky v Československém rozhlase a rozhlas pro ženy ve třicátých letech 20. století*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, 2015.

¹⁶ LEINVEBEROVÁ, Marie. *Rozhlasové vysílání pro ženy: Radiojournal mezi válkami a v době německé okupace*. Online. Diplomová práce. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. 2018. Dostupné z: <https://theses.cz/id/h6yrca/>.

analýza pořadů určených ženám v éře komunismu chybí. Tato výzkumná mezera se týká nejen samotné obsahové podoby vysílání, ale i toho, jak rozhlas formoval ženskou identitu, jaké role ženám přisuzoval a jak reprodukoval, nebo zpochybňoval ideologická očekávání. Moje diplomová práce se snaží tuto mezeru zaplnit propojením mediálně-historické analýzy s genderovými a kulturními přístupy, přičemž sleduje, jakým způsobem rozhlas jako státní médium konstruoval obraz socialistické ženy a jaké hodnoty jí zprostředkovával. Unikátnost mého tématu spočívá nejen v tom, že tematizuje dosud opomíjený segment vysílání, ale také v tom, že ho zasazuje do širšího rámce každodennosti, ideologie a kulturního působení médií v totalitním režimu.

V diplomové práci vycházím z pestré pramenné základny, která si vyžaduje různé metodologické přístupy a umožňuje nahlédnout jak institucionální rámec, tak konkrétní obsahovou podobu a společenskou recepci rozhlasového vysílání pro ženy. Základem mého výzkumu se staly prameny uložené v archivu Českého rozhlasu, především dochovaný zvukový materiál rozhlasového vysílání, který mi poskytl přímý vhled do konkrétní podoby pořadů. V rámci výzkumu jsem opakovaně navštěvovala badatelskou Českého rozhlasu, která poskytuje přístup k rozsáhlému digitálnímu i tištěnému archivu. V počítačové databázi bylo možné vyhledávat jednotlivé dokumenty a nahrávky podle klíčových slov, data vysílání nebo dalších parametrů. Vybrané pořady jsem si mohla buď přímo poslechnout, nebo nahlédnout do prepisů a dalších archivních materiálů v tištěné podobě. Nahrávky mi posloužily především k analýze témat, jak se o ženách mluvilo a jaká témata byla směrem k posluchačkám komunikována. Jak se mluvilo o autoritě, péči o děti, pracovní agitaci, genderové rovnosti nebo vedení domácnosti. V období komunistického režimu nebylo systematicky archivováno celodenní vysílání, a proto se dochoval pouze omezený výběr záznamů. Při práci s archivními materiály jsem se orientovala primárně podle data vysílání a systematicky procházela jednotlivé záznamy, neboť názvy i popisy pořadů byly mnohdy neúplné nebo zavádějící. K nahlédnutí mi byly poskytnuty také ukázky scénářů vybraných dílů pořadu *Vysílání pro ženy*, které se však dochovaly pouze částečně. Vzhledem k omezenému množství poslechových pramenů jsem využila rovněž rozhlasový program a texty zveřejněné v periodiku *Náš rozhlas* (do roku 1953), později *Československý rozhlas a televize* (1954-1965), *Československý rozhlas* (1966-1972) a *Programový týdeník Rozhlas* (1973-1989), který vycházel od roku 1923 a funguje do současnosti, s pozměněným názvem *Týdeník Rozhlasu*. Tato periodická tiskovina neplnila pouze funkci orientačního programového přehledu, ale zároveň

představovala zásadní nástroj ideologické a kulturní mediace. Sloužila k propagaci rozhlasového vysílání, popularizaci jednotlivých pořadů a jejich tvůrců, a v neposlední řadě i k formování očekávání a zájmů posluchačů a posluchaček. Díky programu jsem mohla určit, jakými tématy se zabývaly pořady pro ženy, jelikož u každého byl uveden stručný popis, který přibližoval, na co se mohly posluchačky těšit.

Další významnou skupinu pramenů tvořily odborné interní publikace vydávané samotným Československým rozhlasem, zejména ediční řada *Studie a úvahy* vydávaná mezi lety 1963-1968 a odborný časopis *Práce rozhlasu* vydávaný nepravidelně v letech 1961-1986. Tyto materiály vznikaly pod záštitou Výzkumného ústavu rozhlasu a televize, který byl od svého založení klíčovým odborným pracovištěm zajišťujícím metodickou, analytickou a teoretickou podporu pro rozhlasové i televizní vysílání. V rámci této práce byly publikace *Studií a úvah* využity ke kontextuálnímu rámci pro pochopení oficiálních postojů k ženskému vysílání a výchově v socialistickém státě. Texty mi umožnily nahlédnout, jakým způsobem rozhlas reflektoval svou vlastní společenskou roli a jakou úlohu přisuzoval vysílání zaměřenému na ženy. Časopis *Práce rozhlasu* jsem ve své práci využila jako jedinečný zdroj pro rekonstrukci provozního a institucionálního zázemí ženského vysílání. Sloužil mi jako opora při mapování reakcí posluchačů (hlavně posluchaček), které byly publikovány v podobě ukázek z dopisů nebo výňatků z posluchačských anket. Informace jsem následně využila k ilustraci konkrétní posluchačské recepce pořadů a zároveň k doplnění obrazu o tom, jak byla ženská tematika v rozhlase vnímána. Právě ankety pořádané Výzkumným ústavem byly pro mou analýzu klíčové – poskytly cenné údaje o posluchačských preferencích, o vývoji zájmu o ženské pořady i o tom, jaké společenské otázky rezonovaly v dobové veřejnosti.

Specifický pramen představovala ediční řada knih *Hovoříme s rodiči*, které byly vydávány v průběhu 50., 60. a 70. let Státním pedagogickým nakladatelstvím jako doprovodné a popularizační publikace k rozhlasovým pořadům. Obsahují přepisy jednotlivých přednášek a besed odvysílaných ve stejnojmenném pořadu. Tyto texty představují syntézu odborného diskurzu (výchovného, psychologického a lékařského) s ideologickými rámci socialistické společnosti. Jejich význam spočívá nejen v tom, že odrážejí obsahovou náplň rozhlasového pořadu, ale že často zároveň určují tematické priority a formují způsob, jakým byly posluchačům interpretovány role rodičů, zejména matek. Pro vypracování podkapitoly pojednávající o životě tří mnou vybraných hlasatelek jsem využila osobní složky uložené v archivu rozhlasu a doplnila je o informace

z databáze Paměti národa. Díky orálně-historickým rozhovorům jsem mohla doplnit osobní zkušenosti žen, nebo jejich příbuzných a zachytit tak nejen jejich profesní dráhu, ale i osobní život. Z konce 80. let jsou dochovány výroční zprávy a tematické plány připravené na následující rok. Pomohly mi jako pramen pro rekonstrukci institucionálních představ o funkci a směřování ženského vysílání. Jejich analýza mi umožnila nahlédnout do konkrétních plánovacích a programových procesů, ale také do způsobu, jakým redakce reflektovala své vlastní poslání a společenské očekávání.

Metodologickým rámcem této diplomové práce je genderová analýza, která umožňuje zkoumat, jakým způsobem byla prostřednictvím rozhlasového vysílání konstruována ženská identita v podmínkách státního socialismu. Vycházím z chápání genderu jako kulturního a společenského konstruktu, který se neváže pouze k biologickému pohlaví, ale je výsledkem historicky proměnlivých významů, praktik, norem a ideologií. Gender v tomto pojetí nevystupuje jako pevná kategorie, nýbrž jako proces – jako něco co je skrze jazyk, reprezentaci a každodennost neustále produkováno a reprodukováno. Tato koncepce je zásadní pro interpretaci rozhlasového obsahu, neboť mi umožňuje chápat vysílání pro ženy nejen jako komunikační formát, ale jako médium ideologického působení a kulturní socializace. Klíčovou inspirací pro toto pojetí genderu je studie Joan W. Scott *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*¹⁷ z roku 1986, která se stala metodologickým milníkem v oblasti historického výzkumu. Scott v práci ukazuje, že gender je nejen užitečnou, ale nezbytnou kategorií pro porozumění dějinám, neboť umožňuje odhalovat mocenské struktury, hierarchie a normativní očekávání, které jsou prostřednictvím kulturních institucí, mezi něž rozhlas nepochybně patří, přenášeny. Gender podle Scott slouží jako symbolický rámec a tato perspektiva je pro moji práci klíčová, protože mi umožňuje odhalovat, jak byla ženská role v rozhlasových pořadech konstruována, standardizována i ideologicky podmíněna, a jak se tyto vzorce měnily v průběhu sledovaného období. Důležitým interpretačním nástrojem je také koncept oddělených sfér – veřejné (mužské) a soukromé (ženské), jak jej pro český kontext rozpracovala Daniela Tinková¹⁸. Tento koncept vychází z dichotomie, v níž byla žena spojována především s domácností, péčí a emocemi, zatímco muž s prací, racionálním rozhodováním a veřejným působením. V kontextu socialistického Československa však

¹⁷ SCOTT, J. W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis in: *American Historical Review*, Vol. 96, No. 5, 1986.

¹⁸ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích a tělo: tělesnost, sexualita a disciplinace v období osvícenství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

došlo k ideologickému pokusu tuto hranici překročit – ženy byly aktivně vtahovány do veřejné sféry prostřednictvím práce, politického života, aniž by došlo k odpovídajícímu posunu v mužském přístupu k domácím a pečovatelským rolím. Výsledkem bylo strukturální napětí, kdy ženy nesly dvojí zátěž – jako pracovnice a pečovatelky, což se zřetelně odráží i v obsahu rozhlasových pořadů. Právě rozhlas v tomto smyslu vystupuje jako médium, které nejen odráželo, ale i udržovalo nebo zpochybňovalo hranici mezi soukromým a veřejným. Pro přesnější vymezení genderového rámce čerpám také z publikace Kateřiny Zábrodské *Variace na gender*,¹⁹ která ukazuje, že gender je nutné chápat nejen jako individuální identitu, ale především jako diskurzivní a institucionální proces, který je utvářen jazykem, mocenskými vztahy a mediální reprezentací. Tento přístup mi umožňuje věnovat pozornost nejen obsahu pořadů, ale i způsobu, jakým jsou ženy oslovovány, jaký jazyk se vůči nim používá, jaká očekávání jsou v komunikaci zakódována a jak jsou vymezovány „správné“ podoby ženskosti. Právě skrze tyto detaily se v rozhlasu odehrává ideologická konstrukce ženské identity, která je sice prezentována jako přirozená a samozřejmá, ale ve skutečnosti odpovídá kulturním a politickým požadavkům doby. V rámci výzkumného přístupu kombinuji genderovou a diskurzivní analýzu. Sleduji nejen tematické zaměření pořadů, ale i jejich jazyk, formu, opakující se motivy a důrazy. Analýza se zaměřuje na to, jak rozhlas jako státní médium utvářel obraz socialistické ženy, jaká role ji byla přisuzována, jaké hodnoty byly vyzdvihovány a jak byly tyto ideály komunikovány ve vztahu k práci, rodině, mateřství, volnému času i občanské angažovanosti. Zvláštní pozornost je věnována tomu, jakým způsobem byly tyto role v průběhu let proměňovány, případně jak docházelo k jejich stabilizaci nebo regresi v obdobích politického utužení (např. během normalizace). Výsledná metodologická strategie tedy stojí na pevném teoretickém základu a usiluje o kritickou interpretaci rozhlasového vysílání jako nástroje kulturní reprodukce genderových norem. Mým cílem není jen rekonstruovat, co bylo ženám v rozhlase sdělováno, ale především porozumět tomu, proč, jak a s jakými důsledky byla tato sdělení formulována v souladu s dobovou ideologií a mocenským rámcem.

První kapitola práce s názvem *Pojem média a masová média* slouží jako teoretické východisko a vymezuje základní pojmy spojené s médii, zejména masovými médii, která oslovují široké publikum a sehrávají významnou roli v šíření informací i ideologie.

¹⁹ ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009.

Kapitola přibližuje různé přístupy k médiím, od funkcionalistického po kriticko-teoretický, a zaměřuje se na jejich specifické postavení v podmínkách státního socialismu, kde plnila především výchovnou a ideologickou funkci. Tento rámec slouží jako základ pro následující kapitolu o analýze *Rozhlasu*. Zaměřuje se na vývoj a specifika rozhlasového média, zejména v kontextu Československa. Přibližuje historický vývoj od jeho počátků, přes znárodnění a začlenění do státní struktury, až po jeho fungování jako ideologického nástroje v době socialismu. Pozornost je věnována i organizační struktuře, programovému členění a specifickým možnostem rozhlasu jako média působícího přímým zvukovým sdělením. Obsah tak vytváří základ pro pochopení role, kterou sehrával v každodenním životě a ve vztahu k veřejnosti.

Třetí kapitola, věnovaná *Ženské otázce v Československu*, se zabývá vývojem postavení žen ve společnosti v průběhu 20. století, se zvláštním důrazem na období státního socialismu. Popisuje ideologii rovnosti pohlaví, jak byla formulována komunistickým režimem, a zároveň poukazuje na rozpor mezi oficiální rétorikou a každodenní realitou života žen. Kapitola sleduje, jak stát podporoval pracovní zapojení žen, ale zároveň od nich nadále očekával plné zvládnutí domácích a pečovatelských rolí. V podkapitole *Žena ve veřejné sféře* se věnují způsobům, jakými byly ženy aktivně vtahovány do pracovního i politického života, a to prostřednictvím struktur jako byly odbory nebo různé kulturně-výchovné organizace. Je zde analyzováno, jak se obraz ženy jako pracovnice a občanky propagoval v médiích a veřejném prostoru a jaká reálná omezení tomuto obrazu v praxi odpovídala. V následující podkapitole *Žena v domácí sféře* sledují, jak i přes deklarovanou rovnost přetrvávaly hluboce zakořeněné představy o ženě jako přirozené pečovatelce, hospodyni a nositelce emocionální stability rodiny. Tento fakt výrazně formoval nejen reálnou zkušenost žen, ale i způsob, jakým byly ženy oslovovány v rozhlasových pořadech. Tato kapitola vytváří kontext pro pozdější analýzu pořadů vysílaných pro ženy, neboť odhaluje ideologický i praktický rámec, v němž byly ženy socialistickou společností nahlíženy a oslovovány.

Kapitola *Rozhlas: prostor, kde mluvila společnost k ženám a naopak* sleduje vývoj rozhlasového vysílání určeného ženám od samotných počátků Československého rozhlasu až po období socialismu. V první části kapitoly je přiblížena situace v meziválečném období, kdy se rozhlas začal etablovat jako nové masové médium a kdy vznikaly první formáty zaměřené specificky na ženské posluchačky. Již tehdy byl rozhlas využíván k předávání praktických rad, výchovných instrukcí a kulturních vzorů, přičemž

ženám bylo určeno zvláštní, i když ideologicky neutrální místo. Během německé okupace se tento formát dále rozvíjel, i když za podmínek cenzury a propagandy, které se dotýkaly i obsahu vysílání pro ženy. Rozhlasové vysílání pro ženy po roce 1945 navazovalo na předválečnou tradici, ale získalo výrazně ideologický rámec. Pořady kombinovaly praktické rady s výchovou k socialistickým hodnotám. Podkapitola se věnuje třem mnou vybraným hlasatelkám: Olze Vojáčkové, Dagmar Hazdrové a Věře Šťovíčkové-Heroldové. Výběr těchto osobností vychází z jejich významného a dlouhodobého působení v rámci rozhlasu a vysílání pro ženy. Vojáčková stála řadu let v jeho čele, zatímco Hazdrová a Šťovíčková-Heroldová sehrály důležitou roli zejména během období liberalizace v roce 1968, přičemž jejich profesní dráhy se dále vyvíjely odlišným způsobem. Jejich medailonky zachycují jak jejich profesní dráhu, tak aspekty osobního života. Tyto portréty ilustrují nejen různé podoby ženského působení v rozhlasovém prostředí, ale také širší společenské a kulturní souvislosti, v nichž se jejich kariéry odehrávaly.

Kapitola *Ať žije mír a pracovitost* představuje počátek praktické části práce a zaměřuje se na konkrétní analýzu rozhlasového vysílání pro ženy v poválečném období až do konce 50. let. Vychází z dobových rozhlasových programů a mapuje, jaké pořady byly ženám nabízeny a jaké hodnoty a ideály zprostředkovávaly. Kapitola ukazuje, jak se rozhlas stal významným prostředníkem mezi státem a ženami a jak skrze každodenní témata – vaření, péče o děti, zdraví, výchovu, volbu povolání nebo lásku k vlasti docházelo k prosazení socialistických hodnot a k utváření obrazu „správné“ ženy v duchu dobové ideologie. Následující kapitola *Mezi ideologií a realitou* se zaměřuje na rozhlasové vysílání v období 60. let a ukazuje, jakým způsobem se v rozhlasové tvorbě pro ženy promítalo napětí mezi oficiální ideologií a každodenní realitou života žen. V poslední kapitole *Po staru, ale novým tónem* jsem se zaměřila na proměny vysílání v období normalizace, kdy se rozhlas stal opět nástrojem ideologické kontroly. Zajímalo mě, jakým způsobem se do rozhlasového vysílání pro ženy promítla snaha režimu o znovunastolení pořádku a stabilizaci společnosti po skončení „svobodnějších“ 60. let. Tímto se uzavírá analytická část práce, která prostřednictvím tří kapitol sledovala vývoj rozhlasového vysílání pro ženy od konce války až po revoluční rok 1989. Každá kapitola zachycuje specifický dobový kontext, v němž rozhlas nejen reflektoval, ale aktivně formoval genderové role a ideály ženství.

1 Pojem média a masová média

Média hrají důležitou roli v moderní společnosti. Neexistuje jejich jasná definice, každý autor má svou teorii. Já pro svou práci použiji definici Jany Marie Havigerové a Davida Štěpánka z jejich knihy *Média – prostředky transferu informací*: „Pojem médium byl odvozen z lat. *médium*, tj. prostředí, střed a obecně pod pojmem médium zahrnujeme jakoukoli skutečnost, která nám zprostředkovává jinou skutečnost; v procesu přenosu informací mezi dvěma subjekty funguje médium doslova jako prostředník, přenašeč, který zprostředkovává informaci určitému příjemci či skupině příjemců.“²⁰ To je pouze základní definice jejich fungování. Důležitý je jistý mediální kontext, kdy musíme rozumět především jak a kým jsou užívána, a hlavně za jakým účelem a k čemu slouží. Funkce médií je v tomto případě především informační, osvětová, zábavná a kritická.²¹

Specifickou kategorií médií jsou masová média. Jejich název je odvozen z univerzálnosti, velké popularity, veřejné povahy a velkého počtu příjemců. Tím se rozumí televizní a rozhlasové vysílání, periodický tisk a internetové formy sdělení. Sociolog Denis McQuail tvrdí, že jde o to, že se v krátkém časovém období dostane informace k velkému množství lidí. Vedle samotné dostupnosti médií je klíčová i existence mechanismů, jež zajišťují pravidelný či průběžný tok informací – ať už prostřednictvím denního tisku, rozhlasu, televize nebo internetu.²² Jiráček s Köpplovou ve své knize *Masová média* rozvíjejí myšlenku, že když se informace dostávají k velkému počtu příjemců a individuálně je ovlivňují, jedná se o jistou sociální komunikaci: „Na komunikaci je však možné nahlížet i jako na proces zapojování se do společenské kultury, a tedy do jejího průběžného spoluvytváření, konstituování ve společenské praxi. Tím, že si neustále nabízíme různá sdělení, že je vyžadujeme a vyhledáváme, vytváříme vazby, které drží naše společenství pohromadě.“²³

Pokud jde o historické začlenění médií, můžeme říci, že sahají do počátků lidské komunikace. Zprvu se informace podávaly ústně, přičemž vyprávění vedlo k zachování jednotlivých kultur a tradic. S příchodem písma se tyto potřeby značně zjednodušily. Zcela revolučním se stal vynález knihtisku Johannesem Guttenbergem v 15. století, který vedl k celkovému rozšíření vzdělanosti a znalostí většího počtu lidí. Kromě knih se začaly

²⁰ HAVIGEROVÁ, J. M. a ŠTĚPÁNEK, D. *Média – prostředky transferu informací*, s. 10.

²¹ MACEK, Jakub. *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011, s. 18.

²² JIRÁK, J. a KÖPPLOVÁ, B. *Masová média*, s. 18-19.

²³ Tamtéž, s. 22.

tisknout také kalendáře, různá oznámení a jednorázové tisky informující společnost o různých událostech, jako byly válečné bitvy, přírodní katastrofy či popravy. Počátek periodického tisku je spjat s rokem 1605, kdy německý tiskař a knihkupec Johann Carolus začal vydávat deník s týdenní periodicitou s názvem *Relation*. Periodický tisk se záhy začal ve městech rozvíjet a vznikaly první týdeníky.²⁴ Následující století je spjato s pozvolným rozvojem politické žurnalistiky, ačkoliv politické strany jako takové neexistovaly, formovala se různá uskupení, která zastávala odlišné politické postoje. Stranický tisk se začal formovat v průběhu 19. století, přičemž přelom 19. a 20. století byl charakteristický pro přeměnu vlastnictví periodického tisku, vznikaly vydavatelská družstva a akciové společnosti, neboť náklady na vydávání nebyly pro jednotlivce udržitelné. V redakcích se začaly objevovat ženy v postavení redaktorek, příkladem může být Anna Ziegloserová, která redigovala *Ženský obzor* či přispívala do *Národních listů*. Struktura tisku byla do značné míry formována politickým uspořádáním společnosti. Utvořilo se pět politických táborů – národně liberální, sociálně demokratický, katolický, agrární a národně sociální. V meziválečném období měl stranický tisk silnou pozici a byl vnímán jako seriózní. Mnoho titulů, které vznikly již v době Rakouska-Uherska, přečkalo válečné období a pokračovalo ve vydávání i za první republiky. Mezi nejvýznamnější patřily: *Národní listy* – tiskový orgán národních demokratů, *Právo lidu* – hlavní deník sociálních demokratů, *České slovo* – spojené s národními socialisty, *Venkov* – list agrární strany, *Lidové listy* – spojené s Československou stranou lidovou, *Tribuna* – politický a hospodářský deník, který se přikláněl k politice Hradu (Masaryka), *Národní osvobození* – blízké legionářskému hnutí, učitelskému stavu a státním zaměstnancům, *Národní politika* – sympatizující s národními demokraty, *Lidové noviny* – výrazně prohradní, orientované na Masarykovu linii a v neposlední řadě *Rudé právo* – tiskový orgán komunistické strany.²⁵

Po druhé světové válce docházelo k přeměně periodik, proces zahrnoval rušení nebo přejmenování titulů, jež legálně vycházely během okupace, obnovu listů zakázaných za Protektorátu i zakládání zcela nových periodik. Zanikly například významné předválečné tituly jako *Venkov*, *Národní politika* či *Večer*. Některé deníky prošly transformací – měnily nejen název, ale i ideové zaměření podle nové stranické příslušnosti. Například *Svobodné slovo* se stalo tiskovým orgánem Československé strany

²⁴ BEDNAŘÍK, P; JIRÁK, J. a KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií*, s. 39-40.

²⁵ Tamtéž, s. 135, 160-177.

národně socialistické a navazovalo na dřívější *České slovo*. Podobně *Lidová demokracie* vznikla jako pokračovatel *Lidových listů* a sloužila Československé straně lidové. Mezi obnovené tituly patřilo například *Rudé právo* jako tiskový orgán Komunistické strany Československa, *Právo lidu* vydávané Československou stranou sociálně demokratickou a *Národní osvobození*, které zůstalo spojeno s Československou obcí legionářskou. Zároveň vznikaly nové deníky odpovídající novému politickému a společenskému uspořádání. *Práce* byla tiskovým orgánem Revolučního odborového hnutí, *Mladá fronta* patřila Svazu české mládeže, *Zemědělské noviny* vznikly pod záštitou Jednotného svazu českých zemědělců. Dále byly založeny *Svobodné noviny* (Sdružení kulturních organizací) a *Svobodné Československo* vydávané Ministerstvem obrany.²⁶

Nástup vysílacích médií proměnil nejen způsob sdílení informací, ale i přístupy k jejich zpracování – informace byly více kontrolovány a rozšiřovala se nabídka tematických rubrik. S nástupem rozhlasu a televizního vysílání (v Československu v roce 1953) se postupně rozlišovaly metody pro práci se získanými informacemi.²⁷ Televize se v polovině 20. století stala dominantním médiem. V 90. letech se s příchodem internetu změnila především dostupnost informací. Vznik nových platforem zapříčinil nejen jednodušší konzumaci obsahu, ale také jeho vzájemné předávání a vytváření.²⁸ V posledních dvaceti letech se jedním z hlavních způsobů komunikace a sdílení informací stala sociální média jako Twitter, Facebook, Instagram, TikTok atd. Mobilní technologie umožnily konzumaci a přístup k informacím odkudkoliv a kdykoliv.²⁹ Proto se k tomuto přístupu uchýlily nejenom rozhlasové, ale i televizní stanice pomocí vlastních webových stránek nebo později mobilních aplikací umožňujících konzumovat obsah nejen skrze rozhlasové zařízení. Můžeme tedy říci, že masová média mají velkou spojitost s životy náš všech. Žijeme v době, kdy je každý jednotlivec ovlivňován, byť i nevědomky.

²⁶ BEDNAŘÍK, P; JIRÁK, J. a KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií*, s. 241-243.

²⁷ Tamtéž, s. 29.

²⁸ JIRÁK, J. a KÖPPLOVÁ, B. *Masová média*, s. 41-90.

²⁹ BEDNAŘÍK, P; JIRÁK, J. a KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií*, s. 20.

2 Rozhlas

Pojem „rozhlas“ má několik interpretačních úhlů pohledu. Můžeme ho považovat za vysílací program, instituci nebo technologii. Především ale představuje způsob komunikace a společenský fenomén, který má ekonomické, politické a kulturní aspekty. Zásadně změnil formu masového přijímání informací, ovlivnil každodenní život lidí a přinesl nové kulturní projevy; jde o „celospolečenský jev“.³⁰ Za kolébku rozhlasu můžeme považovat USA, kde již v roce 1920 vznikla první rozhlasová stanice KDKA a velice rychle si našla cestu do mnoha domácností a její obliba stále stoupala. První radiotelefonní pokusy byly uskutečňovány již před první světovou válkou, ale používány byly jen jako vysílačky.³¹ Za zcela první příspěvky a pokusy o přenos pomocí rádiových vln můžeme vděčit například vynálezčům a fyzikům Heinrichu Hertzovi, Guglielmu Marconimu, Nikolou Teslovi nebo Lee de Forestovi atd.³²

Jak píše Jakub Končelík a spol. v knize *Dějiny českých médií 20. století*, „Rozhlas byl prvním elektronickým médiem masové komunikace. Tehdy také začal vážně konkurovat tištěným médiím. Přinášel informace, ale i zábavu širokým vrstvám.“³³ Na rozdíl od tisku představovaly rozhlas a televize spíše technologické novinky, které teprve hledaly své místo v kultuře, politice a dalších oblastech společenského života. Zpočátku byl rozhlas využíván jen jako zprostředkovatel již řečeného nebo nahraného. Vysílaly se přednášky, koncerty, přenosy, umělecké programy nebo divadelní představení. Až postupem času, konkrétně v 30. letech, se přešlo k žurnalistice, vysílání vlastních rozhlasových pořadů a živého vstupu. Avšak podle amerického filosofa a mediálního teoretika, Marshalla McLuhana, přestože je rozhlas masové médium, ovlivňuje svoje posluchače intimně, jde tedy o „soukromý zážitek“. Ačkoli na rozdíl od televize nepřenáší obraz ale jen zvuk, má schopnost hýbat a ovládat psychiku lidí, což se v historii již několikrát prokázalo. Příkladem může být zpráva o fiktivní invazi mimozemšťanů Orsona Wallese v roce 1938. Z politicky orientovaných dokladů jmenujme nacistické proslovy Adolfa Hitlera a Benita Mussoliniho. Nebo naopak zmiňme protifašistické projevy

³⁰ HENDRICKS, John A. *Radio's Second Century: Past, Present, and Future Perspectives*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2020, s. 6-7.

³¹ KONČELÍK, J; VEČEŘA, P. a ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 56.

³² JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu*, s. 44.

³³ KONČELÍK, J; VEČEŘA, P. a ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 56.

francouzského prezidenta Charlese de Gaulla nebo sérii rozhlasových projevů Franklina D. Roosevelta během Velké hospodářské krize a války.³⁴

Podle Petra Bednaříka a spol. je rozhlas „tzv. hybridní médium – bere na sebe některé funkce tisku (nabízí žurnalistické a publicistické obsahy, podílející se na veřejném a politickém životě společnosti.)“³⁵ A přesně tyto funkce se lišily podle politického režimu jednotlivých států, ve kterých fungovalo rozhlasové vysílání. Demokratické státy používaly rozhlas jako rozptýlení, zábavu, popřípadě nenásilnou osvětu a reklamu, kdy vysílání nepodléhalo politickému tlaku.³⁶ Ostatní státy, například Německo, Itálie nebo Sovětský svaz používaly rozhlasové vlny jako nástroj propagandistických postojů a zájmů některých jednotlivců nebo státu. Od toho se následně odrážela celá organizační struktura a jeho fungování. Například v USA fungovaly soukromé stanice, které byly financovány z reklam, darů a sponzorů. V Evropě za těchto ekonomických podmínek vznikaly pouze první stanice, které byly součástí větších firem. Poté na tomto médiu začal profitovat stát: „*Státy rozhodovaly o informačních zdrojích politických zpráv rozhlasového vysílání, poradních a kontrolních orgánech, stavbě vysílačů, formě cenzury atd.*“³⁷ V počátcích se totiž rozhlas mezi masová média neřadil, a to především z důvodu nedostupnosti rozhlasových přijímačů a jejich vysokých cen. Poslouchání bylo tedy jen pro užší a bohatší vrstvu společnosti. Mnoho lidí řešilo tento problém podomácku vyrobenými přístroji. Ovšem díky rychlému technickému pokroku se tato služba stávala více dostupná pro větší sortu a počet lidí, což vedlo k založení koncesionářských poplatků.³⁸

Rozhlas (Český rozhlas) je nejen masovým médiem, ale v České republice také součástí veřejnoprávních médií spolu s Českou televizí, což z obou institucí činí významné kulturní a sociální zdroje. Tato média mají za úkol poskytovat nejen informace, ale také znalosti a vzdělání pro širokou veřejnost. Na rozdíl od soukromých médií se nevěnují výhradně komerčním aktivitám a dílům. Jejich povinnost je však pokrýt různé oblasti zájmů a představovat rozmanitost perspektiv a názorů. V demokratických společnostech najdeme dva základní modely organizace elektronických médií: jednoduchý a duální systém. Jednoduchý systém neobsahuje veřejnoprávní sektor, čímž

³⁴ MCLUHAN, M. *Jak rozumět médiím*, s. 312-313.

³⁵ BEDNAŘÍK, P.; JIRÁK, J. a KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií*, s. 19-20.

³⁶ KONČELÍK, J.; VEČEŘA, P. a ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 60-61.

³⁷ Tamtéž, s. 58.

³⁸ Tamtéž, s. 63-64.

se všechny subjekty stávají soukromými, nebo naopak všechny instituce zastřešuje a řídí stát. Naproti tomu duální systém zahrnuje soukromý i veřejný sektor, což zajišťuje pestrou škálu informací a názorů. Ve většině evropských zemí funguje duální systém a je chápán jako struktura, kde soukromé a veřejné sektory spolupracují a koexistují. Různé názory jsou slyšeny, což je pro demokracii podstatné. Veřejnoprávní média se zavazují k vyváženému a objektivnímu zpravodajství, utváří rovněž kulturní identitu a posilují občanské povědomí. Tím přispívají k angažovanosti společnosti a aktivnímu občanství.³⁹

³⁹ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 414-415.

2.1 Počátky rozhlasu v Československu (1923-1937)

Z počátku byla radiová zařízení stavěna spíše amatérsky a o dražší modely přijímačů nebyl takový zájem, avšak zájem o rozhlas ve 20. letech byl stále silnější, obzvláště v Československé republice. Byla zde potřeba být v neustálém kontaktu se zahraničím a informovat obyvatele o dění v Evropě. První vysílací stanice stála na Petříně již v roce 1918. Velký veřejný úspěch mělo přijímací zařízení s několika sluchátky nainstalované v roce 1922 u Průmyslového paláce, kde lidé mohli poslouchat hudbu. Za jeho vznikem stál podnikatel Eduard Svoboda a novinář Miloš Čtrnáctý. O radiofonii a její fungování projevil zájem stát, a tak Svoboda i Čtrnáctý přistoupili na domluvu s Josefem Strnadem, ministerským radou ministerstva pošt a telegrafů. Své síly také spojili s výrobcem radiopřijímačů Radioslavia v zastoupení s Ladislavem Šourkem.⁴⁰

Počátky Československého rozhlasu pod názvem Radiojournal datujeme od roku 1923. Jde o druhou rozhlasovou společnost v Evropě hned po britské BBC. Pravidelné vysílání započalo přesně 18. května 1923 ve 20:15 a trvalo pouze hodinu. Vysílalo se z dřevěného přístřešku a přilehlého stanu z letiště v pražských Kbelích a k přenosu se používal vojenský vysílač určený k poštovní a letecké správě. Skutečný vysílač určený k těmto potřebám byl pořízen až v lednu 1925, kdy se také Československý stát stal jeho většinovým partnerem. Provizorní prostředí s přicházející zimou přestalo vyhovovat, a tak se mezi lety 1924 a 1932 začalo pracovat na nové budově ve Vinohradské ulici v Praze, kde rozhlas sídlí až do současnosti. Zpočátku se vysílalo živě v doprovodu hudby nahrané na gramofonových deskách. Velice výhodná byla pro Radiojournal smlouva se společností Ultraphon, která dodávala moderní technické vybavení na oplátku za propagaci některých hudebních titulů. Celkově v prvních letech svého fungování prošel rozhlas jako takový obrovským počtem změn: vzniklo například vysílání určené německé menšině žijící v ČSR nebo vlastní symfonický orchestr, díky kterému nebylo třeba dopředu připravených nahrávek.⁴¹ V neposlední řadě došlo k založení několika redakcí, které měly na starosti různé oblasti, např. vzdělání, hospodárnost nebo vysílání pro ženy. S tím souvisí také rozšiřování okresních poboček v dalších československých městech, jako Brno, Bratislava, Košice aj.⁴²

⁴⁰ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 29.

⁴¹ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 60.

⁴² MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 26-27.

Československý rozhlas dosahoval velkých úspěchů i na mezinárodní úrovni, kdy se někteří vedoucí pracovníci účastnili v roce 1925 konference v Londýně a Československo se jako jeden ze zakládajících států podílelo na vzniku Mezinárodní rozhlasové unie. Spoluúčast zajistila mezinárodní uznání, možnost ovlivňování technických standardů a ochranu vysílacích práv. Díky tomu také docházelo k různým spolupracím a sdílenému vysílání. Popularita a zájem o rozhlasové médium rostl. Již od září 1923 začala společnost vydávat týdeník, který informoval o programu, chystaných novinkách a technických pokrocích. S nárůstem posluchačů rostly také počty koncesionářských poplatků. Zprvu bylo udělování koncese složité, prověřovala se například i trestná bezúhonnost zájemce, avšak během prvních deseti let fungování stoupl počet poplatníků na půl milionu.⁴³ Radiojournal si byl vědom velkého vlivu svých odběratelů, proto již v roce 1927 uspořádal veřejnou anketu, kde posluchači hlasovali o nejvíce a nejméně oblíbeném vysílacím žánru. Hlasování se tehdy zúčastnilo na 4000 lidí a mezi diváčky nejpřívětivější patřily hudební programy, zejména vážná hudba, dále zpravodajství a vzdělávací přednášky. Naopak s nejmenší oblibou se setkaly reklamní vstupy a rozhlasové hry, které se v těchto letech teprve rozvíjely a posluchači je často brali jako nevkusné nebo příliš lidové.⁴⁴

I přesto měly rozhlasové hry ve vysílání velké zastoupení. Jelikož rozhlas postrádá obrazovou stránku, bylo důležité především doladění zvuku a zdokonalení zvukových efektů. Výhodou rozhlasového vysílání je přenos a zprostředkování zvuku (informací) v reálném čase, což nás vede k „živé reportáži“. Zde byly populární především přenosy ze sportovních utkání. To že rozhlasová síť byla obrovská, sahala i do menších měst, vesnic a vzdálených oblastí státu, bylo cíleně využito pro jejich výchovu a vzdělání. Tyto edukační programy vznikaly především pro mládež a venkovský lid. Radiojournalu se proto ne nadarmo přezdívalo lidová univerzita.⁴⁵

2.2 Rozkvět, válka a boj o rozhlas (1938-1945)

Ve 30. letech, kdy se v sousedním Německu dostala k moci nacistická strana, začal Československý stát jakožto většinový vlastník Radiojournalu prosazovat na svých vlnách demokratické hodnoty. To značně ovlivnilo obsah a žánry ve vysílání. Velkou popularitu měl pořad *Cestami odboje* nebo přednášky vysoce postavených státníků.

⁴³ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 612-613.

⁴⁴ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 32-38.

⁴⁵ Tamtéž, s. 33-34.

V těchto letech se začalo pochybovat o jeho nestrannosti a většina obsahu začala podléhat cenzuře. Začalo se více vysílat do světa, lidé byli informováni o našem státu, jeho kultuře a aktuálním dění. Zde můžeme vyzdvihnout hlasatelku Marii Magdalenu Tomanovou, která ovládala devět jazyků. Za těchto souvislostí začali někteří jedinci přemýšlet o sociologickém a psychologickém kontextu rozhlasu, například Karel Vetterl, který společně se Zdeňkem Blažkem vybudoval moderní rozhlasový ústav. V těchto letech také můžeme mluvit o prvních charitativních pokusech, například pro nevidomé občany, kterým rozhlas, jakožto poslechové médium poskytoval informace o veřejném dění. Dále Radiojournal podporoval sbírky pro děti nebo pomáhal snahám Červeného kříže. Největší prostor ve vysílání měla i nadále hudba. Hledala se rovnováha mezi hudbou klasickou, zábavnou, taneční atd.⁴⁶ I tentokrát byl patrný posun rozhlasu kupředu – jak po technologické stránce, tak prostřednictvím různých experimentů s vysíláním. Mikrofony a technika byly znatelně lépe přizpůsobeny k vysílání v terénu (vysílání ze dna propasti Macocha). Tento pokrok se nejvíce projevil při pohřbu prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka, kdy bylo zřízeno celkem patnáct vysílacích stanišť.⁴⁷

Jednu z hlavních a klíčových rolí sehrál československý rozhlas v roce 1938, kdy sloužil jako bezprostřední spojení státu a jeho občanů. Informoval nejen o aktualitách, ale především burcoval lidi k obraně Československa a poskytoval pokyny v případě válečného konfliktu. Po oznámení výsledků a důsledků mnichovské dohody a pozdější autonomie Slovenska společnost změnila název na Česko-Slovenský rozhlas. Obsahově bylo vysílání směřováno na budoucnost „okleštěného“ státu, jeho společenské fungování a politiku. I přes různá nařízení a cenzuru se několikrát podařilo „propašovat“ do vysílání ironické narážky i celé cykly pořadů (především v prvních dvou letech Protektorátu). Postupně se tyto možnosti vytrácely společně se silnějšími germanizačními zákony. Po roce 1939 byl Radiojournal oficiálně přejmenován jen na Český rozhlas a v rámci antisemitských idejí zde proběhly početné vnitřní čistky v řadách personálu. S tím také souvisí trestání lidí za pouhý poslech některých radiových vln, například ze zahraničí. O rok později se Český rozhlas stal součástí Říšské rozhlasové společnosti, což znamenalo především upřednostňování a dosazování Němců na veškeré zaměstnanecké pozice. V souvislosti s tím se samozřejmě začal měnit i program a jeho náplň. Haněn byl veškerý odkaz na první republiku, spojenecké státy a jejich politiku. Naopak vyzdvihovala byla

⁴⁶ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 99-100, 136-140.

⁴⁷ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 41-45.

důležitost německo-české spolupráce a silné antisemitské názory. Důležitou roli sehrál rozhlas rovněž v květnu 1945, kdy napomáhal organizovat Pražské povstání. Hlasatel Zdeněk Mančal oznámil čas památnou větou „*Je sechs hodín*“. Budovu rozhlasu v následujících minutách obsadili němečtí vojáci a z vysílání se ozývaly prosby o pomoc. Zde se potvrdil obrovský zájem o Československý rozhlas ze stran vlastenců, kteří budovu nakonec dobyli, avšak bojovalo se až do posledních chvil války.⁴⁸

2.3 Rozhlas po válce (1946-1959)

Po roce 1945 se změnila celá koncepce a technické zařízení rozhlasu. Hlavním úkolem byla rekonstrukce toho, co bylo za války poškozeno nebo zničeno. Nutné bylo opravit budovu rozhlasu a hlavní vysílače v celé republice. Opět byla provedena čistka zaměstnanců. Následně došlo k opětovanému sjednocení Českého a Slovenského rozhlasu, tedy na Československý rozhlas a v roce 1948 byl zestátněn. V roce 1945 vznikl Výzkumný ústav rozhlasové techniky, který vybavil studia nejmodernějším vybavením a umožnil vznik několika dalších studií například v Hradci Králové, Jihlavě, Plzni, Českých Budějovicích atd. Důležitý byl technický vývoj záznamu zvuku na magnetofonové pásky, který odbourával veškerý šum a zvuk byl celkově kvalitnější. Tato modernizace si vyžádala potřebu technického pokroku i při výrobě nových přijímačů, o které byl po válce enormní zájem. Proto byl v roce 1946 založen národní podnik Tesla, který následně vyráběl a dodával nové typy stolních přijímačů různých velikostí. Na jejich návrzích a designu se podílel ve spolupráci s dalšími znárodněnými podniky, jako byly Radiotechna, Telegrafia či IRON. Obrovský úspěch slavily i v zahraničí a vyvážely se do celého světa.⁴⁹

S postupným podřizováním Československa sovětskému vlivu po druhé světové válce se znovu ukázal dosah a moc rozhlasu coby nástroje masového šíření informací. Rozhlas se soustředil na spoluorganizování poválečné obnovy státu – například vyzýval české občany k osidlování Sudet po odsunu Němců, k účasti na průmyslových a zemědělských brigádách, sbírkách atd. *Rozhlasové noviny* jasně dokládají tematické rozšíření vysílání po roce 1945, které se do té doby omezovalo výhradně na čerpání zpráv z Československé tiskové kanceláře. Začala se také obnovovat síť zpravodajů v zahraničí, důležitým byl například reportér František Gel, který zprostředkoval informace

⁴⁸ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 43-46.

⁴⁹ Tamtéž, s. 50-55.

z poválečných norimberských procesů. Prostor ve vysílání dostaly životy a příběhy obyčejných lidí i zcela všední témata. Co se týče vzdělávání, v roce 1947 vznikl interaktivní pořad *Rozhlasová univerzita*, který obsahoval semestrální přednášky na nejrůznější témata. Později zde byly pokládány dotazy a otázky na které posluchači odpovídali pomocí korespondenčních lístků. Po vyslechnutí všech přednášek a správně zodpovězených odpovědích mohli dostat posluchači certifikát. Takto prováděná interaktivita byla obecně velmi kladně přijímána, a proto následovaly další pořady založené na komunikaci s publikem.⁵⁰

Od roku 1945 byl rozhlas pod správou nově vzniklého Ministerstva informací, proto pro komunistickou stranu nebyl problém zde posilovat svůj vliv. Po vítězném únoru byl rozhlas zcela přikloněn ke KSČ a ovlivňoval tak i své vysílání. Opět došlo k politicky laděným personálním čistkám, v rámci kterých byli převážně odstraněni prvorepublikoví pracovníci a na jejich pozice byli dosazeni mladí „progresivní“ komunisté. V roce 1948 se v Praze uspořádala výstava MEVRO (Mezinárodní výstava rozhlasu), na které bylo také poprvé zprovozněno televizní vysílání. Ačkoliv řada zahraničních delegací svou participaci odmítla, účast byla hojná. Vysílalo se před živým publikem a návštěvníci mohli zhlédnout celý rozhlasový proces. Došlo zde k úplnému propojení publika a redaktorů. I tak s přicházejícím stalinismem a sílícím politickým vlivem spojeným s cenzurou se vysílání podle některých odborníků vrátilo do doby předválečné. Redakce se podle sovětského vzoru rozdělila na čtyři hlavní skupiny, z nichž nejdůležitější byla Hlavní redakce, která zajišťovala zpravodajství, vzdělávání a publicistiku. Většina hlavního programu obsahovala dlouhé komunistické projevy z různých sjezdů, reportáže z terénu, rozhovory s dělníky atd. Vrátilo se k předpřipravenému obsahu, který musel projít schválením a respondenti tak nezněli uvěřitelně a přirozeně. Roku 1954 připadl rozhlas pod správu ministerstva kultury. I když počet koncesionářů stále rostl, s výsledky nového vysílání bylo mnoho lidí nespokojeno a stejně jako za války začali své přijímače ladit na zahraniční „svobodné“ vysílání. I to se stát v rámci cenzury snažil všelijak rušit. Změna nastala po smrti Stalina a Gottwalda – mediální prostor začal být více zábavný, doplněný o scénky a reportéři sami získali více svobody v tvorbě. Výraznou změnou prošlo hudební pásmo, především hudba ze západu byla nahrazena budovatelskými písněmi a českou klasickou a lidovou hudbou. Zpočátku asi největší ránu utrpěl vývoj rozhlasové hry, její přední tvůrci a experimentátoři byli díky komunistickým čistkám

⁵⁰ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 52-57.

propuštění. Vysílaly se klasické divadelní hry přímo z jeviště, což zapříčinilo špatný zvuk a akustiku. Proto se později v 50. letech opět osvědčily studiové verze nahrávání.⁵¹

2.4 „Zlatá“ šedesátá léta v rozhlase (1960-1968)

Období 60. let v rozhlasu přineslo mnoho nového, především svobodnější obsah a novou rozhlasovou tvorbu. Nezapomínejme ale, že rozhlas od roku 1959 podléhal správě a moci státu, tedy vládnoucí komunistické straně, jež na vysoké pozice dosazovala své „předáky“, kteří byli podřízeni přímo ÚV KSČ. Úprava některých stranických reforem nejen v rozhlase zapříčinila kulturní rozvolnění na mnoha frontách. Sami rozhlasoví tvůrci často hazardovali s porušováním veškerých nařízení, což ze začátku neslo značné potíže. Později ale byla většina „přešlapů“ tolerována a stala se běžnou praxí, stále ale byli někteří tvůrci hnáni k odpovědnosti. Nelze opomenout rostoucí oblibu televize, která postupně začala konkurovat rozhlasovému vysílání. Aby si rozhlas udržel přízeň posluchačů, bylo zapotřebí inovovat nejen obsah, ale i technické aspekty vysílání. Na tento podnět vzniklo v roce 1960 speciální oddělení, které se věnovalo historickým a teoretickým otázkám rozhlasu. Důležitým impulsem pro další rozvoj byl i technický pokrok, jenž se projevil zejména v nástupu tranzistorových přijímačů, které umožňovaly posluchačům konzumovat rozhlasový obsah prakticky odkudkoli, bez nutnosti přímého elektrického napájení. Spolu s tím došlo také ke zlepšení zvukové kvality, což přispělo k celkovému prohloubení posluchačského prožitku. Lepší technické zázemí i rostoucí kvalita tuzemské tvorby vedly k tomu, že domácí publikum čím dál méně vyhledávalo zahraniční stanice, na čemž měla hlavní zásluhu Redakce mezinárodního života. V 50. letech se soustředila hlavně na vysílání a informace z Východu, ovšem po „rozvolnění“ v 60. letech měla své redaktory i v západních zemích, kde čerpali nejen informace, ale i nové technické a zpravodajské postupy. To značně narušovalo kontrolu, vize, přesvědčení a blok ze strany vládnoucích komunistů.⁵²

Významnou úlohu sehrávali také samotní posluchači, kteří byli do vysílání zapojováni formou dotazů a podnětů k tematickému rozšíření pořadů. Značné popularity dosáhla vysílací metoda MEVRO, která umožňovala zasahování konzumentů do přímého živého vysílání pomocí mikrofону. Později se tomuto obsahu vysílání začalo říkat „mevroakce“. V těchto zcela nekontrolovatelných a neřízených relacích se začala

⁵¹ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 58-60.

⁵² Tamtéž, s. 64-70.

objevovat kritika nastoleného režimu. Prostor dostávali i mladší generace posluchačů a redaktoři, kteří rozebírali myšlenky a názory lidí. Tato skupina volala i po poslechu „své modernější hudby“ a jiných zájmů. Celkové uvolňování se týkalo veškerých redakcí, zajímavý byl především případ Redakce propagace marxismu-leninismu, která vysílala pořad *Klub angažovaného myšlení*. Zde motivovali posluchače k vlastním názorům, diskusím a sami se pokoušeli o upravení některých marxistických reforem.⁵³

Rozhlasová hra opět dosahovala značných pokroků. Vůdčími osobnostmi byli Jiří Horčíčka, Josef Henke, Josef Melč aj. Hry se psaly přímo pro rozhlasové zpracování, myslelo se na lepší zvukové ztvárnění a experimenty. Herci zdokonalovali své umění před mikrofonem a československé rozhlasové hry dosahovaly uznání i v zahraničí, například v roce 1965 získaly ocenění z festivalu Prix Italia. Hudební programy vyslyšely prosby nejen mladých posluchačů a začaly vysílat modernější taneční a jazzovou hudbu. Následkem toho vznikl v roce 1960 Taneční orchestr Československého rozhlasu a v roce 1963 Jazzový orchestr Československého rozhlasu. Oba orchestry prosazovaly světové hudební trendy, pomáhaly utvářet styl československé pop-music a spolupracovaly s tehdejšími pěveckými hvězdami, jako Marta Kubišová, Waldemar Matuška a další.⁵⁴

V 60. letech měla rozhlasová tvorba dostatek prostoru pro rozvoj a přesahování určitých politických mezí. Rozhlas sám o sobě fungoval jako zprostředkovatel zahraničních informací, nových idejí a demokratických hodnot. Cenzura byla v červnu 1968 na krátký čas zrušena, čímž se otevřel prostor pro svobodnější rozhlasové vysílání. Atmosféru uvolnění výstižně ilustroval pořad *Písničky s telefonem*, jehož obsahem byly telefonické rozhovory posluchačů se známými osobnostmi z politiky a kultury, během nichž společně probírali své názory na aktuální dění ve společnosti. Uvedený model převzali redaktoři inspirovaní zahraničními stanicemi ze západu. Veškeré demokratizační snahy a naděje, patrné nejen na vlnách československého rozhlasu, však přerušila srpnová okupace vojsky Varšavské smlouvy. V tehdejších dnech byli lidé připraveni bránit rozhlasové budovy i za cenu života – v bojích zahynulo přibližně 20 osob. Z rádií se v těchto dnech stále ozývaly protiokupační názory, výzvy k obraně, seznamy pohřešovaných lidí atd. Zároveň se informovalo o měnícím se dění nejen v Praze a po obsazení budovy přejímaly vysílání regionální studia. Dne 27. srpna byl odvysílán projev

⁵³ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s.70-71.

⁵⁴ Tamtéž, s. 71-72.

Alexandra Dubčeka, který v Moskvě společně s dalšími státníky odsoudil proces pražského jara, souhlasil s okupací a ohlásil stav budoucí normalizace.⁵⁵

2.5 Období normalizace až po revoluci (1969-1989)

Rok 1968 opět, stejně jako tomu bylo v roce 1948, přerušil veškerý svobodný vývoj obsahu rozhlasových vln v Československu. Znovu došlo k personálním čistkám, během nichž byli z rozhlasu nuceni odejít mnozí významní tvůrci, z nichž většina zamířila do zahraničního exilu, zatímco někteří podali dobrovolnou výpověď. Po stranických prověrkách v roce 1970 následovalo další kolo propouštění, přičemž uvolněná místa byla obsazována loajálními komunisty podporujícími normalizační změny. Důležitější a zásadní roli hrála v tomto případě stranickost před zkušenostmi a znalostmi v oboru. V polovině 70. let, kdy si samo vedení začalo uvědomovat nízkou kvalitu vysílání, začalo povolávat lidi se znalostí rozhlasového oboru.⁵⁶ Normalizace navrátila zpět cenzuru – na práci rozhlasu dohlížel Úřad pro tisk a informace zastřešovaný Federálním úřadem pro tisk a informace. Fungovala zde i autocenzura, kdy zaměstnanci sami nepřekračovali hranice nastolené státní ideologií, většinou z obavy výpovědi a dalších pozdějších postihů. I přesto se občas do vysílání dostala „zakázaná“ tvorba nevyhovujících autorů, například pod jiným jménem nebo jiných záměrů. Stejně jako Československý stát byl v roce 1969 federalizován i rozhlas a v souvislosti s tím došlo k organizačním změnám. Rozhlas byl rozdělen na český a slovenský, obě frakce však měly společného ústavního ředitele, který byl přímo podřízen místopředsedovi vlády a dosazován ÚV KSČ.⁵⁷

Normalizační tendence se v rozhlasovém vysílání projeví především na obsahové rovině - do éteru se opět začaly vracet politické a ideologické prvky. Hlavní prostor dostávali politicky angažovaní umělci a klíčovou náplní vysílání se stalo formování ideálu „socialistického člověka“. V tomto duchu byly psány pořady pro děti a mládež, která představovala budoucnost státu. Počet koncesionářů v těchto letech výrazně klesal. Až po zkvalitnění vysílání v polovině 70. let se posluchači začali vracet a jejich počet se pozvolna zvyšoval. Bez výjimek byly zrušeny všechny pořady vysílající živě s možností diskuse. Zpravodajství a publicistika podávaly idealizované, upravené, předem schválené zprávy a záměrně zatajovaly nedostatky a problémy. Naopak

⁵⁵ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 71-72.

⁵⁶ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 353-358.

⁵⁷ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 76-79.

zdůrazňovaly a vyzdvihovaly negace západního kapitalistického světa. *Rozhlasové noviny* v každodenním úvodu obsahovaly zprávy o vzájemných návštěvách, telegramech a pomoci socialistických států. Dále podávaly informace vědecko-technické, kulturní atd. Mimo to sportovní zpravodajství bylo na velmi dobré úrovni, autocenzura byla slyšet především v zápasech československých týmů se sovětskými státy. Umělečtější program nabízela stanice Vltava, která vznikla v roce 1972. Vysílala hudební bloky, rozhovory, reportáže, dokonce se vrátily částečně i pořady s diskusemi. Kvalita rozhlasových her se opět začala snižovat. Veškeré vazby se Západem byly zpřetrhány a tvorba a tematika her z 60. let zavržena. Přednost dostal socialistický realismus s nízkou uměleckou hodnotou. To měl částečně vyvážit zábavný program, který zahrnoval především soutěžní pořady, estrády, kabarety atd. V roce 1975 byl spuštěn jeden z nejúspěšnějších rozhlasových pořadů na pokračování *Jak se máte, Vondrovi?*.⁵⁸

V 80. letech došlo opět k tzv. uvolnění a do vysílání začaly znovu pronikat kritika a nedostatky (především hospodářské a ekonomické). Ke konci 80. let se veřejně probíraly problémy mladé generace a pomalu se začala rozkrývat a otevírat témata jako narkomanie či alkoholismus. Do vysílání opět pronikaly zahraniční kapely a hudba, která byla v předchozím desetiletí jednoznačně odmítána a potlačována. Ovšem musíme připustit, že se jednalo jen o zmínky nebo ukázky. Co se týče listopadových dní roku 1989, rozhlas byl stále pod vedením KSČ. Proto se vysílaly mylné informace a výzvy k udržení socialistického státu. Dne 23. listopadu 1989 bylo v rozhlase založeno Občanské fórum, které usilovalo o personální změny a objektivizaci zpravodajství. O týden později bylo spuštěno pravidelné *Vysílání Občanského fóra*, které poskytovalo reálné informace a vrátilo živé přenosy. V prosinci byl odvolán dosavadní ředitel rozhlasu a začala se zajišťovat nestrannost vysílání. Také bylo veřejně podpořeno studentstvo a odsouzeny veškeré útoky proti občanům. Toto prohlášení bylo po více než čtyřiceti letech prvním, které usilovalo o demokracii a celkovou změnu v zemi.⁵⁹

Pravidelné vysílání zahájil Československý rozhlas 18. května 1923, kdy začal fungovat Radiojournal jako druhá rozhlasová společnost v Evropě – hned po britské BBC. Prvotní vysílání bylo živé, technicky provizorní, ale s rostoucím zájmem veřejnosti se rychle

⁵⁸ MELKUS, R. a PÁNEK, T. *Český rozhlas*, s. 79-81.

⁵⁹ Tamtéž, s. 80-82.

rozvíjelo. V meziválečném období se rozhlas stal nejen prostředkem zábavy, ale i vzdělávání a osvěty – vznikaly tematické redakce (např. pro ženy, mládež, národnostní menšiny), vlastní hudební tělesa a pobočky v dalších městech. Československo se již v roce 1925 aktivně podílelo na založení Mezinárodní rozhlasové unie, což mu zajistilo technický i kulturní vliv na evropské úrovni. Ve 30. letech s rostoucím napětím v Evropě se rozhlas zapojil do formování veřejného mínění a obhajoby demokratických hodnot. Během druhé světové války byl důležitým nástrojem jak nacistické propagandy, tak i skrytého odporu. Po okupaci byla jeho budova ovládnuta Němci a rozhlas se stal součástí Říšské rozhlasové společnosti. Přesto sehrál klíčovou roli během Pražského povstání v květnu 1945, kdy se proměnil v centrum ozbrojeného odporu a komunikační uzel povstalců. Po válce prošel rozhlas výraznou modernizací a byl v roce 1948 zestátněn. Významnou roli hrála technická obnova i vznik Výzkumného ústavu rozhlasové techniky. Se vzestupem komunistického režimu se stal nástrojem politické propagandy, prošel čistkami a začlenil se do struktury státní moci. Vysílání bylo silně cenzurováno, převažovaly ideologické pořady, avšak objevily se i formy interaktivních programů z nichž nejvýznamnější byla výstava MEVRO, která přiblížila veřejnosti rozhlasový i vznikající televizní provoz. Nadcházející 60. léta přinesla uvolnění, reformy a tvůrčí rozmach. Rozhlas se stal prostorem pro veřejnou diskuzi, experimenty a novou estetiku, vznikaly rovněž nové formáty, které umožňovaly přímé zapojení posluchačů. V srpnu 1968 sehrál rozhlas hrdinskou roli při obraně proti okupaci, vysílal protiokupační informace i po obsazení hlavní budovy díky regionálním studiím. Období normalizace po roce 1969 znamenalo návrat cenzury, další personální čistky a zúžení tematického rámce. Rozhlas podléhal stranickému dohledu a autocenzuře. Vysílání se zaměřovalo na ideologickou výchovu a budování „socialistického člověka“. V 80. letech se atmosféra postupně uvolňovala, rozhlas začal reflektovat sociální a ekonomické problémy a otevírat se mladé generaci. V listopadu 1989, po počátečním zmatku a loajalitě ke stávajícímu režimu, sehrál opět aktivní roli v podpoře společenské změny, kdy se otevřel Občanskému fóru a znovu obnovil nezávislé a živé vysílání. Vývoj Československého rozhlasu odráží proměny společnosti 20. století – od demokratického média veřejné služby přes nástroj státní propagandy až po platformu občanské diskuze. Jeho role se měnila v závislosti na politickém režimu, ale vždy zůstával klíčovým prvkem formování veřejného prostoru. I přes období cenzury a represí si rozhlas dokázal uchovat schopnost mobilizace, reflektování společenských změn a oslovování široké veřejnosti.

3 Ženská otázka v Československu

Problematika postavení žen ve společnosti je úzce spjata s širšími společenskými a politickými proměnami. Výstižně to shrnuje historička Jana Burešová, podle níž: „*Společenské postavení ženy se v toku času měnilo, bylo přímo úměrné historickým procesům a změnám v ekonomice, v institucionalizaci společnosti a v petrifikaci zvyklostí, názorů, předsudků a ustanovení ve vztahu ženy k muži, k rodině, k potomstvu, k příbuzenství, k obci a k státu.*“⁶⁰ Tímto výstižným shrnutím bych ráda uvedla tuto kapitolu, protože nabízí analytický rámec, v němž lze proměny ženské role v Československu sledovat – jako součást širších strukturálních změn, nikoliv izolovaný jev. Na přelomu 19. a 20. století, respektive již od poloviny 19. století, docházelo k významným událostem, které zásadně ovlivnily postavení žen a zahájily proces jejich postupné emancipace. Tento vývoj byl silně motivován nástupem průmyslové revoluce. Právě zde se začaly objevovat nové pracovní příležitosti. Proměna společenských a ekonomických podmínek nakonec vyústila ve vznik industriální společnosti, která ženám nabídla nové možnosti zapojení do pracovního procesu. Namísto tradičních úloh souvisejících s domácností a zemědělstvím se ženy postupně stávaly součástí městské pracující třídy.⁶¹ Už Eliška Krásnohorská ve své stati z roku 1881 upozorňovala na nerovnost mezi muži a ženami, zejména v oblasti pracovní mzdy, a zpochybňovala předsudky, podle nichž by ženy, které se rozhodly pracovat mimo domov, měly automaticky zanedbávat své rodiny. Na závěr vyzývala k tomu, aby ženy byly podporovány v dosažení celkové a ekonomické samostatnosti, nezávisle na mužích.⁶²

Změny v ekonomické sféře se tak začaly bezprostředně promítat i do každodenní reality žen, které se stále častěji zapojovaly do pracovního života napříč různými společenskými vrstvami. S možností vzdělání úzce souvisí následné profesní uplatnění, avšak velkou překážkou byla netolerance ze strany společnosti a převážně mužů. Přesto nové ekonomické podmínky začaly ženy stále více zapojovat do pracovního života. V chudších vrstvách, zejména na venkově, ženy pracovaly v zemědělství nebo, pokud rodina nemohla mít služebnou, pečovaly o domácnost. Pokud muž přišel o práci, žena někdy převzala jeho roli i na úkor domácnosti. Většina pracujících žen pocházela z

⁶⁰ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 22.

⁶¹ Tamtéž, s. 28-30.

⁶² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ženská otázka česká*. Praha: Edv. Grégr, 1881, s. 97-102.

chudších vrstev, kde to bylo nezbytné pro zajištění rodiny. Snahy o ekonomickou samostatnost žen se začaly projevovat až ve druhé polovině 19. století, kdy ženy začaly masově vstupovat na pracovní trh, přičemž nejčastěji zastávaly manuální zaměstnání, jako dělnice, nádenice, služebné atd. Kvůli nedostatečnému vzdělání se však nedostávaly na prestižnější pozice. Výjimkou byly vdovy, které mohly podnikat i bez odborné kvalifikace. Ženy začaly získávat certifikáty v profesích porodních bab a učitelek, přičemž porodní báby musely složit zkoušky a získat diplom. Některé ženy také pracovaly jako nájemné kojné, což bylo běžné v rodinách s pracovním vytíženými matkami nebo v bohatších domácnostech. Tato profese zanikla s příchodem umělé výživy a během první světové války. Učitelství se stalo jednou z přijatelných profesí pro ženy. Od roku 1849 byly zřizovány speciální pedagogické kurzy pro ženy, které většinou vyučovaly na měšťanských školách nebo v nižších třídách chlapeckých škol. Až po roce 1869 měly ženy možnost doplnit své vzdělání na učitelských ústavech. Kromě výuky se věnovaly i organizování kulturních akcí, jako byly divadelní představení nebo hudební kurzy. Mnohé se angažovaly v literární tvorbě a v organizacích bojujících za ženská práva. Ženy tvořily významnou část pracovní síly, přičemž byly nejvíce zastoupeny ve velkých mechanických prádelnách a tkalcovnách bavlny. Tyto pozice byly pro zaměstnavatele výhodné, protože ženy pracovaly za nižší mzdy. Zajímavé je, že dělnice čelily kritice za samotné zapojení do pracovního procesu, zatímco vůbec nebyla brána v potaz těžkost a náročnost podmínek, kterým byly vystaveny při práci v továrnách. Na začátku dvacátého století se ženy čím dál častěji objevovaly na pozicích úřednic, zaměřovaly se na účetní práci. Pro podniky byly výhodné, protože jejich mzdy byly opět nižší než u mužů. Kariéra úřednic obvykle končila v okamžiku, kdy se ženy vdaly a měly rodinu, což ukazuje, že manželství i v tomto období stále zůstávalo klíčovou institucí v životě ženy.⁶³

V 19. století tedy ženy stále fungovaly především v domácí sféře, disponovaly nízkou úrovní vzdělání, většinu jejich práv zřizovali muži a společenské postavení záviselo na stavu manželském či samotném manželovi. Vzdělání pro ženy byl jeden ze základních klíčů k jejich emancipaci. Gymnázium Minerva, založené v roce 1890 v Praze, jako první umožnilo ženám složit maturitní zkoušku. Vedle této instituce existovala i lycea nabízející také střední vzdělání. Ještě před vznikem samotného Československa můžeme mluvit o několika vysokoškolsky vzdělaných studentkách, avšak pouze

⁶³ KOPIČKOVÁ, Božena: *Práce, profese, politika*. In: LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 378-427.

v některých oborech, jako například medicína nebo filozofie. Studium práv a dalších fakult jim tehdy nebylo umožněno.⁶⁴ Po vyhlášení samostatného Československa došlo k výraznému zlepšení situace nejen pro vysokoškolské studentky – ženám se otevřely nové možnosti, jak se vzdělávat na prestižních školách. V případě vysokých škol mohly studovat technické fakulty, právnické školy nebo malířské akademie. Tento vývoj znamenal výrazný krok vpřed, protože ženy získaly přístup do oblastí, které byly dříve považovány za doménu mužů. Absolventky usilovaly o úspěch v různých profesích, včetně těch, které byly tradičně považovány za mužské. Nechtěly omezit své dovednosti pouze na domácnost, ale často se setkávaly s negativními reakcemi mužů, kteří jejich ambice nepodporovali.⁶⁵

Již v dobách národního obrození můžeme sledovat snahy žen o emancipaci zejména v oblasti vzdělávání a hospodářského postavení, nikoli však o přímou politickou angažovanost. Starší generace ženského hnutí, například křídlo vedené Eliškou Krásnohorskou, se soustředila především na kulturní a vzdělávací činnost. Politická angažovanost se stala doménou až mladší generace žen, jakou byla například Františka Plamínková. Jedním z hlavních projevů tohoto úsilí bylo zakládání ženských spolků, zmiňme například Americký klub dam pod vedením Vojtěcha Náprstka, který se zapojil do všech iniciativ zaměřených na zlepšení ekonomické a společenské situace žen. Přispěl k založení Ženského výrobního spolku, sehrál klíčovou roli při vzniku spolku Domácnost a nechyběl ani u zrodu výše zmiňovaného spolku Minerva či prvního dívčího gymnázia.⁶⁶ Na začátku 20. století, kdy si ženy vymohly právo na vzdělání a zaměstnání, přišla na řadu práva politická. Ženské hnutí se stalo výrazně aktivní až během boje za všeobecné volební právo, kdy získalo silný politický rozměr. V roce 1905 byl založen Výbor pro volební právo žen, který volal po ženském volebním právu.⁶⁷ Zlom nastal v roce 1918, kdy se vznikem Československé republiky bylo ústavě zakotveno volební právo pro všechny státní občany, tedy i ženy. Tím byla rovnoprávnost mezi mužem a ženou v teoretické rovině naplněna, úkol mnoha ženských spolků splněn, avšak v praxi nebyla zcela funkční.⁶⁸

⁶⁴ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 18-23.

⁶⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, s. 133.

⁶⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 236-244.

⁶⁷ Tamtéž, s. 264-272.

⁶⁸ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 20-22.

Během druhé světové války došlo k výraznému posunu v roli žen, které se uplatnily nejen v průmyslu a službách, ale i v odboji. Ženské hnutí bylo nuceno přejít do ilegality nebo zaniknout, přesto se řada žen aktivně zapojila do odbojové činnosti a neformálních forem solidarity, čímž navázaly na předválečnou tradici ženské angažovanosti. Tato válečná zkušenost přispěla k proměně společenského vnímání ženských schopností a vytvořila předpoklady pro poválečné snahy o rovnější postavení žen ve veřejném životě.⁶⁹ Již po druhé světové válce bylo rozhodnuto, že se Československo bude uklánět socialistickým směrem, což slibovalo uskutečnit rovnoprávnost mezi ženami a muži ve více oblastech než do té doby. Alena Wagnerová ve své knize *Žena za socialismu* píše, že první zákonná opatření realizovaná v letech 1945-1949 obsahovala formální zrovnoprávnění zaměřené například i na zrušení platových skupin nebo nesrovnalosti v dědictví. Ženy představovaly významnou pracovní sílu nezbytnou jak pro poválečnou obnovu státu, tak pro jeho industrializaci, a jejich zaměstnanost tak sehrávala klíčovou roli v ekonomickém rozvoji a hospodaření celé země. Jedním z nejsilnějších symbolů 50. let se proto stala žena plně zapojená do pracovního procesu – ideál rovnoprávnosti se měl naplňovat i v oblasti zaměstnání, a ženy tak byly cíleně nasazovány i do profesí tradičně považovaných za mužské, jako například hornice či jeřábnice. Z počátku bylo nutné překonat zažitě představy o fungování žen pouze v domácnosti, čehož se dosáhlo pomocí silné agitační kampaně. Ženy byly oslovovány zejména prostřednictvím rozhlasu, filmových týdeníků, plakátů, novinových článků a brožur, ale také skrze organizovanou činnost v rámci ženských odborů.⁷⁰ Pro začlenění se do pracovního procesu byla nutná kvalifikace, popřípadě rekvalifikace, což znamená, že snaha o rovnoprávnost v praxi vedla k vyrovnání vzdělanosti žen i mužů. Nárůst je patrný především ve vysokoškolském vzdělání, které zaznamenalo celkový nárůst počtu studentek, a to dokonce i na fakultách s technickým nebo ekonomickým vzděláním. Na nižších úrovních vzdělání trvalo navýšení počtu absolventek déle.⁷¹ Vzhledem k tomu, že se překládaná práce zaměřuje na postavení žen a proměny ženství v období socialismu, budou se následující kapitoly podrobněji věnovat právě tomuto období v jeho různých rovinách. Při analýze budu vycházet z konceptu historičky Denisy Nečasové, která ve svých pracích používá dělení na ženu veřejnou a domácí, což

⁶⁹ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 23-28.

⁷⁰ Tamtéž, s. 28-33.

⁷¹ Tamtéž, s. 60-63.

umožňuje postihnout napětí mezi očekávanou aktivní účastí žen ve veřejném životě a jejich přetrvávající odpovědnosti v domácí sféře.

3.1 Fungování ve veřejné sféře

Každodennost v 50. letech byla jasně ovlivňovaná zásahy vládnoucí komunistické ideologie, jak ostatně ve své studii tvrdí i historik Martin Franc: „*Mezi klíčové specifické rysy každodennosti v Československu patřila na konci čtyřicátých a začátkem padesátých let snaha o kolektivnost ve všech směrech. Kolektiv měl ovlivňovat i jednání považované dosud za zcela privátní záležitost a stát se vrcholným posuzovatelem všech činů jednotlivce. Mnohé činnosti vykonávané dosud výhradně v rámci rodiny se podle vizi ideologů přesouvaly do veřejné sféry.*“⁷² V budoucnu to mohlo pomoci přispět k posílení individualistických sklonů a k většímu zaměření na rodinný život. V každodenním životě v socialistickém Československu byl stále přítomný velký obdiv a podpora manuální práce a hold pracující třídě. To vše bylo součástí širšího dobového trendu, kdy byly nepřetržitě vnášeny do života lidí třídní principy, které společnost ovlivňovaly.⁷³ Zapojení žen do veřejného dění mělo sloužit nejen k jejich zrovnoprávnění s muži, ale i k jejich proměně v aktivní budovatelky socialismu. Tento cíl byl naplňován především prostřednictvím jejich účasti na pracovním trhu a v politickém životě. Ženy začaly zastávat širší spektrum pracovních pozic a ideologicky byly tyto role výrazně akcentovány. Obě zmíněné roviny ženské aktivity – pracovní i politickou – podrobně rozeberu v následujících kapitolách.

3.1.1 Pracovnice

Žena jakožto pracovnice je jeden z nejvýraznějších symbolů v poúnorové době. Možnost práce a samotné zapojení do pracovního procesu umožnilo ženám krok k rovnoprávnosti s muži, jak ostatně popisuje Alena Wagnerová v knize *Žena za socialismu*: „*Vzhledem k tomu, že v industriální společnosti se sociální status jednotlivce, jeho prestiž, řídí podle ceny jeho pracovní síly na trhu práce, je výdělečná činnost ženy v podmínkách průmyslové civilizace základním předpokladem jejího rovného a samostatného společenského postavení a tím i její emancipace.*“⁷⁴ Tyto kroky zapříčinily především

⁷² FRANC, Martin. Životní styl a každodennost v Československu v padesátých a šedesátých letech 20. století. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed). *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 19.

⁷³ Tamtéž, s. 18-30.

⁷⁴ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 49.

obě světové války, v jejichž průběhu se rozšířily volné pozice a nedostatek pracovních sil z důvodu plné účasti vysokého počtu mužů na válečných frontách. Z počátku byla tato výpomoc chápána jako pouhé zastoupení. Celosvětově stoupal podíl zaměstnaných žen, avšak socialistické země dosáhly mnohem větších podílů. Ženy se tedy setkávaly s pozicemi, které byly v rámci genderu přiřazeny spíše mužům, měly pracovat s nimi po jejich boku, nebo je i zcela nahradit. Tento trend byl prokazatelně vidět především v těžkém průmyslu, ale objevily se například i řidičky tramvají nebo jeřábnice. Ve venkovském prostředí šlo hlavně o práci spojenou se zemědělstvím. Díky založení zemědělských družstev a zestátnění polí a luk byla potřeba traktoristek, senoseček, kombajnistek aj. Tato genderová obměna se opět týkala jen žen a „mužských povolání“, muži do „ženských prací“ obsazováni nebyli. Toto omezení postihlo zejména práce ve zdravotnictví, školství a textilním průmyslu. Nejen tento fakt nás vede k tvrzení, že o rovnoprávnosti můžeme mluvit pouze teoreticky, praxe se lišila. Ženy pracovaly spíše na nižších pozicích, vysoké posty byly stále obsazeny mužským osazenstvem. K tomu se váže i nižší platové ohodnocení, ačkoliv ženy vykonávaly stejnou práci a odpracovaly stejný počet hodin. Šance kariérního postupu byla také nižší, resp. spíše mizivá.⁷⁵

Ačkoli byla pracovní povinnost formálně uvalena na všechny, ženy byly často vnímány jako ty, které si volí mezi prací a řízením domácnosti, zatímco mužská role s touto volbou nepočítala, naopak byla s pracovním statutem neodmyslitelně spjata a takovou možnost volby neměli. Žena byla i v 50. letech minulého století stále spojována s řízením domácnosti, proto vstup do zaměstnání mohl být chápán jako možnost osvobození od domácí sféry. Nesmíme také zapomínat na důležitý ideologický aspekt. V roce 1951 byly důvody jejich zaměstnání zkoumány ve veřejném mínění. Mezi subjektivními názory převažovalo ideologické přesvědčení, že je práce žen nutná pro společnost a stát, přičemž se zároveň objevovala touha po nezávislosti a nespokojenost v domácnosti. Nízká míra účasti některých žen na trhu práce byla oficiálně vysvětlována zdravotními důvody nebo rodinnou zátěží – například počtem a věkem dětí. V 70. letech tvořily ženy polovinu všech pracujících, v kapitalistických zemích to bylo stále lehce pod 40 %. Z celkového počtu žen 90 % docházelo do práce.⁷⁶ Nicméně pro skutečnou rovnoprávnost v oblasti práce je naprosto klíčová kvalifikace a odpovídající vzdělání. Alena Wagnerová tvrdí: *„Výdělečná činnost může sice ženě pomoci k základní*

⁷⁵ NEČASOVÁ, D. *Nový socialistický člověk*, s. 142-144.

⁷⁶ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 40-49, 87-90.

*hospodářské nezávislosti, představuje ale teprve nutnou podmínku její emancipace, ještě ne emancipaci samotnou. Pokud ženy na trhu práce zůstávají jen levnou nekvalifikovanou pracovní silou, nelze mluvit o jejich rovnoprávném postavení ve společnosti.*⁷⁷ Z tohoto tvrzení lze usoudit, že plnohodnotné pracovní zařazení vyžaduje odpovídající kvalifikaci. To platilo dvojnásob u pozic, které byly ženám – nejen z genderového hlediska – dlouhodobě upírány. Právě celková reorganizace školství, k níž došlo v polovině 20. století, sehrála klíčovou roli při vyrovnávání úrovně vzdělání mezi muži a ženami a umožnila tak širší profesní uplatnění žen i v tradičně maskulinizovaných oborech. To se projevilo již výše zmíněným nárůstem počtu vysokoškolských studentek, nebo znásobením studentek studujících technické obory.⁷⁸ Jednou z největších výzev problematiky týkající se žen a jejich pracovního nasazení je tzv. dvojí zátěž. Kromě zaměstnání musí žena řešit i mateřství, tedy komplexní péči o děti, s čímž souvisí i chod a fungování domácnosti. Maskulinita u žen, a naopak feminita u mužů nebyla přijímána pozitivně. Proto byl kladen důraz na propojení práce v domácnosti a zaměstnání, tedy domácí a veřejné sféry. Postupem let pomalu vymizely obrazy žen pracujících v těžkém průmyslu, které byly hlavním znakem ženské maskulinní profese, což dopomohlo k obecnému zklidnění v řešení obdobných otázek, ale obavy nikdy nezmizely.⁷⁹

3.1.2 Občanka

Výjimečným novým obrazem ženy v poúnorové společnosti je „angažovaná občanka“. *„Četnost výskytu tohoto obrazu byla zdůvodňována novou dobou, umožňující ženám dosáhnout opravdové rovnoprávnosti. V textech se zároveň, často s odkazem na Leninovy spisy, zdůrazňovalo, že právě míra politické angažovanosti žen odráží vyspělost celého národa.*⁸⁰ Z tohoto tvrzení Denisy Nečasové zcela logicky vyplývá, že potřeba zapojení žen v politických záležitostech byla nedílnou součástí komunistického smýšlení, a to už jen z toho důvodu, že ženy tvoří zhruba polovinu veškeré populace. S těmito myšlenkami se v českém prostředí můžeme setkat již v národně obrozeneckých letech. Nicméně ještě v meziválečných obdobích byl problém s nízkým zájmem žen o politiku stále aktuální. K určitému nárůstu účasti žen v politickém životě došlo v 50. letech, zejména v souvislosti s nástupem socialistického režimu, který prosazoval ideál aktivního občanství i mezi ženami. Není však zcela jisté, zda šlo o autentický zájem žen, nebo spíše

⁷⁷ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s.60.

⁷⁸ Tamtéž, s. 60-65.

⁷⁹ Tamtéž, s. 144-149.

⁸⁰ NEČASOVÁ, D. *Nový socialistický člověk*, s. 133.

o ideologický tlak shora. Nečasová rozděluje tuto sociální úlohu do dvou skupin. V prvním případě šlo o zapojování do aktivit v rámci místa bydliště (tzn. obcí či měst) a politizování každodenního života. Tím se myslí například pomoc při zemědělských úkonech, sběr papíru nebo jen výzdoba a péče o nástěnky. Všem těmto činnostem byla přidávána vysoká politická hodnota. Při jejich interpretaci šlo především o boj proti imperialismu, západním nepřátelům státu a celého socialismu. Často byla tato hesla stavěna proti sobě společně s bojem za mír a socialistickou republiku. Politická angažovanost žen byla často rámována jejich mateřstvím, které bylo prezentováno jako přirozený motiv k zodpovědnému chování a aktivnímu podílu na budování šťastné budoucnosti pro následující generace. Symbolicky to vše fungovalo jako nástroj a výklad politické propagandy. V druhém případě jde o zapojení žen v rámci státních orgánů a dalších jiných institucí. O to větší byl zájem strany, aby se ženy podílely ve veřejné sféře. Jejich účast dopomohla ženám ke spolupráci v řízení opět obcí nebo měst, tedy v rámci jejich bydliště. V 50. letech byly například pořádány nábohy pro ženy, kdy se na zhruba měsíc vyměnilo mužské vedení za ženské. Později byly dosazovány do komisí, které odpovídaly tradičnímu pojetí ženských rolí a byly považovány za jejich charakteru bližší – šlo zejména o zvelebovací, úklidové, zdravotní a hygienické agendy. Nešlo tedy o pozice, kde by ženy činily zásadní rozhodnutí či reálně ovlivňovaly směřování obce nebo státu.⁸¹

V obou případech došlo k genderovým střetům, kdy muži stále nevěřili v schopnosti svých náhradnic. Dosazování žen do politických orgánů bylo tedy spíše formální. Došlo i k prolnutí domácí a veřejné sféry, které pramenilo z obav o zvládnání funkcí občanky a matky. Tyto obavy se ve většině případů časem ukázaly jako zcela zbytečné, avšak ironizování a předsudky v těchto oblastech stále přetrvávaly. Díky těmto snahám o částečnou záměnu genderových rolí lze hovořit o symbolickém pokusu o uvedení rovnoprávnosti do praxe, jehož výsledky však zůstaly omezené – ženy byly nadále přítomné spíše v tradičně ženských oblastech a o vedoucí funkce často ani nejevily zájem. Zájem žen o tyto funkce nebyl tak velký, jak se očekávalo a primární funkce stále zastávali muži. I přesto můžeme zmínit několik poslankyň v Národním shromáždění jako například Marie Švermová, Karla Pfeiferová aj.⁸² Další samostatnou kapitolou jsou ženská hnutí a různá uskupení, která nemají počátky jen v komunistické éře. Jedním

⁸¹ NEČASOVÁ, D. *Nový socialistický člověk*, s. 133-136.

⁸² Tamtéž, s. 136-142.

z předních hnutí, vzniklých prakticky hned po konci druhé světové války, byla Rada československých žen, jejíž předsedkyní byla JUDr. Milada Horáková. Fungovala v letech 1945 až 1948 a navazovala na práci předválečné Ženské národní rady. Hnutí bylo nezávislé na politických stranách a vedení bylo voleno demokratickou cestou. Mezi hlavní cíle jejich snažení patřilo prosazování rovnoprávnosti a postupná podpora politické participace žen, ochrana práv matek, dětí a sociální pomoc. Toho dosahovaly pomocí činností jako vydávání vlastního časopisu *Rada žen*, organizovaly přednášky a vzdělávací akce.⁸³ Po „vítězném únoru“ pod kontrolou KSČ vznikl v roce 1950 Československý svaz žen, jakožto jediná oficiálně schválená organizace. Jeho vedení bylo předem ideologicky prověřováno a až potom jmenováno, předsedkyní se stala Anežka Hodinová Spurná. I hlavní cíle se zásadně lišily – celý program byl podvolen ideologii a státu. Jejich činnosti však byly podobné. Členky Československého svazu žen organizovaly společenské akce (MDŽ), pořádaly vzdělávací programy a vydávaly časopis *Vlasta*. V rámci východního bloku docházelo k mezinárodní spolupráci v různých aspektech. V 60. letech, v období „Pražského jara“, došlo k celkovému uvolnění kontroly, diskutovalo se o skutečných problémech žen (jako např. dvojí zatížení nebo postavení žen ve společnosti), projevovala se snaha o větší samostatnost hnutí a veřejně se kritizovaly některé aspekty vládnoucího režimu. Po roce 1968 došlo na všech frontách k návratu k původní ideologické linii, k personálním čistkám a nastalo normalizační období. Do vedení byla dosazena Guta Fučíková, která byla v čele do roku 1974. Poté ji nahradila Marie Kabrhelová, která ve funkci setrvala až do roku 1989.⁸⁴ Mezi lety 1979 a 1983 zaznamenal Svaz žen dramatický nárůst členství, z původních 56 336 členek se jejich počet více než zdesetinásobil na 595 564 žen. Tento nárůst byl však do značné míry způsoben ideologickým tlakem a institucionálním očekáváním – členství ve Svazu žen bylo vnímáno jako součást loajality vůči režimu a v některých pracovních kontextech téměř automatické či očekávané.⁸⁵

3.2 Fungování v domácí sféře

Jak bylo v předchozích částech nastíněno, veřejná sféra byla zcela pod kontrolou a vedením komunistické ideologie a jinak tomu nebylo ani v případě té domácí. Obě sféry

⁸³ NEČASOVÁ, D. *Buduj vlast*, s. 74-133.

⁸⁴ Tamtéž, s. 214-260.

⁸⁵ JECHOVÁ, Květa. Postavení žen v Československu v období normalizace. In: TŮMA, OLDŘICH; VILÍMEK, Tomáš. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 234.

byly součástí socialistických žen, navzájem se prolínaly a ovlivňovaly. V tomto období hrálo větší roli v životě ženy veřejné vystupování, ale nemůžeme opomenout fungování v domácnosti, které v závislosti se společenskými povinnostmi trpělo. Obecná podpora rovnosti mezi muži a ženami společně se zaměstnáváním žen a jejich následnou ekonomickou svobodou zasáhly i soukromý sektor, tj. partnerské vztahy, péči o domácnost nebo výchovu dětí. Dne 1. ledna 1950 vešel v platnost nový zákon o rodině, který zaručoval již zmiňovanou rovnoprávnost muže a ženy a ochranu manželství, mateřství a následně rodiny státem. Alena Wagnerová tvrdí: „*Vstoupením tohoto zákona v platnost byla uzavřena první fáze emancipace ženy, její formální právní rovnost. Druhá fáze, její uskutečnění v praxi, dlouhodobý, do dneška ne zcela uzavřený proces tím ovšem teprve začal [...] to odpovídá představě o výchovné funkci zákonů v marxistické teorii práva. To, čeho má být teprve dosaženo, je v zákoně již anticipováno.*“⁸⁶ Struktura následujících kapitol vychází z koncepce Denisy Nečasové, která ve svých pracích analyzuje, jak socialistická ideologie utvářela ženské role - konkrétně roli hospodyně, manželky a matky.

3.2.1 Hospodyně

V období komunistického režimu nebyla společenská pozice hospodyně předmětem významné ideologické podpory. Dominantní společenský diskurz směřoval k emancipaci žen prostřednictvím jejich participace ve veřejném prostoru, což představovalo odklon od tradičního pojetí feminity vázané primárně na domácí sféru. Domácí povinnosti byly považovány za inherentní součást ženské role, přičemž jejich společenská hodnota byla marginalizována. V případech, kdy docházelo k tematizaci domácích prací v oficiální propagaci, byly tyto aktivity systematicky propojovány s veřejnou angažovaností žen, zejména v kontextu pracovního procesu a občanské participace. Tato dichotomie mezi soukromou a veřejnou sférou generovala značné společenské napětí a stala se předmětem intenzivní diskuse, která měla své kořeny již v meziválečném období a byla dále rozvíjena představitelkami komunistického ženského hnutí. Stále dominovalo tradiční genderové rozdělení rolí, a to že žena se má postarat o chod domácnosti, vaření, nakupování a především výchovu dětí. To si uvědomovaly nejen samy ženy. Tomuto tématu se věnovala například různá ženská periodika jako *Rozsévačka* nebo později *Vlasta*. Články obsahovaly tipy a nápady pro lepší zvládnutí a zkoordinování a organizaci času

⁸⁶ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 41.

pracujících žen. I přes jejich pracovní vyčerpání nesměla domácí sféra trpět, což bylo vždy zdůrazňováno.⁸⁷

Fenomén „dvojitýho zatížení“ žen představoval přetrvávající společenský problém během celého období socialistického zřízení. Nejvýznamnější časovou zátěž pro ženy představovaly především povinnosti v kuchyni. Ve snaze zmírnit toto zatížení a usnadnit ženám každodenní povinnosti byla zavedena různá podpůrná opatření. Mezi nejvýznamnější patřilo zřizování školních ale především závodních jídelen, které se staly nedílnou součástí většiny průmyslových podniků a institucí. Tato stravovací zařízení poskytovala zaměstnancům pravidelné teplé pokrmy, zpravidla dvakrát za den, a byly charakteristické svou finanční dostupností díky podnikovým dotacím. Jídelny garantovaly nutriční hodnotu připravovaných pokrmů v rámci možností tehdejšího zásobování. Kromě své primární stravovací funkce představovaly závodní jídelny významný prostor pro společenskou interakci mezi zaměstnanci a utvářely specifickou pracovní kulturu.⁸⁸ K dalším podpůrným opatřením patřilo také zřizování společných prádelen. Ty mohly být veřejné pro obyvatele, družstevní a závodní, nebo méně časté samoobslužné.

3.2.2 Manželka

Po nástupu komunistického režimu v Československu došlo i v oblasti manželství k ideologickému přetváření – manželský svazek byl podporován státem jako součást budování nové socialistické společnosti. Alena Wagnerová mluví o procesu demokratizace rodinného života, kdy zaměstnání umožnilo ženám dosáhnout hospodářské nezávislosti na muži, což bylo dále posilováno ideou rovnoprávnosti mezi mužem a ženou. Samozřejmě stále existovaly rodiny organizované patriarchálně, které bychom našli u zemědělských rodin nebo s nevydělavající manželkou. Naopak mladší generace, plněji zapojené do socialistických idejí, uplatňovaly rovnocennou a partnerskou organizaci. Nejen zaměstnání, ale i plnění domácích povinností a starost o rodinu upevňovalo matkám jejich silnou pozici v rodině. Společně s odchodem žen do zaměstnání bylo nutné upravit stávající rozdělení oněch domácích prací a podíl na výchově dětí. Z dobových průzkumů vyplývá snaha o rovnoměrnější rozdělení výchovy dětí mezi matky a otce v zaměstnaných rodinách, avšak jiná svědectví i ženské výpovědi

⁸⁷ NEČASOVÁ, D. *Buduj vlast*, s.149-152.

⁸⁸ FRANC, Martin. *Retrojídlo - Jak jsme jedli za socialismu*. Brno: CPress, 2020, s. 20-32.

zpochybňují skutečný rovnocenný podíl mužů na této sféře. Oproti Západu můžeme Československo v této věci brát jako nadčasové, protože otcovská role v západních zemích nesměla mít žádný dopad na práci, proto byla výchově věnována pouze část z volného času. U českého otce je tato role zcela akceptována. Naproti tomu u žen jejich domácí role nesměla strádat na úkor zaměstnání. Ukázková socialistická rodina tedy tvořila jakousi instituci, kde „nově“ žena chodila do práce, a to vedlo k návratu a většímu zapojení otce do rodinných záležitostí a povinností, i když v praxi šlo často spíše o proklamovanou než reálně naplněnou roli. I přesto, že se musela taková rodina více spoléhat na státní instituce určené pro výchovu dětí než ta, kde žena byla v domácnosti, s oporou dvou živitelů byla stabilnější a silnější. Zde ale byla nutná větší organizace a komunikace mezi partnery.⁸⁹ Vše, co bylo zmíněno v předešlém odstavci, tedy změna společenského postavení ženy díky zaměstnání a následné ekonomické nezávislosti, změnilo vzájemný vztah ženy a muže. Postavení v rodině, které bylo dříve striktně genderově rozděleno, a ve většině případů ve prospěch muže, bylo tímto částečně utlumeno.

Dále Alena Wagnerová tvrdí, že rodiny nejvíce ovlivněné společenskými změnami za socialismu tvořili mladí partneři narození po konci druhé světové války. Tato generace byla vychovávána k rovnoprávnosti v manželství, na rozdíl od jejich rodičů. Dále sleduje snižování věku, ve kterém ženy a muži uzavírali sňatky, což zapříčiňovala dřívější ekonomická nezávislost nebo zrychlený proces dosažení sexuální zralosti. Aby se nezdálo, že veškeré vztahy a později manželství byly za dob socialismu jen harmonické, s počtem sňatků se zvýšil také počet rozvodů. Jedním z hlavních důvodů rozvodovosti v Československu byla „*rozdílnost temperamentů a zájmů*“ a nevěra.⁹⁰ Pro ženy a muže byly psány různé dobové příručky o manželství, jak se v něm chovat, jak ho udržovat šťastné atd. Jejich obliba byla v každém období poměrně vysoká, což potvrzují počty prodaných výtisků. Vývoj a obsahovou stránku popisují sociologové Ivan Vodochodský a Petra Klvačová, kteří ve své studii tvrdí, že v ranných 50. letech podléhaly rukověti ideálům nastupující ideologie a pro začátek přepracovaly pojetí manželství, sexuální výchovy a apelovaly spíše na rodiče jakožto vychovatele. V následujících letech byly výtisky určovány spíše mladším generacím, byly obsahově dostupnější svým jazykem, formou a vzhledem a postupně se začaly překládat i zahraniční práce. Na konci

⁸⁹ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 100-106.

⁹⁰ Tamtéž, s. 107-120.

60. let, s obdobím Pražského jara, do Československa pronikala literatura ze Západu, jež rozebírala například tabuizovaná sexuální témata.⁹¹ Nicméně za normalizace se produkce opět vrátila k domácím autorům. K nejvýznamnějším tuzemským autorům patřil psychiatr Miroslav Plzák.⁹²

3.2.3 Matka

Role matky je tím, čím byla vždy žena představována, co bylo její primární úlohou už od nepaměti, a to i ve veřejném prostoru, i přesto, že ji v této práci řadím do té domácí. Slova „matka“ a „žena“ byla chápána jako synonymum. Denisa Nečasová roli matky opět rozděluje do dvou skupin. V tom prvním případě obraz odrážel vztah matky s dítětem. Už za národního obrození byla funkce matky chápána jako velmi důležitá, hlavně kvůli velkému vlivu na potomstvo. Obrozenecké potřeby však nahradily socialistické hodnoty a názory. V 50. letech byl režimem tento obraz potlačován a stát se začal vměšovat do domácí sféry. Důležité bylo, aby ženy začaly naplno fungovat ve veřejném prostředí, a hlavně aby se zapojily do pracovního procesu a tím přispěly k budování komunismu a komunistické společnosti. Proto byla vybudována větší síť a větší počet jeslí a školek. Stát přejal částečně výchovnou funkci dětí a ženy byly dokonce některými články v časopisech upozorňovány na to, že dětem výchova doma vyloženě škodí. Důraz byl kladen na interakci v rámci dětské společnosti, která byla možná jen v mateřských školách a jeslích. Na počátku 50. let nebyl zájem o umístování dětí do sociálních zařízení tak velký, jak se očekávalo. Obraz nové socialistické ženy počítal s tím, že žena umístí děti do těchto zařízení a sama vstoupí do pracovního procesu. Tím měla přispět k budování bezpečnosti a dobré budoucnosti svých vlastních dětí. A tak se žena stala i tou nejlepší matkou jakou mohla být, i přestože to nezáviselo na jejích opravdových mateřských schopnostech a výchově. Obraz matky byl režimem spojován i v kontextu celosvětovém. Žena měla být matkou nejen vlastních dětí, ale všech a měla cítit se všemi jako s vlastními.⁹³ Podle Denisy Nečasové tento obraz mateřství souvisel i s ideologickým projektem státu: „*Také pro ně by chtěla to nejlepší, tedy vybudovat*

⁹¹ Viz. LIŠKOVÁ, Kateřina: *Politika touhy: Sex a sexualita v komunistickém Československu*. Brno: Host, 2018. Zde se autorka věnuje tématu sexu a sexuality v období státního socialismu a proměnám diskurzu v této oblasti.

⁹² VODOCHODSKÝ, Ivan; KLVAČOVÁ, Petra. Normativní podoby manželství v předlistopadové populárně-naučné literatuře., In: HAVELKOVÁ, Hana; OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Vývlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Sociologické nakladatelství, 2015, s. 207–220.

⁹³ NEČASOVÁ, D. *Buduj vlast*, s. 367–370.

*šťastnou socialistickou společností na celé planetě. Mezi mateřským ochranitelstvím a agresí v ideologických obrazech existuje velmi tenká hranice, která se nekomplikovaně a plynule překračuje či spíše prolíná.*⁹⁴ To znamená, že tento obraz matky stavěl na silném ideologickém základu spočívajícím v podpoře socialismu a hanění kapitalistických zemí. Proto nemůžeme opomenout také matku jako symbol státu a strany. Nečasová dále tvrdí, že v brzkých 50. letech byl obraz mateřství v ideologii používán různě a tvořil velkou část „nové socialistické ženy“, ale byl do značné míry omezován a redukován. Vysvětluje to na příkladu zrušení Dne matek, který vystřídal Mezinárodní den žen. Šlo o to, že mateřství můžeme brát jako individuální věc, to se však stát snažil proměnit ve prospěch své věci.⁹⁵

Alena Wagnerová se ve své knize věnuje fenoménu zaměstnaných matek, který je pro dobu socialismu typickým. Matky se historicky nevěnovaly výhradně výchově dětí, ale jejich pracovní činnost zpravidla probíhala v bezprostřední blízkosti potomků. Jejich pracovní působiště se omezovalo na domov, popřípadě hospodářství, tudíž péče o dítě nebyla takovým problémem, protože dítěti byly blízko a popřípadě rodinní příslušníci pomáhali. To, že ženy musí opouštět domov kvůli práci, tvoří podle Wagnerové onen zásadní konflikt mezi mateřskou a pracovní rolí. Dále tvrdí a popisuje, jak se o toto téma zajímali tehdejší tuzemští i cizí autoři, psychologové a lékaři. Většina autorů se shodovala na tom, že pro výchovu dítěte je zásadnější matčina spokojenost a způsob, jakým byla sama vychována než její pracovní zkušenosti.⁹⁶ Co se týče péče a výchovy dítěte, je nezbytné zmínit veřejná zařízení pro děti, jako jsou jesle a mateřské školy, jejichž počet a rozvoj začal za socialismu značně stoupat. Jesle byly v této době tématem, které mimo jiné vyvolaly diskuse a rozporuplné názory, i když je můžeme brát jako hlavní symbol „osvobození“ žen umožňující jejich zapojení do pracovního procesu. Jejich počet byl ve městech vyšší než na venkově a nejvíce oblíbené a využívané bylo denní hlídání. Stát v začátcích počítal i s hlídáním na týdenní bázi, to se ale neuchytilo a pro ušetření se v 60. letech začaly jesle kombinovat a propojovat s mateřskými školami. I když byla podpora ze strany státu velká, v těchto letech počet jeslí stagnoval, protože psychologické výzkumy zdůrazňovaly nejen důležitost prvních roků života kojence pro jeho zdravý psychický vývoj, ale také klíčovou roli matky jako primárně pečující osoby. Tyto výzkumy také napomohly zlepšení podmínek v dětských domovech a při adopcích. Provoz mateřských škol byl oproti jeslím bez větších komplikací. Praktické fungování

⁹⁴ NEČASOVÁ, D. *Buduj vlast*, s. 370.

⁹⁵ Tamtéž, s. 372.

⁹⁶ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 122-127.

bylo léty ověřené společně s potřebou socializace dětí s ostatními. Mateřské školy byly mezi veřejnými zařízeními nejpočetnější a pro děti ve školním věku fungovaly družiny.⁹⁷

Role pracovnice byla v komunismu brána jako klíčová k cestě rovnoprávnosti žen s muži. Ženy pracovaly ve více oblastech, než tomu bylo na začátku století, a to i na pozicích, které byly považovány vyloženě za mužské. Realitou ale bylo, že často pracovaly na nižších pozicích s nižším platovým ohodnocením a kariérní postup byl omezený. I když ženy vstupovaly do pracovního procesu, stále byla jejich role spojena s mateřstvím a péčí o domácnost, a to vedlo k tzv. dvojímu zatížení. Ideologie tedy podporovala zaměstnání žen ve státní prospěch, ale v realitě byly velké rozpory s tím, co ženy musely absolvovat. Navzdory těmto obtížím byla role žen v pracovní sféře jen jedním z aspektů jejich angažovanosti v socialistické společnosti. Podobně problematická byla i jejich politická participace, která sice byla ideologicky podporována, ale prakticky značně limitována. Politická angažovanost žen byla v pounorové společnosti nutností, která byla povzbuzována v rámci komunistické ideologie. Zdůrazňováno bylo fungování žen ve veřejné sféře, avšak realita byla značně omezována. Ženská hnutí a organizace byly řízeny státem a jejich náplň obsahovala tradiční genderové rozdělení práce a funkcí. Počet členek v této oblasti v průběhu let rostl, ale i přesto bylo postavení žen ve společnosti omezené. Můžeme zde sledovat rozpor mezi vedoucí ideologií, která sice podporovala rovnoprávnost žen, ale v praxi byl často omezován jejich vliv na společnost a politiku. Omezený vliv žen v politice tak odhaloval další rozpor mezi oficiální ideologií a realitou. Tento nesoulad se dále pomítal i do soukromé sféry, kde se očekávalo, že ženy zároveň zvládnou jak zaměstnání, tak péči o domácnost. Tehdejší ideologie tedy měla spíše kritický pohled na roli ženy jako hospodyně. Žena byla podporována jako pracovní síla, která se zapojí do veřejného života především prací. Avšak potřeba tradiční role v domácnosti byla brána jako nezbytná, ale oproti zaměstnání podřadná. V tomto případě můžeme sledovat důležitý rozpor mezi veřejnou a domácí sférou, který nebyl dost reflektován v oficiální propagandě. I když byla zřízena různá podpůrná zařízení, jako výše zmiňované jídelny nebo prádelny, stále bylo nadhodnoceno pracovní nasazení. Zvýšený důraz na pracovní zapojení žen tedy nevyhnutelně zasahoval i do jejich soukromého života.

⁹⁷ WAGNEROVÁ, A. *Žena za socialismu*, s. 128-134.

Proměny ideologických představ o genderové rovnosti se odrazily také v oblasti manželství a rodinných vztahů, kde začaly narušovat tradiční modely soužití. V poválečném Československu došlo k posunu od tradičního patriarchálního modelu směrem k rovnějšímu rozdělení domácích prací a péče o děti, což lze považovat za pozitivní důsledek socialistického důrazu na rovnoprávnost. Tyto změny však zároveň vedly k narušení zažitých rodinných rolí, což se mimo jiné projevilo nárůstem rozvodovosti. Jako reakce na tyto proměny a potřebu orientace v nových partnerských rolích rostla obliba příruček zaměřených na manželství a sexualitu, které měly sloužit jako nástroj společenské osvěty. S proměnami partnerských vztahů a rodinného soužití se do popředí opět dostávala otázka ženské identity a role v soukromí i na veřejnosti. Výrazným příkladem byla mateřská funkce, která zůstávala klíčovou součástí obrazu ženy i v rovině socialistické ideologie. Můžeme tedy říci, že role matky byla dlouhodobě považována za hlavní úkol ženy, a to i ve veřejném prostoru. V dobách národního obrození byla tato funkce chápána jako klíčová pro výchovu a ovlivnění budoucí generace. S příchodem socialismu se tento obraz změnil především kvůli zapojení žen do pracovního procesu, zásahům do rodinné sféry a státem převzatou kontrolou nad výchovou. Mateřská role byla zkrátka spojena s vládnoucí ideologií tak, aby podporovala socialismus. V kolektivním rámci byla role matky chápána globálně, žena měla být matkou všech dětí.

Závěrem lze říci, že postavení žen v socialistické společnosti bylo plné vnitřních rozporů mezi ideologickými proklamacemi a každodenní realitou. I když stát deklaroval rovnoprávnost a podporoval zapojení žen do veřejného i pracovního života, jejich tradiční role nebyla nikdy zcela překonána. Výsledkem byla trvalá zátěž a napětí mezi očekáváním produktivní pracovnice a pečující matky.

4 Rozhlas: prostor kde mluvila společnost k ženám a naopak

Naše společnost prochází neustálými změnami ve všech oblastech života. Řada z nich posunula společnost kupředu a měla klíčový vliv na její vývoj, jiné však nepřinesly očekávaný efekt. Jedním z témat, které se v těchto proměnách opakovaně objevuje, je otázka rovnoprávnosti žen. Ta je i v současné době stále aktuální a vyžaduje zvýšenou pozornost. Za rovnoprávnost musely ženy odjakživa bojovat. Jedním z nástrojů, který tuto proměnu odrážel, ale i aktivně ovlivňoval, byl rozhlas. Jako masové médium sehrál důležitou roli při formování představ o postavení žen ve společnosti a zároveň poskytoval prostor, kde společnost k ženám promlouvala a ženy mohly promlouvat zpět.

Již od počátku pravidelného vysílání bylo jasné, že jednotlivé pořady budou mít své specifické skupiny posluchačů, a jednou z takových byly i ženy. Pořadů s ženskými náměty nebylo ze začátku mnoho, avšak potřeby byly silnější a také bylo nutné některé motivy dostat do vysílání po vzoru ostatních světových stanic. Především ve 30. letech se ženské pořady zabývaly dvěma hlavními tématy, a to rodinným životem – objevovaly se rady ohledně vztahů, manželství, dětí, vedení domácnosti atd. Na druhé straně to byly odborné přednášky a relace, které pomáhaly ženám vzdělávat se a informovat v různých oborech – dostávaly tipy a rady ohledně pracovního trhu a profesního rozvoje. Vysílání pro ženy tak reflektovalo tehdejší kulturní a společenské normy, do nichž můžeme řadit i roli ženy a její fungování, místo v rodině a ve společnosti. Proto pořady určené ženám obsahovaly a rozebíraly témata související s jejich každodenním životem. Postupem času ohlas posluchaček nabýval na četnosti, což potvrzuje korespondence došlá na adresu rozhlasu. Ženy se do vysílání chtěly přímo zapojovat a být jeho součástí.⁹⁸

Mezi jeden z nejznámějších a nejvýraznějších pořadů v meziválečných letech patřil *Rozhlas pro ženy*, který se na vlnách objevoval v různých formách a pod tímto názvem figuroval v programu mezi lety 1920-1945 (volně pokračoval v pozměněné formě i v období komunismu jako *Vysílání pro ženy*). Stal se jistým symbolem rozhlasového vysílání pro ženy v tehdejších letech. Vysílán byl především v dopoledních hodinách, což bylo období, kdy se předpokládalo, že měla většina žen prostor k poslechu. V úvodu byli představeni pozvaní hosté a témata, která se s nimi budou rozebírat. Celé

⁹⁸ LEINVEBEROVÁ, M. *Rozhlasové vysílání pro ženy*, s. 69-70.

pásmo bylo vedeno jako zábavně-vzdělávací pořad. Tematicky se věnoval hlavně rodině, péči o domácnost, zdraví, módě, péči o děti apod. V tomto období bylo důležité upevnění ženské společenské role, řešilo se právo na práci a vzdělání a tomu všemu mělo vysílání dopomoci.⁹⁹

V první polovině 20. století se vysílání pro ženy vyvíjelo jako součást širšího trendu oslovování specifických cílových skupin. Tyto programy se zaměřovaly na témata související s rodinným životem, vzděláním a osobním rozvojem. Odrážely kulturní a společenské normy své doby a přispívaly k emancipaci žen ve společnosti. Hrály důležitou roli v šíření informací, vzdělávání a podpory žen v jejich každodenním životě. Ve stejném duchu se snažilo rozhlasové vysílání pokračovat i v raných poválečných letech. Avšak příchod komunistického režimu a státní převrat v roce 1948 zapříčinil několik důležitých změn v ubírání směru a fungování celého Československého rozhlasu. Ten se ocitl pod absolutní kontrolou komunistické strany a postupně se přetvořil na nástroj státní propagandy.¹⁰⁰ Těmto změnám se nevyhnul doslova žádný vysílaný pořad, tedy ani pořady pro ženy. Dřívější zaměření na emancipaci a osobní rozvoj bylo značně redefinováno a podřízeno nově vládnoucí ideologii, která vyzdvihovala roli ženy především v kontextu kolektivistických hodnot a pracovního procesu. Vysílání začalo reflektovat nový společenský rámec, kde se kladl důraz na produktivitu, loajalitu vůči straně a její cíle. Na druhou stranu, stále se projevoval značný zájem o rodinná témata, postupně se na ně začal klást vysoký důraz z důvodu podpory státních programů, například na výchovu dětí nebo péče o rodinu.¹⁰¹

Vysílání a programy určené ženám většinou pokračovaly v duchu předválečné tradice, i když s určitými odchylkami a změnami, které odrážely novou politickou a společenskou realitu poválečného Československa. Například ještě v roce 1950 se vysílal pořad *Čtvrthodinka pro ženy*, ke kterému byla později připojena *Půlhodinka pro ženy* a na vlnách se často střídal s blokem *Vysílání pro ženy*. Tyto pořady, které se staly pravidelnou součástí vysílání, vydržely v programu až do sametové revoluce v roce 1989, přičemž měly stabilní vysílací intervaly. V letech 1945-1951 se v programu objevovaly v tradičním vysílacím čase (mimo neděle) 11.00-11.30. Již na jaře 1952 byla *Půlhodinka pro ženy* zařazena také do sobotního programu od 17.30 hod., za což evidentně mohla

⁹⁹ LEINVEBEROVÁ, M. *Rozhlasové vysílání pro ženy*, s. 69-75.

¹⁰⁰ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 183-186.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 236.

zvysující se zaměstnanost žen a následný odliv posluchaček od dopoledních časů.¹⁰² Je pravděpodobné, že tyto pořady navazovaly svým obsahem a formou na již dříve zmiňovaný *Rozhlas pro ženy*, který se zaměřoval na podobná témata. Vedle *Půlhodinky pro ženy* se v programovém schématu vyskytovaly i další pravidelné relace jako *Nedělní okénko pro ženy*¹⁰³ nebo *O ženách pro ženy*.¹⁰⁴ Tyto pořady měly za cíl oslovit širokou ženskou veřejnost a reflektovat jejich každodenní životní situace a problémy. Ačkoliv se názvy a formy těchto pořadů měnily, jejich obsah se mezi sebou nijak výrazně nelišil. Ve všech těchto relacích byly opakovaně rozebírána témata, která byla spojená především s výchovou a péčí o děti, což bylo považováno za klíčovou oblast pro ženskou populaci. Součástí těchto programů byly rovněž reportáže zaměřující se na ženskou práci, a to jak ve sféře domácí, tak i pracovní, v rámci které se často probíraly otázky týkající se pracovních podmínek a rolí žen ve státní ekonomice.

V programové nabídce Československého rozhlasu se objevovalo mnoho dalších pořadů, které měly významný dopad na každodenní život žen v zemi. Tyto programy nejen informovaly, ale také formovaly názory a přístupy k řadě důležitých otázek, které se dotýkaly ženské role v rodině, práci i společnosti. Jedním z nejvíce populárních pořadů, který si získal širokou diváckou základnu a kterému se budu v této práci podrobněji věnovat, byl pořad *Hovoříme s rodiči*, protože nabízel prostor pro interakci mezi veřejností a odborníky. „*Poslechl jsem si včera Vaši relaci a pohovořil jsem dnes o ní se všemi lidmi, s nimiž jsem se setkal a kteří ji poslouchali. Výsledek: Poslouchá dobrá polovina těch, kteří mají děti a sledují program z věstníku. Všichni pokládají pořady pro rodiče za velmi potřebné, někteří dokonce za jedno z nejcennějších, co jim rozhlas v praktických a podtrhuji: dobře použitelných radách dává...*“¹⁰⁵ Tak zněl komentář z došlé korespondence posluchače Karla Hlubučeka. Vysílání relace započalo v říjnu 1954 a probíhalo až do června 1980.¹⁰⁶ Diváci měli možnost zasílat své dotazy, které se týkaly různých aspektů rodinného života, výchovy dětí, vztahů nebo zdraví. Dotazy byly následně rozebírány ve vysílání, kde se k nim vyjadřovali odborníci z různých oblastí, jako byly pedagogika, psychologie, lékařství atd. Tento interaktivní formát přispíval k tomu, že se lidé cítili více zapojeni do veřejného diskurzu o otázkách, které se přímo dotýkaly jejich životů. Mnozí tak mohli čerpat cenné informace, což mělo zásadní

¹⁰² JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 264.

¹⁰³ *Náš rozhlas*. Praha: Československý rozhlas, 1950, roč. 17, č. 10, s. 2.

¹⁰⁴ *Náš rozhlas*, 1950, roč. 17, č. 47, s. 4.

¹⁰⁵ *Československý rozhlas a televize*. Praha: Československý rozhlas, 1954, roč. 21, č. 49, s. 7.

¹⁰⁶ *Rozhlas: programový týdeník*. Praha: Československý rozhlas, 1980, roč. 47, č. 25, s. 8.

význam zejména v době, kdy dostupnost poradenství a odborné pomoci nebyla tak snadná jako dnes. Pořad se zároveň stal i jakýmsi nástrojem pro šíření určitého ideálu rodičovství, který byl v souladu s tehdejšími kulturními a společenskými normami. Diskuse o výchově a péči o děti byly často propojeny s širšími politickými a ideologickými směry, které zdůrazňovaly hodnoty rodiny, stability a kolektivismu.¹⁰⁷ Ve své diplomové práci mu věnuji podstatnou část analýzy, jelikož byl často reprízován v rámci *Vysílání pro ženy*.

Rozhlasové vysílání určené ženám tak představovalo specifický komunikační prostor, kde se propojovala soukromá sféra s veřejným diskurzem a kde společnost skrze média formulovala očekávání vůči ženské roli. Ať už šlo o rady do domácnosti, podporu vzdělávání, nebo ideologické formování, vysílání vždy odráželo dobové hodnoty i mocenské zájmy. Ženy v roli posluchaček nebyly jen pasivními příjemkyněmi, často vstupovaly do dialogu a spoluvytvářely obsah, čímž dokazovaly, že rozhlas pro ně nebyl pouze nástrojem státní výchovy, ale i prostředkem jejich vlastní sebereflexe a vyjednávání identity. V tomto smyslu můžeme rozhlas chápat jako významný kulturní fenomén, který k ženám nejen promlouval, ale zároveň jim dával hlas.

4.1 Hlasatelky, příběhy ženské odvahy a profesní integrity

Pro tuto podkapitolu jsem záměrně zvolila tři výrazné ženy spojené s Československým rozhlasem – Olgu Vojáčkovou, Dagmar Hazdrovou a Věru Šťovíčkovou-Heroldovou. Každá z nich reprezentuje jinou generaci, jiný typ profesní zkušenosti a odlišný přístup k mediální práci, přesto je spojuje nejen hluboký smysl pro občanskou odpovědnost, ale i ochota nést důsledky vlastních postojů v období represivních režimů. Jejich životní a profesní dráhy dokládají, že hlasatelství nebylo pouze technickým výkonem mluveného projevu, ale často i prostorem, v němž ženy dokázaly uplatnit svou odvahu, vzdělání a vnitřní integritu. Zaměřuji se nejen na jejich činnost v rozhlase, ale také na širší společenské a politické souvislosti, v nichž působily, a zároveň poukazuji na jejich vytrvalost, profesionalitu a schopnost obstát v náročných historických obdobích. Výběr těchto žen není reprezentativní ve statistickém smyslu, ale reflektuje můj záměr představit různorodé způsoby, jakými se ženy mohly v rámci rozhlasového vysílání prosazovat.

¹⁰⁷ Československý rozhlas a televize, 1954, roč. 21, č. 49, s. 7.

4.1.1 Olga Vojáčková

Narodila se v roce 1897 ve Vídni jako rozená Jančová. Studium na Umělecko-průmyslové škole v Praze ukončila v roce 1918 a následně nastoupila na Akademii výtvarných umění. Po seznámení s akademickým malířem Františkem Vojáčkem se za něj v roce 1921 provdala a společně s ním se věnovala výtvarnému umění a redakční činnosti. Také působila v různých kulturních a ženských spolcích, kde pořádala přednášky. V době druhé světové války se aktivně zapojila do protinacistického odboje a následně byla zatčena společně s manželem, který byl židovského původu a gestapem následně deportována do koncentračního tábora Ravensbrück, kde strávila čtyři roky. Její manžel zemřel v roce 1942 v Mathausenu. Na jaře 1945 se jí podařilo společně s několika dalšími vězenkyněmi uprchnout z pochodu smrti a po setkání s Rudou armádou se vrátila zpět do Prahy. Následně se stáhla z veřejného života, pracovala v domácnosti a žila z příležitostných příjmů a pomoci rodiny a přátel. Po propuštění z rozhlasu se i navzdory perzekucím dále věnovala výtvarnému umění a umělecké činnosti. V roce 1982 tragicky zemřela při srážce s automobilem, přičemž okolnosti její smrti zůstávají nejasné a existují spekulace o možné souvislosti s její opoziční činností.¹⁰⁸

Po válce se v prosinci roku 1945 přihlásila do konkurzu na hlasatelku, kdy úspěšně absolvovala hlasovou zkoušku a byla shledána jako vhodná kandidátka s příjemným hlasem a plynulým přednesem. Do rozhlasu oficiálně nastoupila 1. ledna 1946 jako redaktorka krajanského vysílání, ale po personálních změnách byla v srpnu stejného roku jmenována vedoucí ženského vysílání. V roce 1956 se podílela na realizaci pásma *Setkání hornických žen na Kladně*, za něž byla oceněna pochvalou od ústředního ředitele rozhlasu.¹⁰⁹ Podepsáním Charty 77 vyjádřila svůj nesouhlas s porušováním lidských práv, i když sama věděla, že je tento krok pro ni riskantní, neboť věděla, že může čelit perzekuci ze strany Státní bezpečnosti. Následovala výpověď a s tím definitivně skončila její spolupráce s rozhlasem.¹¹⁰ Navzdory represím a svým osobním ztrátám a zkušenostem zůstala po celý život věrná svým hodnotám, čímž se, dle mého názoru, zařadila mezi tiché ale vytrvalé osobnosti ženského rozhlasu.

¹⁰⁸ Pametnaroda.cz, Soldánová Olga, 2020. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/soldanova-olga-1942?clipId=196898#recording> [cit. 2025-04-15].

¹⁰⁹ Osobní složka: *Olga Vojáčková*. 1946.

¹¹⁰ Pametnaroda.cz, Soldánová Olga, 2020. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/soldanova-olga-1942?clipId=196898#recording> [cit. 2025-04-15].

4.1.2 Dagmar Hazdrová

Narodila se v prosinci 1933 do rodiny důstojníka československé armády Chaloupky. Dětství prožila ve válečných letech, která významně formovala její hodnoty. Její otec byl aktivní v domácím odboji, rodina v Chrudimi ukrývala šifrovací materiály a poslouchala vysílání z Londýna. Po domovní prohlídce byla vyslýchána i ona. Vnímala i nespravedlnosti poválečné doby, například veřejné ponižování žen obviněných z kolaborace, které ostře kontrastovalo s beztrestností skutečných viníků. Po válce otec čelil problémům při návratu do armády kvůli odmítnutí spolupráce s bývalými konfidenty. Zemřel v roce 1951 v důsledku zdravotních komplikací a tlaku režimu. Dagmar po maturitě v roce 1952 z politických důvodů nesměla studovat vysokou školu, jazyky si doplnila externě. Pracovala jako překladatelka v Centrotexu, kde se seznámila s Karlem Hazdrou – bývalým politickým vězněm, který se později stal členem KSČ. Vzali se v roce 1953 a měli spolu dvě dcery. Po nuceném odchodu z rozhlasu v roce 1970 následovala politická persekuce. Její dcera nemohla studovat na gymnáziu a ona sama byla dlouhou dobu bez práce. Až roce 1972 nastoupila jako uklízečka a sanitářka, později byla sekretářkou v nemocnici na Vinohradech a od roku 1980 byla účetní v papírnách OSPAP, kde zůstala až do důchodu v roce 1988. V roce 1975 se s rodinou přestěhovala do Prahy. Po listopadu 1989 se vrátila k veřejnému působení a až do počátku 21. století spolupracovala s rozhlasem, televizí a veřejnými institucemi. Její hlas provázel cestující pražského MHD v letech 1996-2022. Dagmar Hazdrová vnímala vlastní život jako svědectví o tom, že důstojnost a slušnost mají smysl i v podmínkách represivního režimu.¹¹¹

Kariéra Dagmar Hazdrové v rozhlase začala počátkem 60. let, kdy uspěla v konkurzu na místo hlasatelky v Československém rozhlasu Hradec Králové. V konkurenci stovek uchazeček vynikla osobitým a kultivovaným projevem. Regionální studio tehdy vysílalo několik hodin denně do celostátního programu a bylo podřízeno přísné cenzuře, včetně působení pracovníků Státní bezpečnosti. Přesto si Hazdrová získala respekt kolegů i posluchačů. Od poloviny 60. let působila na částečný úvazek také v pražském rozhlase. Nejvýraznější úlohu sehrála během srpnových událostí roku 1968, kdy se spolu s kolegy podílela na nepřetržitém krizovém vysílání z Hradce Králové. Vysílala bez přestávky 52 hodin, zprostředkovávala rezoluce, výzvy i svědectví občanů.

¹¹¹ Pametnaroda.cz, Hazdrová Dagmar, 2025. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hazdrova-dagmar-20240326-0> [cit. 2025-04-15].

Rozhlasové studio se tehdy stalo důležitým komunikačním bodem mezi veřejností a ostatními regiony, a Hazdrová byla jedním z hlasů odporu proti okupaci. V této souvislosti byla opakovaně předvolána k výslechům Státní bezpečnosti. V roce 1970 byla v rámci ideologických prověrek označena za osobu, která „vytvářela protisovětské nálady“, a byla bezprostředně propuštěna z rozhlasu. Po sametové revoluci v prosinci 1989 se vrátila do Československého rozhlasu jako hlasatelka, kde působila do roku 2001. I po ukončení aktivní rozhlasové činnosti nadále spolupracovala na dokumentárních pořadech.¹¹² Ač je pro veřejnost možná méně známá, dle mého názoru představuje výraznou osobnost rozhlasového prostředí druhé poloviny 20. století. Její profesní dráha, odmítání ideologického konformismu a schopnost zachovat občanskou integritu i za cenu profesních ztrát, činí z jejího příběhu významný příspěvek k dějinám československých médií i ženské profesní emancipace v pozdějším socialismu.

4.1.3 Věra Šťovíčková-Heroldová

Narodila se v roce 1930 do sociálně skromných poměrů, otec pracoval jako taxikář, matka jako posluhovačka. Přesto se jí podařilo prosadit se ke studiu na reálném gymnáziu Charlotty Masarykové v Praze, kde si studium musela částečně financovat sama. Byla jazykově nadaná, ačkoliv francouzštinu a angličtinu musela dohánět s pomocí spolužáků. Již během studia si formovala vlastní politický názor a kriticky reflektovala události tehdejší doby. Na gymnáziu absolvovala brigádu v Československém rozhlasu, kde si jí všiml jeden z redaktorů a oslovil ji s žádostí o recenzi na odbornou literaturu – zde se zrodil její vztah k novinářské profesi. Po maturitě v roce 1949 zvažovala studium na filozofické fakultě, ale nakonec nastoupila do redakce zpravodajství Československého rozhlasu. V průběhu života se provdala za ředitele Náprstkova muzea Ericha Herolda, s nímž sdílela intelektuální a profesní zájmy. Děti se však nedočkali a Heroldová se během normalizace stala ženou v domácnosti.¹¹³ V době zákazu činnosti překládala knihy pod cizími jmény jako Věra Bystřická nebo Dušan Zbavitel, a i přes trvalý dohled StB se jí podařilo tuto činnost utajit. V roce 1977 podepsala Chartu 77, čímž se ještě více vystavila represím. Zemřela po dlouhé nemoci v roce 2015.¹¹⁴

¹¹² Pametnaroda.cz, Hazdrová Dagmar, 2024. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hazdrova-dagmar-20240326-0> [cit. 2025-04-15].

¹¹³ HEROLDOVÁ-ŠŤOVÍČKOVÁ, Věra. *Po světě s mikrofonem*. Praha: Radioservis, 2009, s. 20-55.

¹¹⁴ Plus.rozhlas.cz, Věra Šťovíčková Heroldová byla u všeho, co se dělo v éteru po 21. srpnu 1968. Pak přišla výpověď, Hertl, D., Hlavatý, P., 2024. Online. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/vera-stovickova-heroldova-byla-u-vseho-co-se-delo-v-eteru-po-21-srpnu-1968-pak-7226180> [cit. 2025-04-16].

V rozhlasu začala působit na přelomu 40. a 50. let. Po prvních letech v domácí redakci přešla v roce 1951 do redakce mezinárodního života a od roku 1952 se stala zahraniční dopisovatelkou, nejprve v Africe, později krátce v Polsku a Albánii. Její výjezd do Guineje umožnilo až to, že se pro dané místo nenašel muž s potřebnou kvalifikací. Vrcholem její profesní dráhy bylo živé vysílání během srpnové okupace v roce 1968, kdy přečetla prohlášení zaměstnanců rozhlasu a podílela se na informování veřejnosti v krizové situaci. Po nástupu normalizačního vedení jí byl v květnu 1969 zakázán vstup do redakce a v březnu 1970 dostala výpověď. V následujících letech vykonávala podřadné profese, nemohla publikovat, hovořit ani psát pod vlastním jménem. Do rozhlasu se vrátila až po roce 1990 jako externistka. Ve své práci se orientovala zejména na Afriku – přispívala ke zprostředkování obrazu postkoloniálních zemí a v některých případech kritizovala československou zahraniční politiku.¹¹⁵ Svými reportážemi reflektovala rozpor mezi oficiální ideologií socialistického internacionalismu a skutečnými kulturními a společenskými podmínkami třetího světa. Šťovíčková-Heroldová je dnes vnímána jako významná hlasatelka, ale také jako symbol profesní integrity a občanské statečnosti.

¹¹⁵ Radiozurnal.rozhlas.cz, Legendy Československého rozhlasu, Herget, J. Online. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/legendy-ceskoslovenskeho-rozhlasu-68-7571705/3> [cit. 2025-04-16].

5 Ať žije mír a pracovitost (1946-1959)

Bezprostředně po skončení druhé světové války začaly intenzivní práce na obnovení rozhlasového vysílání. Postupně se obnovovalo předválečné uspořádání, které bylo v souladu s organizací ministerstev. Programová sekce byla rozdělena do několika odborů, mezi něž patřily hudební, slovesný (literárně-dramatický), vzdělávací a školský. K těmto odborům byl přidán nový zpravodajský odbor, který zahrnoval oddělení pro reportáže a krátkovlnné vysílání, a odbor pro speciální úkoly. Oddělení rozhlasu zaměřené na ženy bylo součástí vzdělávacího odboru, který původně vedl Dr. Miroslav Kaftan, jenž byl v listopadu 1946 nahrazen Zdeňkem Novákem. Celý tento úsek měla na starosti Olga Vojáčková.¹¹⁶ Z mého průzkumu tehdejšího rozhlasového týdeníku (programu), který před rokem 1945 vycházel pod názvem *Týden rozhlasu* nebo také *Náš rozhlas* a v roce 1954 se přejmenoval na *Československý rozhlas a televize*, můžeme usoudit, že pořady pro ženy byly od roku 1946 až do poloviny 60. let vysílány každý den v týdnu v různých formách. Obsah byl přizpůsoben délce trvání jednotlivých pořadů, většinou se jednalo o čtvrthodinové až půlhodinové bloky.

Už v roce 1946 můžeme sledovat jisté politizované tendence i v pořadech pro ženy. Byly vysílány různé přednášky a rozhovory, které měly za úkol poučovat a vzdělávat ženy v politice nenásilnou formou. Typickým příkladem bylo vysvětlování, proč by ženy měly volit „správné“ kandidáty (tj. levicově orientované). Ve vysílání se často objevovala hesla o „budování lepší budoucnosti pro děti“ nebo důrazy na loajalitu k obnově země po válce. Připomínaly se osudy prvorepublikových osobností jako Tomáš Garrigue Masaryk,¹¹⁷ Charlotte Masaryková,¹¹⁸ Františka Plamínková¹¹⁹ nebo Milan Rastislav Štefánik.¹²⁰ Těmto tématům se věnovali především Dr. Jaromír Doležal a Dr. František Slabihoudek. Vedle politiky pořady obsahovaly literární témata, často se rozebírala díla Karla Hynka Máchy, Josefa Kajetána Tyla, Boženy Němcové, Karoliny Světlé, Růženy Svobodové, Boženy Benešové aj. Tento typ vysílání reflektoval širší snahy o obnovení a posílení tradičních hodnot v poválečné společnosti. Pozornost byla věnována také dobové literatuře, které se ve většině případů věnovala Růžena Zídková.

¹¹⁶ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 195.

¹¹⁷ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 10, s. 1.

¹¹⁸ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 19, s. 14.

¹¹⁹ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 6, s. 10.

¹²⁰ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 23, s. 7.

Milada Sobotková se pak zaměřovala na ženský tisk, a to zejména v rámci relace *O čem píší naše ženské časopisy*.¹²¹

Naproti vážnějším tématům se více než polovina vysílacího času věnovala vzdělávání žen spíše v soukromé rodinné sféře. Početně byly zastoupeny zejména relace *Ze zápisníku hospodyně* a *Rady hospodyním*, které poučovaly a radily ohledně vaření, praní prádla, starání se o domácnost nebo uváděly příklady různých receptů. Častou příspěvatelkou byla Marie Úlehlová-Tilschová, spisovatelka a propagátorka zdravé výživy, která ve svých projevech představovala nové metody přípravy jídel, informace o potravinách a snažila se šířit ideály zdravého životního stylu, jako tomu bylo například v přednášce *Víš co nevíš o potravinách?*.¹²² Témata pořadů se často přizpůsobovala ročnímu období – například v letních měsících se redaktoři zaměřovali na zavařování, sušení a uchovávání potravin. Na tato témata navazovaly i praktické rady, jako například příspěvek o *Čištění ovocných skvrn na prádle*.¹²³

Obraz ženy jako hospodyně byl v dobovém diskurzu úzce provázán s její rolí matky. Dětské problematice byla věnována také značná část vysílání, ať už šlo o výchovné rady nebo dětské nemoci a zdraví. Do studia byli zváni lékaři a odborníci, kteří posluchačky informovali a vedli své přednášky na různá témata. Častým hostem byl mimo jiné Dr. Alois Mikiska, který například mluvil o dětské obrně,¹²⁴ dětských infekcích a dalších zdravotních problémech. Příspěvky měly edukativní ale především preventivní charakter. Kromě lékařských přednášek vysílaných ze studia vznikaly i reportáže z ozdravných zařízení, které byly nahrávány přímo na místě společně s rozhovory s tamními pracovníky. Tak vznikla například reportáž z ozdravovny dětí v Jánských Lázních¹²⁵ nebo z dětské ozdravovny v Hukvaldech.¹²⁶ Zde se rozebíraly metody a průběh léčby společně s fungováním zdravotnického zařízení. Cílem těchto pořadů nebylo pouze informovat rodiče o zdravotní péči, ale také prezentovat péči státu o dítě jako důkaz funkčnosti socialistického systému. Tato agitační rovina dle mého názoru spočívala v posilování důvěry ve veřejné zdravotnictví, v předvádění jeho úspěchů a ve zdůraznění, že stát aktivně přebíral odpovědnost za zdraví dětí – čímž zároveň ospravedlňoval svou rostoucí roli v rodinné sféře. Péče o dítě však nebyla spojena pouze

¹²¹ *Náš rozhlas*, 1947, roč. 14, č. 18, s. 15.

¹²² *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 15, s. 8.

¹²³ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 28, s. 14.

¹²⁴ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 23, s. 14.

¹²⁵ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 32, s. 10.

¹²⁶ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 6, s. 7.

se zdravím, ale i jeho výchovu a vzděláváním, které představovalo další klíčovou oblast zájmu státu, proto byla věnována pozornost i pedagogickým tématům. Jedním z často diskutovaných a probíraných problémů byla otázka mateřských škol. Již v těchto letech můžeme pozorovat jistý tlak na rodiče, aby své dítě svěřili do péče státní instituce. Role těchto zařízení byla považována za klíčovou v rozvoji dětí a jejich socializaci. Tento problém byl řešen například v přednáškách *Pošlete dítě do mateřské školy?*¹²⁷ nebo *Doma nebo do školky?*¹²⁸

Společně s příchodem roku 1948 nastaly změny nejen ve vedení, ale i v organizaci a celém směřování Československého rozhlasu. Rozhlas jakožto masové médium se stal hlavním nástrojem propagandy komunistické strany. Byly provedeny personální čistky, do vedoucích postů byli dosazeni straníci a poměrně rychle byl rozhlas pod nadvládou vládnoucího režimu. „*A tak, když došlo k vyvrcholení vládní krise 20. února, stál rozhlas stejně jako předtím nekompromisně za vládou a za zájmy pracujícího lidu. Odmítl všechny snahy připustit k mikrofonu ty, kteří záměrně chtěli rozbit Národní frontu, desorientovat lid a v nastalém chaosu se chtěli pokusit o zvrátit naši linie, kterou jsme v květnu r. 1945 nastoupili. [...] Nikdo nechce těmto hlasatelům upírat jejich zásluhy na spoluúčasti při povstání pražského lidu proti německým okupantům. Avšak selhávali a nakonec úplně selhali na frontě boje o lidovou demokracii, o zachování odkazu národní revoluce a jejího dalšího prohloubení.*“¹²⁹ Tímto způsobem byly okomentovány tyto události v týdeníku *Náš rozhlas* v únoru 1948. Politické zpravodajství, odbor pro speciální úkoly, reportážní odbor a krátkovlnné vysílání byly sloučeny do jedné politické a informační skupiny. Jejím ředitelem byl k 21. červnu jmenován dosavadní šéf vzdělávacího oboru Zdeněk Novák. Dále došlo ke spojení školského rozhlasu a přednáškového odboru do nově vzniklého vzdělávacího, kam patřilo i vysílání pro ženy. Řízení bylo svěřeno RNDr. Josefu Kolářovi.¹³⁰

V souvislosti s nově nastolenou politickou orientací začala být i ve vysílání pro ženy kladena větší váha na politickou angažovanost žen a jejich zapojení do budování nové socialistické společnosti. V relacích se často objevovaly Marie Trojanová, Anežka Hodinová-Spurná a Fráňa Zemínová se svými vstupy.¹³¹ Tyto ženy se pravidelně

¹²⁷ *Náš rozhlas*, 1946, roč. 13, č. 36, s. 10.

¹²⁸ Tamtéž, s. 9.

¹²⁹ *Náš rozhlas*, 1948, roč. 15, č. 10, s. 4.

¹³⁰ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 200.

¹³¹ Tamtéž, s. 220-221.

zapojovaly do diskuzí, kde poskytovaly cenné informace a komentáře nejen v politických institucích ale i v širším společenském kontextu. Jejich poznatky byly důležité pro vzdělání a vhled do témat, které byly ve většině ženám méně známé nebo vlastní. Politická propaganda byla jasně zřetelná a promítla se nejen ve vysílání pro ženy, ale v celém vysílacím čase. Z programů zmizely prvorepublikové osobnosti, oslava samostatného Československého státu jako takového, jako tomu bylo před rokem 1948. Místo nich se do vysílání promítly ideály komunistické strany a vize socialistické budoucnosti, a především oslava Sovětského svazu. Proto se často poukazovalo na dopady 2. světové války, kde bylo SSSR vyzdvižováno jako vítěz a Německo jako poražené.

Při mém bádání jsem narazila na rozhovor s jistou Antoníí Sýkorovou, který je silně propagandistický, celé jeho vyznění je silně orientováno ve prospěch komunistické strany a demonstruje důležitost ženské postavy v procesu budování socialistické společnosti. Hned v úvodu se důrazně upozorňovalo, že aktérka byla pracující ženou. Následně vypráví svůj životní příběh na pozadí historických událostí: pocházela z početné rodiny, kde byla jedním z pěti dětí a již od svých 14 let byla nucena pracovat ve službě „u pánů“. Zdůrazňuje, že její otec celý život poctivě pracoval ve sklárně, a i přesto neměl dost peněz na uživení rodiny. Na Prvního máje roku 1918, kdy služebníci neměli povoleno opustit své zaměstnání, se Antonie rozhodla vzepřít a utekla. Zapsala se do organizace Služebních děvčat, což pro ni znamenalo první krok k větší autonomii a angažovanosti. Během druhé světové války však přišla o své zaměstnání u zámožné rodiny a musela hledat nové pracovní možnosti. Z hovoru je cítit silná zášť vůči buržoazní třídě. Byla zaměstnána v továrně na prádlo, kde se již po roce vypracovala na pozici důvěrnice. Sama tehdy uvedla: „*pracovala jsem pro lepší zítřky*“, čímž vyjádřila své přesvědčení o smysluplnosti práce v rámci budování socialistické společnosti a o nové roli, kterou tato ideologie přisuzovala ženám v pracovním procesu. Doslova oslavovala práci. V roce 1920 se také zúčastnila bojů společně s dělníky o lidový dům, přičemž, jak přiznala, přišla o dítě, když o několik dnů později potratila, což brala jako osobní tragédii. Když Antonie vstoupila do komunistické strany, byla si plně vědoma významu tohoto kroku, dokonce si pamatovala i přesné datum, kdy se rozhodla připojit. Aktivně se účastnila demonstrací a její odhodlání došlo tak daleko, že byla zatčena na 21 dní za výkřik „*At' žije Sovětský svaz!*“, který učinila během jedné z protestních akcí. Přesto se i nadále angažovala v dělnických hnutích, kde svou energii věnovala boji za lepší

podmínky pro pracovníky. Vyzývala lidi, aby nezapomněli na válku a pamatovali si, kdo byli ti, kteří způsobili tolik utrpení. Často mluvila s opovržením o Němcích a zdůrazňovala, že až teď, kdy se republika stala socialistickou po vzoru Sovětského svazu, se konečně cítí spokojená a její život se zlepšil.¹³²

Z celého rozhovoru lze vyčíst několik zásadních prvků, které jsou charakteristické pro dobu, ve které byl veden. Především je zjevné, jak silně je její příběh spojen s komunistickou ideologií, která měla za cíl nejen zlepšení podmínek pro pracující třídu, ale i zásadní změnu ve vnímání rolí jednotlivců ve společnosti. Dotazovaná byla silně vyobrazována jako „pracující žena“, což byl dobový atribut symbolizující oddanost práci, kolektivismu a ideálům socialistického smýšlení. Její život byl silně poznamenán třídními rozdíly, které ona vnímala jako utrpení. To, že pocházela z chudé dělnické rodiny, kde otec celý život pracoval, je uvedeno jako symbol nespravedlivého rozdělení bohatství, které bylo komunisty vnímáno jako systémový problém západního kapitalismu. Její rozhodnutí vzepřít se buržoazní třídě a svévolně opustit pracoviště můžeme brát jako krok k větší svobodě a nezávislosti a zápis do organizace Služebních děvčat ukazuje snahu o politickou aktivitu. Její angažovanost v továrně na prádlo je vnímána nejen jako prostředek k ekonomickému přežití, ale i jako nástroj k osobní emancipaci. Její výrok „*pracovala jsem za lepší zítřky*“ vyjadřuje hluboké přesvědčení, že její snahy byly součástí širšího kolektivního ducha. Tato víra v sociální změnu a spravedlnost je typickým propagandistickým motivem tehdejší doby, protože právě ženy byly vnímány jako klíčové k „budování lepších zítřků“. Ztráta dítěte při třídních bojích jen dodává příběhu tragičnost, za to ale ukazuje její obětavost a loajalitu vůči komunistické straně, do které vstoupila a učinila tak především z osobních důvodů a přesvědčení. Je evidentní, že se plně identifikovala s ideály komunistické strany, její výrok „*ať žije Sovětský svaz*“ ukazuje její silnou loajalitu vůči SSSR jakožto vzoru pro budování socialistické společnosti. Sama dotazovaná cítila životní spokojenost až po nástupu vlády v roce 1948. Sýkorová je v celém rozhovoru vykreslena jako příklad „nové ženy“¹³³ – emancipované, politicky aktivní, zapojené do boje za spravedlnost, která se rodí právě pod vlivem komunistické strany.

¹³² APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *Pracující žena z Prahy hovoří o míru*, 10. 5. 1951, sign. AF07579/6.

¹³³ NEČASOVÁ, D. *Nový socialistický člověk*, s. 125.

Podobné budovatelské a propagandistické rysy můžeme dále nalézt například v proslovu Zdeňka Nejedlého k Mezinárodnímu dni žen 1954. Zdůrazňoval zde důležitost role ženy v socialistické společnosti, přičemž podtrhoval, že pouze v této společnosti mohly ženy zastávat vedoucí pozice na pracovištích. Tvrdil, že v západních kapitalistických zemích to takto nefunguje a snaží se tam dohnat pokrok států východního bloku. V tomto kontextu vděčně vychvaloval dělnickou třídu, zatímco hanobil měšťanské kruhy, které podle něj brání skutečné rovnosti. Nejedlý dále nabádal k pokračujícímu boji za mír a posilování socialismu, přičemž zdůrazňoval, že ženy měly v tomto procesu svou nezastupitelnou roli. Věřil, že ženy byly nejen bojovnice, ale i pracovnice, a kladl důraz a význam na výchovu nových generací žen, tedy dívek, které se budou podílet na formování lepší budoucnosti. V rámci svého proslovu pokládal také důležitou řečnickou otázku: „*Jak zabezpečit mír?*“ Odpověď spočívala podle něj v klíčové roli ženy jako matky, která byla symbolem lásky a ochránkyně rodiny. Podle něj ženy nikdy nevedly války, to byla vždy vina mužů, avšak byly to právě ženy, které během války ztrácely vše – muže, syny, domovy – a právě proto mají přirozený odpor k válkám. V okamžiku, kdy válka přece jen vypukla, byly to ony, které se postavily do čela obrany a chránily vše, co jim bylo nejdražší. Války pro ně byly těžkou zkouškou, a proto se stávaly ošetřovatelkami, učitelkami a pěstunkami, čímž nejen bojovaly, ale i pečovaly o přežití své komunity. Nejedlý v této souvislosti kladl vedle sebe československou a sovětskou ženu, přičemž na sovětskou ženskou roli kladl ještě větší důraz, neboť byla pro něj symbolem rovnosti a angažovanosti. Ve svém proslovu citoval i Klementa Gottwalda, který tvrdil že: „*ženám jsou v lidové demokracii otevřeny všechny dveře*“. Tímto citátem se dušoval, že v socialistické společnosti neexistuje žádné povolání, které by bylo pouze „chlapské“ a že ženy jsou potřebné všude, kde mohou prokázat svůj přínos, aniž by musely skrývat svou ženskost. Na závěr svého proslovu vyzýval k mezinárodnímu sjednocení všech žen, protože věřil, že jen tímto spojením by mohl být navždy zajištěn mír. Podle Nejedlého byla síla žen v jejich jednotě, a to jak v rodině, tak ve společnosti, což je klíčem k mírové budoucnosti.¹³⁴

Opět je patrný silný propagandistický tón celého proslovu. Byla zde podtrhována role ženy ve formování nového sociálního uspořádání, kde byla ženská pracovní síla chválena za svůj přínos k budování socialismu stejně jako její role mateřská. Důraz byl

¹³⁴ APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *MDŽ v souvislosti zajištění trvalého míru, co ženy mohou v tomto znamenat a dokázat*, 7. 3. 1954, sign. AF02621/2.

kladen na kontrast mezi socialistickými a kapitalistickými státy, přičemž Nejedlý tvrdí, že jen v socialistických zemích měly ženy rovné příležitosti a mohly se prosadit i na vedoucích pozicích. Což v praxi nebyla úplná pravda, k této problematice se vracím a vyjadřuji v následující kapitole. Komparace se západem v sobě nese kritiku kapitalismu, která podle Nejedlého bránila úplné rovnosti obou pohlaví, a tak se snažil ospravedlnit socialistickou revoluci a její hodnoty. Kapitalistický svět byl tudíž nespravedlivý a zaostalý. Zajímavým bodem je jeho pojetí ženy jako matky, která má funkci především ochránářskou. Žena byla nositelkou míru a opory celé společnosti, což bylo v souladu „nové ženy.“¹³⁵ Rovnost pohlaví je zde podpořena výrokem o neexistujícím mužském povolání, kdy ženy mohly vykonávat všechny práce, a to i ve vedoucích postech. V závěru, kdy apeloval na spojení všech žen na světě, odkazuje na kolektivismus přímo spojený s komunistickým režimem. Opět je tento příspěvek zaměřen na posílení role ženy v politickém a sociálním životě, což bylo cílem tehdejší politické propagandy.

Mezinárodní den žen, připomínaný každoročně 8. března, sehrával v období socialismu důležitou roli jako součást oficiální státní ideologie. Svátek, který byl poprvé navržen německou socialistkou Klárou Zetkinovou v roce 1910 jako výraz solidarity v boji za ženská práva, získal v socialistickém Československu nový význam. Místo původní emancipační náplně se stal nástrojem propagandy, jejímž prostřednictvím režim prezentoval svůj údajný úspěch v oblasti rovnosti pohlaví a podpory žen. Oslavy MDŽ byly organizovány plošně – od továren a úřadů až po kulturní instituce, a jejich průběh byl důsledně řízen. Existovaly speciální komise, které zajišťovaly nejen propagaci svátku, ale také jeho technické, bezpečnostní a organizační zajištění.¹³⁶ MDŽ tak sloužil jako jeden z mnoha rituálů, který měl posílit důvěru občanů ve fungování systému a potvrdit obraz spokojené a spravedlivé společnosti. Ve veřejných projevech během oslav byla často opakována tvrzení o tom, jak stát přispívá ke zlepšení života žen, ať už v oblasti práce, vzdělání, zdravotnictví nebo rodinné politiky. Zároveň byly ženy vyzývány k většímu nasazení při plnění pracovních a hospodářských úkolů, a tak tomu bylo i na rozhlasových vlnách. Každoroční oslavy MDŽ se pravidelně promítaly do vysílací struktury, a to prostřednictvím tematických pořadů věnovaným ženám, slavnostních

¹³⁵ NEČASOVÁ, D. *Nový socialistický člověk*, s. 125.

¹³⁶ SOBOTKOVÁ, Jitka. Slavnosti a oslavy v komunistickém Československu. In: VANĚK, Miroslav. *Obyčejní lidé*. Praha: Academia. 2009, s. 398-405.

projevů (jako výše zmíněný od Zdeňka Nejedlého), reportáží z podnikových oslav, rozhovorů s významnými pracovníci a kulturních vystoupení.¹³⁷

Příklad takového důrazu na roli ženy ve veřejném a pracovním životě představovala propaganda z 50. let, která typicky vyzdvihovala ženy v profesích považovaných za mužské. Na toto téma vzniklo i na vlnách Československého rozhlasu několik rozhovorů a reportáží v pořadech určených pro ženy. Například rozhovor s dispečerkou ČSAD z Českých Budějovic Josefou Schwarzovou,¹³⁸ mechanikou Jessy Bakalářovou,¹³⁹ jeřábnicemi Naděou Thalerovou¹⁴⁰ a Martou Škorpíkovou.¹⁴¹ Zmiňovány jsou i jisté soudružky kombajnistky Sziglová z STS Čtvrtek na Ostrově a Bačová z STS Moravské Třebové, které byly oceňovány za posekání přes 200 ha polí.¹⁴² Objevila se i první slévačka Česko-budějovického kraje¹⁴³ atd. Ve všech těchto případech je patrné, že vysílání kladlo důraz na to, jak žena, pokud byla zapojena do pracovního procesu, zajišťovala nejen svou vlastní ekonomickou stabilitu, ale přispívala tím socialistickým ideálům. Toto téma bylo neustále zmiňováno jako součást širšího diskurzu o rovnosti a zapojení žen do všech oblastí života, především pracovního a politického.

Také v průběhu celých 50. let převládaly v ženských pořadech témata zabývající se problematikou sféry soukromé. V rozhlasovém programu přetrvávaly stále relace jako *Poradna našich maminek*,¹⁴⁴ *O čem píší naše časopisy*¹⁴⁵ aj. Důležité zůstávaly příspěvky Marie Úlehlové-Tilschové a dalších odborníků týkající se osvětové činnosti v oblasti zdravotnictví a výživy, dobově současných chorob jako tuberkulóza nebo kojenecké úmrtnosti.¹⁴⁶ Vzdělávání v oblasti kultury také pokračovalo víceméně bez větších změn. Rozebírala se literatura světová i domácí, což mě přivádí k nahrávce z roku 1957, kdy v rámci pořadu *Půlhodinka pro ženy* byl odvysílán záznam z besedy pořádané členkami výboru žen v pražské Libni se spisovatelkou Louisou Landovou, která rozebírala knihu *Rodina v socialistické společnosti*¹⁴⁷ sovětského autora Viktora

¹³⁷ Československý rozhlas a televize, 1955, roč. 22, č. 10, s. 8.

¹³⁸ Československý rozhlas a televize, 1955, roč. 22, č. 25, s. 10.

¹³⁹ *Náš rozhlas*, 1948, roč. 15, č. 14, s. 22.

¹⁴⁰ *Náš rozhlas*, 1952, roč. 19, č. 38, s. 10.

¹⁴¹ Československý rozhlas a televize, 1956, roč. 23, č. 43, s. 12.

¹⁴² *Náš rozhlas*, 1953, roč. 20, č. 27, s. 10.

¹⁴³ *Náš rozhlas*, 1951, roč. 18, č. 22, s. 6.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 11.

¹⁴⁵ *Náš rozhlas*, 1948, roč. 15, č. 10, s. 15.

¹⁴⁶ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 220-221.

¹⁴⁷ KOLBANOVIČ, Viktor Nikolajevič. *Rodina v socialistické společnosti*. Praha: Svaz československo-sovětského přátelství, 1950.

Nikolajeviče Kolbanovskijho. Ve svém proslovu se zabývala otázkami rodinného života a boje za zrovnoprávnění žen. Landová upozorňovala na to, že buržoazní vrstvy brzdí pokrok v této oblasti a že stále existovaly názory, podle kterých by zrovnoprávnění žen vedlo k rozpadu rodin. Podle těchto názorů by ženy měly více času na práci a vzdělání, a tím by zanedbávaly rodinu, děti a muže. Spisovatelka se v besedě ostře vymezila proti mužům, které označila za „pivní filozofy“. Kritizovala je za to, jak zanedbávali ženy a děti, které byly nuceny žít v bídě, protože muži nosili domů nízké platy. Zároveň zmiňovala, že v tehdejší společnosti chyběla dostatečná podpora pro matky, jako například dostupné jesle a školky, což byl v době socialismu zásadní problém, který komunistická vláda později vyřešila. Landová dále rozebírala rozdíly mezi venkovskými a městskými matkami. Venkovské matky musely tvrdě pracovat na poli a často braly děti s sebou, což znamenalo, že se o ně musely starat samy a zároveň se o ně starat po celý den. Naopak městské matky často pracovaly v službách vyšších buržoazních vrstev. Pokud měla žena štěstí a její nadřízená byla ochotná, mohla si dítě vzít s sebou do práce, jinak je nechávala doma. Dále se rovněž vyjadřovala k práci žen ve vztahu k mužům. Podle jejího názoru bylo přijatelné, když žena s mužem spolupracovala, ale nikdy by neměla mít v ničem navrch. Neměla by vynalézat nic nového ani být v něčem lepší. V této souvislosti se Landová často odvolávala na V. I. Lenina, jehož myšlenky citovala s velkým nadšením. Tvrdila, že v žádné zemi se pro ženy neudělalo tolik jako v Sovětském svazu. Podle jejího názoru zůstává žena stále domácí otrokyní, která je omezena na kuchyni a péči o děti. Skutečný komunismus, podle ní, začne až tehdy, když se ženy připojí k hromadnému boji pod vedením proletariátu, který má vládní moc a zaměří se na rozvoj velkého hospodářství. Sám Lenin podle ní věděl, jak náročná je každodenní práce ženy. Mluvil o ženách s úctou a uznával je za větší a lepší organizátory než muže. Landová dále citovala Lenina, když říkala, že žena je schopná zajistit domácnost a vychovávat děti, přičemž její organizační schopnosti jsou nezpochybnitelné. V besedě zazněla také myšlenka o zlepšení bytového zařízení, které by mělo ženám usnadnit práci. Představa, kterou Landová sdílela, byla poměrně idealistická až utopická – mluvila o budování ústředních vývařoven, které by ženy ušetřily od každodenního vaření. Taková zařízení měla být vybavena výtahy, které by jídlo rozvážely přímo do bytů. V domácnosti by tak zůstal pouze sporák na ohřev hotového jídla a špinavé nádoby by se vracelo zpět do výtahu. Takový systém by podle ní byl ideální v moderních domácnostech, kde by takoví mechaničtí pomocníci pomáhali s úklidem a chodem domácnosti. I přesto však přiznávala, že takové zařízení by sice usnadnilo mnoho činností, ale stále by v

domácnostech zůstával hluk, který moderní technologie nemohou zcela eliminovat. Celou besedu zakončila slovy „*ať žije mír a pracovitost!*“¹⁴⁸

V proslovu Landové můžeme vidět, jak se vymezovala vůči tradičnímu patriarchálnímu modelu fungování domácnosti, který tlačil ženy do podřadných pozic. Ostře kritizovala muže, kteří nedostatečně zabezpečovali rodiny a nezajišťovali jim finanční podporu což vedlo k životu v bídě. Její zobrazení muže jako „pivního filosofa“ považují za silně ideologické a ukazuje na to, jak socialistická společnost vnímala patriarchální struktury, tedy jako překážku pro rozvoj rovnosti. Té se dosáhne až tehdy, kdy ženy začnou aktivně bojovat za lepší postavení a připojí se k hromadnému boji za socialistické hospodářství. Jako podporu autorka využila citace V. I. Lenina, který se vyjadřoval o ženské roli ve společnosti s velkým respektem. Ani v této besedě nechyběla kritika buržoazních stavů, jež podle ní mají také zájem na udržení tradičních rodinných hodnot, tj. žena má být doma, pečovat o rodinu a děti což je, jak už bylo zmiňováno, krok zpět v otázkách rovnosti pohlaví. Avšak ženskou roli pečovatelky Landová nezpochybňovala, péče o rodinu a budování socialismu by spolu mělo jít ruku v ruce, tudíž v ideálním případě by došlo k propojení tradiční role s moderními socialistickými ideály o ženské pracovní síle. Velice zajímavou myšlenkou mi přišlo řešení až utopického návrhu bydlení, které mělo ženám zjednodušit každodenní starost o domácnost a v kontextu centralizovaných vývařoven zajistit i množství pracovních pozic. Tento přístup mi přijde fascinující i v rámci technologického pokroku, který měl sloužit jako nástroj pomoci, i když byla taková představa, dle mého názoru, zcela zcestná.

Jak již bylo zmíněno, většina obsahu vysílání pro ženy se zaměřovala na soukromou, domácí sféru každodenního života, k níž bezpochyby patřila i péče a výchova dětí. Velké oblíbenosti se těšil pořad *Hovoříme s rodiči*, jehož vysílání započalo v roce 1957 a k jehož příspěvkům se redaktoři často vraceli i v rámci ženského vysílání. Oblíbenost dosáhla takového diváckého ohlasu, že přednášky a besedy byly sepsány a vyšly knižně. Hlavním cílem bylo informovat rodiče podle tehdejších socialistických ideálů a pomoci jim výchovou dětí směrem k „lepší“ budoucnosti. Obsah tohoto pořadu je možné rozdělit do několika klíčových oblastí: vzdělávání dětí, rodinná výchova, zdraví a tělovýchova, výchova k práci a lásce k vlasti. Možným důvodem vysoké oblíbenosti mezi posluchači mohlo být jejich zapojení. Šlo o to, že se v pořadu rozebíraly i dotazy a dopisy napsané do

¹⁴⁸ APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *Luisa Landová hovoří o knize Rodina v socialistické společnosti*, 1. 10. 1957, sign. AF07483/3.

redakce samotnými konzumenty rozhlasu. Jak stojí v předmluvě: „*Proto přednášky pro rodiče střídáme s rozhlasovými besedami s účastí rodičů a některé z besed čas od času věnujeme vypravování rodičů, citováním jejich hlasů z dopisů. Při četbě obsáhlých vzpomínek starších posluchačů si znovu připomínáme, jak se v posledních létech od základu změnila podmínky, za nichž naše děti vyrůstají. Ale čtete i dopis mladé ženy, zarmoucené matky dorůstajícího chlapce, a potom mnoho dopisů podobných.*“¹⁴⁹

V rámci kolektivních snah státu o formování výchovy dítěte sehrávaly klíčovou roli nejen rodiče, ale i škola - oba subjekty byly zásadní pro budování „správného socialistického člověka“. Jak zdůrazňoval Dr. Jan Kocourek ve své přednášce *Jednota školy a rodiny*, účinného výchovného působení bylo možné dosáhnout pouze za předpokladu úzké spolupráce mezi rodinou a školou. Apeloval na rodiče, aby více komunikovali s učiteli dětí a vedením školy v reakci na stížnosti učitelů pro nedostatek jejich zpětné vazby. Pro příklad jsou uvedeny dva příběhy chlapců, kteří se potýkali s problémy ve škole: v prvním případě pomohla ona zmiňovaná spolupráce školy a rodičů, v následujícím muselo zasáhnout vedení školy kvůli dlouhodobé pasivitě matky a otce. I zde společná výchova a rozmluva přinesla zlepšení. Posluchači byli informováni o funkcích rodičovských sdružení (SRPŠ), jejichž pomoc nebyla pouze finanční, ale i morální.¹⁵⁰ Ve výsledku, pokud škola a rodina fungovaly ve vzájemné symbióze, dítě rostlo v bezpečí, pochopení a mělo větší šanci být v životě šťastné a úspěšné. Z jeho výkladu jasně vyplývá, že si stát nejen nárokoval právo na kontrolu výchovy, ale současně předepisoval, jak má výchovná jednota vypadat a kdo v ní nesl hlavní odpovědnost – v tomto ohledu byla role matky klíčová, i když zmiňována byla spíše implicitně. Významným dnem života dítěte je první školní den, což bylo probíráno v jedné z besed s názvem *Prvním rokem ve škole* pedagogem Václavem Chmelířem a pracovnící Výzkumného ústavu pedagogického Jarmilou Hřebejkovou. Adaptace dětí z předškolních zařízení (mateřské školy) mohla u jednotlivců probíhat různým tempem, proto v prvních týdnech školní docházky probíhala výuka hravějším způsobem. Oporou jim měli být právě učitelé a rodiče. Škola je neměla učit jen psaní a čtení, ale především sociálním dovednostem – chování v kolektivu, pravidlům a organizaci práce. Stejně jako v předešlém příspěvku byl kladen důraz na spolupráci rodičů, kteří se měli aktivně

¹⁴⁹ SMRČKA, Ferdinand. *Hovoříme s rodiči: 50 rozhlasových přednášek a besed o výchově dětí školního věku*. Praha: SPN, 1959, s. 6.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 16-19.

účastnit veškerých věcí spojených se školou – psát omluvenky, pomáhat s domácími úkoly, a hlavně komunikovat s učitelem a sdělovat jim osobní poznatky o dítěti. Rodiče měli školu vnímat jako svého partnera a nejen jako instituci, která jejich děti hodnotila.¹⁵¹ Přestože pořady zmiňovaly rodiče obecně, každodenní školní záležitosti – jako součást domácí sféry – byly tradičně vnímány jako primární úkol matek. Socialistický ideál „aktivní matky“ je stavěl do role nejen pečovatelky, ale i spolupracovnice školy a nositelky výchovné odpovědnosti. Škola tak nebyla pouze institucí vzdělávání dítěte, ale i nástrojem regulace mateřské role.

Na předchozí úvahy tematicky navazoval příspěvek *Jak pomáhat dětem v přípravě do školy*, který se věnoval problematice domácí podpory a rovnováze mezi přílišnou kontrolou a podporou dítěte. Rozhovor byl veden s ředitelem školy Antonínem Bartákem, předsedou Sdružení rodičů Ing. Ludvíkem Hrubanem a pracovníkem Výzkumného ústavu Dr. Oskarem Švecem. Podle nich měly mít děti doma pravidelný čas na učení ale i odpočinek, rodiče měli dbát na přípravu, ale zároveň být trpěliví, nepřebírat úkoly a nepodceňovat dítě ve věcech, které by zvládlo samo, tudíž podporovat v samostatnosti. Oproti předešlým besedám se zde objevily i rady pro pedagogy, kteří byli naváděni na často zmiňovanou aktivní komunikaci s rodiči, kdy i oni si často nevěděli rady, jak žákům pomáhat, proto měli poskytovat rady a vysvětlení i jim. Škola měla být hlavním místem vzdělávání.¹⁵² Společným jmenovatelem všech analyzovaných příspěvků je důraz na intenzivní komunikaci mezi školou a rodinou, která byla považována za základní nástroj ideologické výchovy „správného socialistického člověka“. Dle mého názoru to byl výsledek kolektivních snah, kdy děti nepatřily pouze rodičům ale celé společnosti. Byly to právě matky, od kterých byl očekáván každodenní dohled nad přípravou, ale i citlivá podpora samostatnosti dítěte. Ačkoli se text zmiňoval i o zapojení otců, jejich konkrétní úkoly v textu chybí, čímž byl za mě potvrzen genderový charakter domácí podpory.

Vzhledem k tomu, že primární odpovědnost za výchovu dítěte nesli rodiče, byla rodinné výchově věnována značná část rozhlasových besed a přednášek. Jedním z příkladů je pořad *Všichni jsme vychovateli*, který reagoval na dopisy posluchačů reflektujících změny ve výchově dětí oproti dřívějším generacím a hledajících odpovědi na to, co dnes považují za správné. Posluchači často vzpomínali na své dětství prožité

¹⁵¹ SMRČKA, F. *Hovoříme s rodiči*, 1959, s. 102-108.

¹⁵² Tamtéž, s. 109-116.

v chudobě a těžkých podmínkách, kdy byl důraz kladen na disciplínu, pracovitost, skromnost a úctu ke starším. Děti vyrůstající v socialistické společnosti byly často popisovány jako příliš rozmazlené, pohodlné a neochotné plnit povinnosti – údajně proto, že neznaly hodnotu věcí, jelikož vyrůstaly v relativním blahobytu. Někteří rodiče naopak ve svých dopisech zdůrazňovali potřebu laskavého přístupu a pochopení.¹⁵³ Poselstvím příspěvku byl, dle mého názoru, fakt, že všichni dospělí, nejen rodiče, byli vychovatelé a svým chováním a postojem mohli ovlivňovat mládež kolem sebe; tato odpovědnost tedy měla kolektivní rozměr. Je také patrné, že reflexe výchovy byla silně ovlivněna generačním pohledem, přičemž role matky zůstala přítomna v podobě nositelky výchovných hodnot. Ať už šlo o důraz na přísnost, nebo na pochopení, právě matky byly ty, kdo v každodennosti takové významy zprostředkovávaly. Dle mého názoru, proměna společenských podmínek, přechod od chudoby k relativnímu blahobytu, se vnímal jako ohrožení autority a pracovní morálky, což mohlo být spojováno s kritikou rozmazlujícího přístupu u matek.

Jedním z často diskutovaných témat byla míra, do jaké mohla rodina ovlivnit výchovu dítěte. Touto otázkou se zabýval Radoslav Pacholík ve své přednášce na téma *Dědičnost, prostředí nebo výchova?*. Autor připustil, že i když dědičné dispozice hrály roli, klíčová byla výchova a prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo. Jedinec přišel na svět s vrozenými schopnostmi, ale i ty bylo třeba rozvíjet. Úspěch závisel na tom, jak se s dědičnými předpoklady pracovalo v rodině, škole a společnosti. Proto bylo nutné začít už v útlém věku se základními hygienickými návyky, režimem a pracovní morálkou. Autor ostře kritizoval vliv západní masové kultury (filmy, braková literatura) a vyzdvihoval důležitost správné socialistické výchovy po vzoru učitelů a rodičů.¹⁵⁴ Z příspěvku je patrné, že podle Pacholíka byla výchova silnější než dědičnost. Tento argument byl silně ideologicky podpořen, protože člověk mohl být přetvořen výchovou ve správném prostředí. V některých případech se mohlo stát, že rodinná výchova pokulhávala a nebyla tak bezchybná, jak je v předchozích odstavcích prezentováno. A právě matka byla klíčovou bytostí, která měla dítěti vštípit správné návyky, režim a ochránit ho před negativními vlivy. Dále se probíraly i některé dětské nešvary, jako například lhaní. Jak takovému chování čelit radily přednášky *Proč některé děti lžou?* a *Jak předcházet dětské lži*. K problematice se vyjadřoval psycholog Dr. Josef Volný, který

¹⁵³ SMRČKA, F. *Hovoříme s rodiči*, 1959, s. 322-327.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 34-38.

rozlišil motivace lži do šesti skupin: strach z trestu, pocit studu, výchova tvrdostí, fantazie malých dětí, zlomyslnost a pomsta a snaha zavděčit se. Definoval lež jako obrannou reakci, nedorozumění nebo tlak. Podle něj nešlo o morální selhání, ale souviselo to s atmosférou v rodině nebo ve škole. A jak tomu předcházet? Správnou komunikací rodičů a potomků, sami by měli být pravdomluvní a předávat tak správný příklad a rozlišovat realitu a fikci u malých dětí.¹⁵⁵ Z obou článků vyplývá, že důležitou roli hrála výchova ze strany dospělých, která musela být založena na důvěře a pravdivosti. Pravdomluvnost byla součástí správného charakteru čestných občanů, které chtěl socialismus z lidí vychovat.

Na význam rodinného prostředí pro vývoj dítěte navazovala také přednáška *Výchova dětí, jejichž rodiče se rozcházejí*, ve které se vyjadřovali dětská psychiatrička Dr. Růžena Nesnídalová, soudce krajského soudu Dr. František Poustka a pedagog Dr. Bohumil Kasl. Zabývali se důsledky rozvratu rodiny na psychické zdraví a vývoj dítěte. Podle nich mohla rozepře rodičů vést k úzkostem, neurotickým stavům až myšlenkám na sebevraždu. Partneři prý často zatajují své konflikty, přesto si jejich děti všímají a mohou se cítit nuceny postavit na stranu jednoho z rodičů, případně vnímat rozpad vztahu jako svou vinu. Zmiňovány byly extrémní případy rodičů alkoholiků nebo kdy jeden z partnerů opustil rodinu. Apelovali na zvýšení odpovědnosti lidí při vstupu do manželství, protože rozvod negativně ovlivňuje výchovu a nejlepší prevencí byla stabilní rodina.¹⁵⁶ Vycházím z předpokladu, že funkční a nerozvrácená rodina byla základem zdravé socialistické společnosti. Rozluka partnerů byla prezentována jako škodlivá bez ohledu na její důvody a nejvíce jí trpěly děti. Odborníci zároveň nepřipouštěli fakt, že v některých případech byl rozvod jediným řešením, které přinese úlevu pro všechny účastníky. Znatelná je genderová nerovnováha, kdy otec je označován za toho, kdo ve většině případů opouští rodinu a matka jako ta, co emocionálně svazovala. Ve většině případů po vztahové rozluce náležely děti matce a ona byla nucena nést emocionální i praktické břemeno a zároveň byla podrobena ideologickému tlaku naplňovat představu správné matky. Všichni dotazující se shodli na podpoře „tradičního pořádku“ a v případě selhání musela nastoupit kolektivní výchova v podobě školních zařízení. To, dle mého názoru, svědčí o předpokladu, že stát měl tendence zasahovat do soukromé sféry. Z analýzy příspěvků můžeme vyvodit fakt, že rodina byla brána jako základ celého

¹⁵⁵ SMRČKA, F. *Hovoříme s rodiči*, 1959, s. 152-163.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 269-274.

socialistického systému a byla nositelem výchovy. Pokud ale selhala, měl stát právo a povinnost zasáhnout, byla tudíž klíčem, ale její činnost byla značně korigována ideologií. Důležitým rysem byla také nedůvěra v západní vlivy a posílení role škol.

Na psychickou a fyzickou pohodu dítěte neměl vliv pouze rozpad rodiny, ale i samotné podmínky každodenní péče. Významným tématem tak byla otázka zdraví a vhodné míry rodičovské ochrany. V této souvislosti lze zmínit besedu *O zdraví dětí* vedenou MUDr. Zdeňkou Kuncovou, která zde reagovala na dopis posluchače, který popisoval přehnanou péči své manželky a tchýně k synovi, jenž měl omezený pohyb ven a byl jimi příliš chráněn. Doktorka v reakci na dopis zdůrazňovala důležitost kontaktu dětí s přírodou a venkovním prostředím kvůli obranyschopnosti a dobré psychické zralosti. Dále kritizovala a varovala před přehnaným hýčkáním a špatnými stravovacími návyky což vedlo k nízké imunitě. Výchova dítěte měla být sice laskavá, ale ne úzkostlivá. Důležitá byla podle Kuncové i správná hygiena a přímo doporučovala dětem pobyt venku i za nepříznivého počasí a otužování.¹⁵⁷ V projevu je znát důraz na kolektivní zodpovědnost za zdraví rodin padající na rodinu, lékaře a společnost. Lékařský přístup byl zastíněn socialistickou ideou o správné výchově, kdy děti měly být vedeny k jednoduchosti a odolnosti. K tomu mohla dopomoci pravidelná tělovýchova mládeže, o které mluvili pracovnice Výzkumného ústavu Dr. Jana Berdychová, asistent dětské kliniky prof. Švejcar a dobrovolná pracovnice tělesné výchovy L. Pospíšilová v besedě *O tělesné výchově dětí*. Hovořili zde o důležitosti tělesné výchovy z hlediska fyzického zdraví, morální a psychické výchovy. Švejcar zdůrazňoval, že cvičení pozitivně ovlivňovalo růst a vývoj mládeže a podle tehdejších výzkumů byly pravidelně cvičící děti zdravější, silnější a psychicky odolnější. Avšak přílišný důraz na výkonost vedl podle něj ke zdravotním potížím, proto byla důležitá přiměřenost a opatrnost. Tělesná aktivita měla být ideálně součástí každodenního života, což v případě dětí záviselo na škole. Kritizován byl přístup pedagogů, jak se totiž ukázalo, někteří jedinci se báli tělocviku kvůli známám, a tak bylo apelováno, aby přístup učitelů byl motivující a ne frustrující.¹⁵⁸ Tělovýchova byla v příspěvku vysvětlována jako nástroj ke zlepšení zdraví, psychické, morální a sociální kondici a kolektivitě. Kritizoval dětskou lenost a jednohlasně podporoval výchovu ke zdraví. Jak je patrné, i téma výchovy ke zdraví bylo silně podloženo a upravováno, aby odpovídalo socialistické výchově. Děti měly být skromné,

¹⁵⁷ SMRČKA, F. *Hovoříme s rodiči*, 1959, s. 190-195.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 204-209.

odolné a připravovány sloužit kolektivu a společnosti. Odpovědnými osobami byli rodiče, ale společně s lékaři, pedagogy a společnostmi jako celek.

V návaznosti na otázky výchovy a každodenní péče se pořad *Hovoříme s rodiči* věnoval také formování pracovních návyků dětí a jejich profesní orientaci. Tematizoval, jak správně vést děti k práci i jak je připravit na budoucí volbu povolání. Zařadit sem můžeme například besedy *Jak vést děti k práci*, *O výchově k správné volbě povolání*. V první jmenované hovořili Dr. Vlasta Drchalová z Výzkumného ústavu pedagogického, matka Marie Drozdová a učitel z osmileté (základní) školy Stanislav Hochman. Názory všech účastníků se shodovali hned v několika bodech: důležité bylo vysvětlit dětem smysl práce a vštěpovat jim, že práce přináší štěstí, uspokojení a smysl života, důležité bylo začít s dětmi pracovat velmi brzy, nemělo se nic dělat za děti, jinak se staly neobratnými, naopak bylo nutné trpělivě jim práci ukazovat a opakovat.¹⁵⁹ Tento přístup ukazoval dobovou potřebu vést děti k pracovní morálce, protože práce byla vnímána jako základní hodnota pro život. Zajímavé byly i genderové aspekty zmiňované matkou, která sice byla hlavní pracovnící v domácnosti, ale své syny také vedla k domácím činnostem, jako je šití, praní nebo vaření. V druhé besedě se vyjadřovali k tématu opět pracovník Výchovního ústavu Dr. Bedřich Machač, referentka pro záležitosti umísťování dorostu z odboru pracovních sil Eva Beinová, ředitel osmileté střední školy František Petrtýl a členka Sdružení rodičů Božena Pilátová. Mluvílo se zde o důležitosti praktických činností, budování kladného vztahu k práci například formou školních kroužků, prací na zahradě nebo brigádou. Povolání by mělo odpovídat schopnostem dítěte ale zároveň potřebám společnosti, kdy matka uváděla příklad syna, který chce být traktoristou, což bylo mezi účastníky vítáno s velkým přijetím. Manuální práce zde byly obhajovány jako klíčové pro rozvoj státu.¹⁶⁰

Oba texty motivovaly rodiče k aktivnímu zapojení do formování pracovních návyků, silně propagovaly dělnické profese a zdůrazňovaly důležitost povolání v budovatelském kontextu. Bylo důležité, aby děti byly vedeny k práci již od útlého věku, protože právě práce byla jednou z hlavních společenských hodnot. Mimo to byl zdůrazňován i kolektivismus jakožto výhoda a východisko. V souladu s výše uvedeným tematickým členěním lze sledovat, že u dětí se budovala nejen láska k práci ale také vlasti. Příkladem byla beseda *O výchově k lásce k vlasti*, kde hovořila opět Dr. Vlasta Drchalová,

¹⁵⁹ SMRČKA, F. *Hovoříme s rodiči*, 1959, s. 85-96.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 257-262.

spisovatel Zdeněk Vavřík a matka Ludmila Hyhlíková. Láska k vlasti se musela pěstovat, nebyla vrozená a brala se jako klíčová v socialistické společnosti. Hlavním nástrojem byly jmenovány knihy pro děti formující vztah k národu. Vyzdvihovala byla znalost historie, konkrétně husitské války, které byly brány jako základ vlastenectví. Nositelem těchto myšlenek měla být především rodina a škola.¹⁶¹ Lze tedy konstatovat, že tři klíčové hodnoty socialistické výchovy, byly práce, vlast a kolektiv. Už dítě bylo vnímáno jako budoucí pracovní síla a občan, nikoliv jedinec s individuálními potřebami. Formovat se měl pracující, loajální a vlastenecky smýšlející mladý člověk, a zásadní roli v tomto procesu hrála matka. Byla považována za první vychovatelku, která měla v dítěti od raného věku pěstovat morálku, disciplínu a oddanost kolektivu. Její mateřská role tak přesahovala soukromou sféru a stala se ideologicky podmíněnou službou společnosti.

Vývoj rozhlasového vysílání pro ženy se v poválečném Československu měnil pod vlivem komunistické strany a socialistické ideologie. Po skončení druhé světové války byla obnovena rozhlasová struktura podle předválečného uspořádání a rozčleněna na jednotlivé sekce. Pořady pro ženy byly zařazeny do vzdělávacího odboru, vedeny byly Olgou Vojáčkovou a vysílaly se denně v různých formách. Z počátku byla jejich náplň poměrně pestrá, od vzdělávacích témat přes rady do domácnosti až po výchovné a zdravotnické okruhy. Vedle literárních rozborů a připomínání společensky vážených prvorepublikových osobností se postupně začaly objevovat politizované příspěvky, jejichž cílem bylo ženy nenásilně politicky vzdělávat. Zvláštní důraz byl kladen na péči o domácnost, zdravou výživu, mateřství a s ním spojenou výchovu dětí. Po únoru 1948 se rozhlas stal nástrojem státní propagandy. Vysílání se plně podřídilo ideologii komunistické strany, došlo k personálním čistkám a proměně vysílacího obsahu. Z pořadů zmizely prvorepublikové osobnosti, a naopak se začaly oslavovat ideály Sovětského svazu. Žena byla prezentována jako pracující budovatelka socialismu, která se podílí na rozvoji společnosti stejně jako muž. Tento fakt potvrzuje rozhovor s Alenou Sýkorovou, která vyprávěla svůj životní příběh v duchu třídního boje a oslavovala svou práci i členství ve straně jako cestu k lepším zítřkům. Zdeněk Nejedlý ve svém proslovu k Mezinárodnímu dni žen vyzdvihoval nezastupitelnou roli žen při budování socialismu a udržování míru, čímž přispěl k ideologickému rámování tohoto státního svátku.

¹⁶¹ SMRČKA, F. *Hovoříme s rodiči*, 1959, s. 309-314.

Socialismus byl prezentován jako jediný systém, který ženám umožňuje zastávat vedoucí pozice a rozvíjet plně své schopnosti. Sídlil také tlak na to, aby se ženy uplatňovaly v tradičně mužských profesích jako strojívkyně, jeřábnice, kombajnistky či jeřábnice, přičemž jejich zapojení do pracovního procesu bylo chápáno jako příspěvek k celospolečenskému pokroku. Soukromá sféra však nadále zůstávala důležitou součástí ženského vysílání, řešila se témata spojená se zdravím, výživou a péčí o dítě. Rozhlas se aktivně podílel na výchově dětí podle socialistických ideálů, přičemž klíčovými hodnotami byly práce, kolektiv a budování lásky k vlasti. Zdůrazňována byla jednota školy a rodiny, důležitost rodičovských sdružení a aktivní účast rodičů na vzdělávání jejich dětí, což implicitně bylo směřováno spíše k vlastnostem a povinnostem matky. Závěrem lze říci, že rozhlasové pořady pro ženy mezi lety 1946-1959 se proměnily ze vzdělávacích a praktických platforem v silně ideologický nástroj.

6 Mezi ideologií a realitou (1960-1968)

V roce 1959 došlo na základně vládního usnesení č. 807 ke zrušení Československého výboru pro rozhlas a televizi a jeho slovenské obdoby. Tímto krokem se Československý rozhlas a Československá televize staly samostatnými organizacemi z hlediska organizační struktury. Tato samostatnost však neznamovala nezávislost – obě instituce nadále podléhaly politické kontrole a ideologickému vedení Komunistické strany Československa. O tom ostatně svědčí i nařízení vlády č. 63/1959 Sb., podle kterého se rozhlas dostal přímo pod kontrolu a řízení Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Dne 1. února 1959 byl na návrh ÚV KSČ předsedou vlády Viliamem Širokým jmenován ústředním ředitelem Karel Hoffmann. Po něm nastoupil v roce 1967 Miloš Marko, kterého po odvolání v červenci 1968 nahradil Zdeněk Hejzlar, který vedl rozhlas do září onoho roku. I když centrální dohled nad médii nadále uplatňoval kontrolu obsahu, zásahy společně s následnými postihy se postupně zmírňovaly.¹⁶²

Se změnami ve vedení rozhlasu souviselo i budování výzkumného zázemí, které pomáhalo lépe poznávat publikum a přizpůsobit mu obsah vysílání. V prosinci 1960 vzniklo rozhodnutím kolegia Československého rozhlasu studijní oddělení pod vedením náměstka pro program Josefa Koláře. Oddělení navázalo na metodický kabinet a odbor pro styk s posluchači. V letech 1962-1967 jej následně vedl Jiří Lederer a do roku 1970 Jarmila Votavová. Zaměřovalo se na rozhlasovou teorii, dějiny vysílání a výzkum publika. Vydávalo čtvrtletník *Studie a úvahy* a provozovalo redakci odborného časopisu *Rozhlasová práce*, jehož vedoucí byla Nelly Skrbková. Autoři byli jak interní pracovníci, tak odborníci z vědeckých institucí. Kvůli absenci veřejnoprávního výzkumného ústavu doplňovali svou činnost o vlastní průzkumy mezi posluchači, které zpětně ovlivňovaly programovou tvorbu. Roku 1970 bylo oddělení zrušeno a navzdory krátkému pokusu o obnovení v letech 1990-1992 už nikdy nebylo znovu zřízeno.¹⁶³ Neopomeňme fakt, že v těchto letech začala vzrůstat oblíbenost a dostupnost televizního vysílání, které začalo rozhlasu značně konkurovat. Vzhledem k tomu, že dostupné výzkumy se vztahují pouze k 60. létům, zaměřím se na ně právě v této kapitole. Výsledky anketních šetření publikované v jednotlivých číslech zmíněného čtvrtletníku a odborného časopisu mohou využít pro vlastní výzkum a jejich vzájemné porovnání. V roce 1963 byl realizován první

¹⁶² JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 292-293.

¹⁶³ Tamtéž, s. 325-326.

velký sociologický výzkum o tom, jak obyvatelé Československa využívají volný čas, zvláště pokud jde o poslech rozhlasu a sledování televize. Celkový počet respondentů byl 2 021 osob, z čehož bylo 649 žen a 1 372 mužů. To znamená, že ženy tvořily pouze 32,2 % dotazovaných a z toho 278 (13,8 %) uvedlo že jsou ženami v domácnosti a zbylých 371 (18,4 %) byly zaměstnané ženy. Výsledkem bylo, že skupinou, která rozhlasové vlny poslouchá nejčastěji, byly vdané ženy v domácnosti ve věku 25-40 let, nejspíše kvůli časové dostupnosti a možnosti přijímat informace při výkonu domácích prací. Oproti tomu k televizi zasedali nejvíce muži ve věku 16-25 let, ženy se k televizi dostávaly spíše večer a v menší míře, což souvisí s péčí o děti a domácnost. Podle článku média sama o sobě nejsou příčinou těchto rozdílů, ale hlavní roli hraje to, kolik volného času ženy reálně měly a jak si ho rozvrhly. Posluchačky nejsou méně kulturní nebo konzumní, ale měly méně možností využívat média aktivně. Proto jim byl rozhlas bližší nejen díky obsahu, ale především formě, jeho pružnosti a nenáročnosti na časové soustředění.¹⁶⁴

Z výzkumu vedeného v roce 1964 vyplynulo, že ženy tvořily podstatnou část majitelek rozhlasových přijímačů. V některých výzkumných vzorcích tvořily až 61 % všech dotázaných. Výraznou skupinu přitom představovaly ženy v domácnosti a dělnice, tedy ty, pro které byl rozhlas informačním i odpočinkovým nástrojem. Zájem projevovaly o prakticky zaměřené pořady, jako výchovné besedy, kuchařské rady, pořady o rodině či odpolední relace. Analýza zároveň ukazuje rozdílné kulturní chování žen v závislosti na tom, zda vlastnily rozhlas nebo televizi. Ženy bez přijímačů byly kulturně aktivnější, častěji četly knihy, navštěvovaly přednášky, schůze a besedy. Zhruba 54 % žen bez rozhlasového přijímače projevilo zájem o jiné kulturní vyžití. V případě vlastnictví rozhlasu nebo televize to bylo pouze 36 %. Zároveň byla žena vnímána jako prostředek kulturního přenosu, kdy se očekávalo, že prostřednictvím médií bude kultivovaná, politicky usměrňovaná a vzdělávaná. Navzdory častému zobrazování posluchaček jako pasivních konzumentek ukazují jak rozhlasové pořady, tak dobové výzkumy, že zájmy žen byly v 60. letech mnohem rozmanitější než v předchozích obdobích. Chtěly více hudby, témat zaměřených na společnost, rady pro zdraví atd.¹⁶⁵

Ve výzkumech zaměřených na rozhlasové a televizní vysílání hrály ženy významnou roli jak v pozici respondentek, tak i tazatelek. Z dostupného výzkumu vedeného v roce 1966 vyplývá, že tvořily přibližně 37-40 % dotazovaných osob, přičemž

¹⁶⁴ *Studie a úvahy*. Praha: Československý rozhlas, 1963, roč. 1, č. 1, s. 17-32.

¹⁶⁵ *Studie a úvahy*, 1964, roč. 2, č. 2, s. 43-53.

byly častěji dotazovány v domácnostech (až 75,7 % případů), což reflektovalo jejich dostupnost během dne a tradiční genderové rozdělení rolí. Ženy rovněž častěji projevovaly ochotu se vůbec účastnit výzkumů, vykazovaly nižší chybovost při odpovědích a vyšší míru motivace, zejména z důvodu osobního zájmu o obsah vysílání a snahy přispět k jeho zlepšení. V roli tazatelek ženy tvořily významnou část terénního týmu a měly tendenci častěji oslovovat respondenty stejného pohlaví.¹⁶⁶ Výsledky výzkumu tak, dle mého názoru, potvrzovaly, že ženy tvořily nejen klíčovou cílovou skupinu rozhlasového a televizního vysílání, ale byly i spolehlivými účastnicemi a realizátorkami výzkumných šetření. Zmíněná aktivita se odrážela i v samotné struktuře anketních souborů, kde ženy, především mladé respondentky a ženy v domácnosti, tvořily často nadpoloviční většinu účastnic, jak nám potvrzuje anketa z roku 1967. Zde představovaly ženy 55 % všech odpovídajících, což svědčí o jejich ochotě. Ve věkovém rozložení vynikala skupina žen do 29 let: ženy do 19 let tvořily 31 %, 20-29 let dalších 30 %, tedy více než 60 % respondentek. V profesní struktuře byly nejčastěji zastoupeny žákyně (32 %) a ženy v domácnosti (15 %), což korespondovalo s vyšší dostupností těchto skupin během dne.¹⁶⁷ Pomocí mnou zmíněných výzkumů jsem chtěla dokázat, že účast žen v průzkumech přesahovala pasivní roli dotazovaných. Jejich odpovědi často odrážely zkušenost každodenního života a pomáhaly utvářet obraz potřeb a očekávání publika. Výzkumná šetření tak potvrdila jejich klíčovou roli v mediální komunikaci té doby.

Výzkumy sice poskytly detailní vhled do mediálního chování posluchaček, avšak samotné vysílání pro ženy zůstávalo po většinu 60. let tematicky stabilní a orientované na praktické aspekty každodenního života. Pořady se soustředily na výživu, zdraví, bydlení, rodinné vztahy, školství a sociální problémy a měly převážně informační a vzdělávací charakter. Oproti předešlým létům ale začala mnohem více vzrůstat chuť žen zapojit se do vysílání a došlé korespondence bylo víc a víc, často se využívalo ankety či analýzy reálných problémů. Redakci tvořily ženy, které se nebály otevírat složité a citlivé otázky každodenního života, často i navzdory stranickým omezením a kritikám. Ideologické uvolnění, které se začalo pozvolna prosazovat už v první polovině 60. let, vytvořilo prostor pro otevřenější diskusi o sociálních i politických tématech, což se promítlo i do činností ženské redakce. Například v roce 1962 se redaktorka Libuše

¹⁶⁶ *Studie a úvahy*, 1966, roč. 4, č. 4, s. 3-37.

¹⁶⁷ *Studie a úvahy*, 1967, roč. 5, č. 2, s. 3-27.

Šneková věnovala palčivému tématu nedostatku mladých lidí v zemědělství. Pořad nejen pojmenoval příčiny problému, ale nabídl i návrhy na zlepšení, což vyvolalo silnou odezvu posluchačů, a dokonce vedlo ke konkrétním pozitivním změnám. Přesto však nelze s jistotou určit, nakolik šlo o autentickou kritiku nedostatků tehdejší politiky a nakolik o promyšlenou snahu režimu zvýšit atraktivitu zemědělství pro mladé lidi prostřednictvím veřejného vysílání. Přestože v rozhlase tehdy chyběly pravidelné politické komentáře, v ženské redakci se postupně začala rozvíjet forma samostatných názorových úvah a pozorování. Jmenovitě šlo o Ottu Bednářovou, Jindru Klímovou, Jarmilu Lakosilovou nebo Jiřinu Hrábkovou-Rumlovou. Tyto ženy se staly průkopnicemi otevřenějších veřejných debat, které vyvrcholily svobodnějším stylem rozhlasového vysílání v roce 1968. Živé přenosy se staly běžnou součástí každodenního přenosu a když se v polovině téhož roku zrušila cenzura proměnil se rozhlas alespoň na krátký čas ve skutečně svobodné médium otevřené veřejné debatě.¹⁶⁸

S rostoucím zájmem o komplexnější pohled na ženskou zkušenost se rozhlas zaměřoval také na fungování žen ve veřejné a pracovní sféře. Potřeby zaměstnaných žen si vyžádaly vznik nového pořadu *Tribuna zaměstnaných žen*, který řešil záležitosti spojené se zemědělstvím a průmyslem. Dosavadní reportáže, besedy a rozhovory nestačily, proto bylo potřeba se zajímat o celý lidský příběh, ale i celé kolektivy a družstva. Později byla navazována „přátelství“ s pravidelnými dopisovatelkami, se kterými redakce udržovala kontakt a aktivně je zapojovala do tvorby pořadů – ženy se tak stávaly skutečnými spolutvůrkyněmi vysílání, jejichž příspěvky a komentáře byly vítanou součástí programu, aniž by bylo třeba je prověřovat. Jmenována byla například soudružka Pokorná z Chomutova, matka 10 dětí, dále Marie Švestková z Mikulova, o které píše jako o politicky vyspělé družstevnici: „*V ní jsme objevily velký talent komentátora. Těžko bychom dostaly od ní psaný příspěvek. Nerada píše. Ale protože ji osobně známe, stačí už dnes předem ji oznámit, o jakém problému s ní chceme hovořit a pak už jen přijet s mikrofonem.*“¹⁶⁹ Dále zmiňme předsedkyni JZD Benešov nad Ploučnicí Marii Kolibovou, soudružku Tůmovou z tukových závodů v Ústí nad Labem, archivářku Jaškovou, tajemnici MNV v Dojči Annu Gajerovou, ředitelku Dětského domova v Bratislavě Ivu Vaňkovou a další. Spektrum povolání, které ženy vykonávaly, bylo široké, tudíž bylo postupně pokryto velké množství témat. Kromě pozitivních ohlasů

¹⁶⁸ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 300.

¹⁶⁹ *Rozhlasová práce: z teorie a praxe rozhlasu*. Praha: Československý rozhlas, 1961, roč. 1, č. 3, s. 45.

dostávala redakce i negativní zpětné podněty – zmíněn je například dopis od jisté anonymní posluchačky, která se ohradila vůči ženské práci a vytýkala zaměstnaným, že se nestarají o domácnost a své potomky umisťují do jeslí a mateřských škol. A právě tímto problémem se zabývalo hned několik dílů vysílání a bylo na něj pohlíženo z různých úhlů – za mikrofon byly zvány nejen komentátorky z lidu, ale i filosofové, ekonomové a pedagogové. Jelikož podobných negativních reakcí byla jasná menšina, postupem se začaly v *Tribuně* řešit témata veřejných služeb, bydlení, „nového“ stylu života a stálou otázkou zůstávala rovnoprávnost žen.¹⁷⁰ Déle můžeme zmínit relaci *460 minut vysílání*, která se věnovala každodennímu dění v průmyslu, závodech, výrobě a zároveň si kladla za cíl ukázat cestu ke zvýšení kvality práce a výrobků. Ženy byly prezentovány jako plnohodnotné členky výrobních společností, měly prostor k vyjadřování vlastních připomínek, k výrobě, organizaci a podmínkám života. Konkrétně nejmenovaná žena z Mostu aktivně přispěla k diskusi upozorněním na problémy s reklamacemi výrobků, které se podle ní nevyřizovaly důsledně a další žena z Uhřetěvsi zase naopak upozorňovala na nedostatek školek, problémy s bydlením a zajištění chybějících služeb pro rodiny v onom regionu.¹⁷¹

V rozhlasovém vysílání byla rovnoprávnost žen opakovaně prezentována jako již dosažený fakt, ženy byly plnohodnotné účastnice pracovního procesu, společenského i politického života. A právě v 60. letech můžeme nalézt ohlasy, které tvrdí opak a svědčí o tom, že v praxi to úplně tak nefungovalo. Při mém bádání jsem narazila na *Anketu vesnických žen*, která se poprvé objevila v týdeníku *Československý rozhlas a televize* ve spolupráci s časopisem *Vlasta* v roce 1960. Vyzývá ženy z venkovských oblastí, zejména v rámci JZD, aby se podělily o problémy, kterým ženy z těchto regionů čelí. V první anketě se redaktorka Jozka Navrátilová ptá na otázky: proč je tak málo žen ve vedení družstev, proč se ženy bojí funkcí, zdali by se měla zkrátit pracovní doba v zemědělství atd. Z odpovědí je patrné, že i když ženy tvoří většinu pracovní síly, přesto nemají dostatečné zastoupení ve vedení. Někteří vedoucí pracovníci berou ženy méně vážně, neberou ohled na jejich schopnosti, a proto se často bojí zapojovat, což potvrzuje i vlastní zkušenost soudružky Jožky Navrátilové z Petrovic: „Protože se někteří funkcionáři snaží ženu zesměšnit a utlumit hned od začátku. A má to i další pozadí. Někteří funkcionáři mají o práci žen v družstvu pramalý zájem.“¹⁷² V textu je silný apel na to, aby se ženy samy

¹⁷⁰ *Rozhlasová práce*, 1961, roč. 1, č. 3, s. 45.

¹⁷¹ *Rozhlasová práce*, 1961, roč. 1, č. 5, s. 72-74.

¹⁷² *Československý rozhlas a televize*, 1960, roč. 27, č. 3, s. 4.

začaly více prosazovat, problém tedy není jen v systému ale i se sebedůvěrou žen. Praktická potíž s pracovní dobou je podpořena návrhem na lepší organizaci práce, využívání mechanizace a moderních metod, aby ženy nemusely vykonávat nejtěžší manuální práce.¹⁷³ V dalším vydání ankety se objevovaly reakce žen, které popisovaly své zkušenosti z různých družstev a reagovaly na zmíněné otázky. Z jejich odpovědí vyplývá, že mnohé ženy se do funkcí nehlásily nejen kvůli obavám z reakce okolí, ale i proto, že se necítily samy připravené. Navzájem se snažily ženy motivovat a podporovat nejen v sebedůvěře, ale i vzdělávání. Soudružka Švestková z Miřetic se zamýšlela nad zvyšováním své vlastní kvalifikace a kritizovala nedostatky v „družstevní škole práce“. Vedle problémů s vedením, pasivitou nebo předsudky byla tedy jasně pojmenována i potřeba systémové podpory ve formě odborného vzdělávání.¹⁷⁴ Dotazovaná Libuše Tomášková z Brandýsa nad Labem otevřeně popisovala obtíže spojené s výkonem funkce ženy ve venkovském kolektivu. Upozorňovala na skutečnost, že vedení družstva bylo neslučitelné s péčí o domácnost a děti. Taková funkcionářka by musela chodit na schůze, představenstva a jednání, proto žádá, aby se konaly účelněji a kratší dobu. Tudíž jako hlavní problém viděla časovou tíseň, ale navzdory tomu, že si byla vědoma všech obtíží, nezpochybňovala důležitost podpory ženské účasti.¹⁷⁵ Výpovědi byly klíčovým dokladem v rozporu mezi oficiální ideologií a skutečnými podmínkami. Ukazovaly nejen systémové bariéry, ale i to, že ačkoliv ženy projeví zájem a schopnosti, nebyla jim nabídnuta adekvátní podpora. Potvrzují tak stále přetrvávající konflikt mezi veřejnou a soukromou rolí žen, od kterých se očekávalo, že budou plnohodnotnými účastnicemi veřejného života, a zároveň zvládnou zátěž spojenou s péčí o domácnost. Díky anketě a reálným názorům posluchačů pronikala nejen do rozhlasu kritika ideologie ale i informace o realitě a praxi. Ačkoliv práce zůstávala pro ženy v tomto období důležitým prvkem společenského postavení, nevšimla jsem si, že by se kladl důraz na to, aby zastávaly všechna zaměstnání – včetně těch, která byla dříve považována za výhradně mužská, jako tomu bylo v 50. letech. Ustupovaly články a rozhovory s jeřábnicemi, kombajnistkami, mechaničkami, slévačkami atd.

Jak jsem již zmiňovala, zpětná vazba byla zvláště v případech pořadů pro ženy velice důležitá. Dopisy a připomínky byly cenným zdrojem inspirace a potvrzení relevance rozhlasové práce. Redaktoři kladli důraz na porozumění potřebám a emocím ženského

¹⁷³ *Československý rozhlas a televize*, 1960, roč. 27, č. 3, s. 4.

¹⁷⁴ *Československý rozhlas a televize*, 1960, roč. 27, č. 5, s. 1.

¹⁷⁵ *Československý rozhlas a televize*, 1960, roč. 27, č. 9, s. 6.

publika, zvláště když se role žen v socialistické společnosti 60. let proměňovala. Pořady se stále věnovaly rodině, domácnosti, zdraví a práci. Jak bylo řečeno v časopise *Rozhlasová práce*: „Redakce může pracovat dobře jenom tehdy, jestliže reaguje velmi citlivě a pohotově na vše, co lidé cítí, z čeho mají radost, zač bojují a v té které chvíli nebo době.“¹⁷⁶ Co se týče problémů týkajících se soukromého sektoru, byl prostor ponechán *Půlhodince pro ženy*, *Vysílání pro ženy* a dalším zmiňovaným relacím. Především funkci matky byla věnována pozornost v pořadu *Rozvoj rodiny*. V rámci něj byly prezentovány příběhy konkrétních žen z venkova, například ženy z Kopřivnice, která sama vychovávala čtyři děti, pracovala jako dělnice v místní továrně, a přitom vedla vzornou domácnost.¹⁷⁷ Obsah programu můžeme identifikovat jako stále silně ideologicky laděný. Žena nejen že zvládala své povinnosti, ale činila tak bez stížností, s radostmi a odpovědností, čímž byla postavena jako ideál socialistické ženy.

Vedle role matky, na kterou se programy často zaměřovaly, byla důležitou součástí ženského života i role manželky, jejíž každodenní podoby se v některých pořadech rovněž otevíraly. Při svém bádání jsem narazila na zvukový záznam z besedy s názvem *Dialog manželů*, v níž ženy vyprávěly o tom, jak jejich manželé pomáhali a fungovali v domácnosti. Ukázalo se, že ochota pomáhat s chodem domácnosti byla u jednotlivých mužů různá, často však doprovázena specifickými limity nebo podmínkami. První z žen popisovala svého manžela jako ochotného, nicméně jeho pomoc bývala komplikovaná a neefektivní. Uváděla například, že když měl donést uhlí, připravoval se na to velmi zdůlhavě – oblékal si kabát, obouval si boty, delší dobu hledal čepici, a přitom by už daná věc mohla být dávno hotová, vše dělal zbytečně složitě. Podobně tomu bylo i při luxování, kdy manžel sice vysavač vzal a projel s ním po koberci, ale pytel s prachem poté musela vynést dcera a vysavač zůstal neuklizený, takže nedodělal své věci do konce. Další žena mluvila o svém muži jako o velmi hodném člověku, který byl ochoten udělat cokoli, ovšem nikdy sám od sebe. Vše mu muselo být jasně řečeno, musel být požádán a přesně instruován, co se od něj očekávalo. Ať už šlo o mytí nádobí, které se kupilo v kuchyni nebo prach na policích. Třetí muž se podle své manželky do domácích prací prakticky nezapojoval. O víkendech převážně spal, a pokud přece jen něco dělal, pak šlo o zatápění v úhelně. Ani to však nedělal kvůli praktické potřebě, ale proto, že tam bylo teplo a mohl tam posedět se sousedem u piva. Zcela odlišný model fungoval u čtvrté ženy,

¹⁷⁶ *Rozhlasová práce*, 1961, roč. 1, č. 3, s. 44.

¹⁷⁷ *Rozhlasová práce*, 1961, roč. 1, č. 4, s. 58-59.

kteřá dostávala od svého muže přesný rozpis úkolů na papírku. Ten obsahoval pokyny, co má dělat, kdy to má udělat, a dokonce i kdy a odkud mu má zavolat do práce. Tento přístup byl organizovaný, ale také ukazuje na potřebu detailního vedení. Pátá žena přiznává, že po svém muži raději nic nechce, protože jakákoli žádost z její strany bývá následována výtkami a konfrontací. Jako příklad uvedla situaci, kdy jej v zimě požádala, aby snesl koberec na sníh. Zatímco ona ho začala čistit, manžel ji začal kritizovat za to, že to dělá špatně, poté jí vytrhl klepač z ruky, při neopatrném pohybu si poranil záda a několik týdnů musel být doma. Vinu za celou událost přitom svaloval na ni.¹⁷⁸ Ačkoli socialistická ideologie deklarovala rovnoprávnost, reálné rozdělení domácích prací zůstávalo výrazně nerovné. Muži se do chodu domácnosti zapojovali jen omezeně, často jen po výslovné žádosti, s neochotou nebo s nedostatečnou iniciativou. Ženy nesly odpovědnost nejen za provádění domácích prací, ale také za jejich plánování a organizaci. Výpovědi ukazují různé strategie, jak ženy tuto nerovnost zvládaly, od humoru a tolerance po úplnou rezignaci. Za podstatné považují především to, že se tyto výpovědi – často obsahující i otevřenou kritiku mužů – dostaly do veřejného vysílání. V kontextu dobové mediální kultury si myslím, že byly domácí problémy většinou marginalizovány nebo ironizovány, a právě proto představovalo zveřejnění těchto hlasů průlom. Kritika byla sice formulována v osobní a často humorné rovině, ale přesto odhalovala hluboce zakořeněnou genderovou nerovnost a zpochybňovala obraz harmonické rodiny, jak jej prezentovala oficiální ideologie.

Témata spojená s rodinou, výchovou a soukromou sférou se ve veřejném prostoru objevovala opakovaně, a to i prostřednictvím populárních mediálních formátů. Jedním z nich byl i pořad *Hovoříme s rodiči*, který si udržel diváckou oblibu již od 50. let a v 60. letech se stále těšil velkému zájmu publika. Zaměřoval se především na každodenní realitu rodinného života a výchovnou roli rodičů. Tematicky lze jednotlivé příspěvky rozdělit do několika oblastí: psychologické základy dospívání, psychický a osobnostní vývoj, sociální vztahy, vzdělávání a škola a dětské krize a obtíže. Co se týče prvního tématu, zařadila bych sem hned první přednášku Františka Hyhlíka *Biologické a psychické základy puberty*. Autor zde zdůrazňoval propojenost tělesného, psychického a sociálního vývoje. Podtrhoval důležitost vhodného sociálního prostředí, jako byla rodina, parta kamarádů, sportovní oddíl nebo kroužek. Z hlediska rodinného

¹⁷⁸ APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *Dialog manželů*, 29. 10. 1964, sign. AF04666/2.

prostředí je důležité zmínit roli matky, která byla v tehdejší diskurzu často chápána jako klíčová postava zajišťující emoční stabilitu a porozumění. Zároveň od ní bylo očekáváno, že bude první, kdo rozpozná psychické proměny dítěte a adekvátně na ně zareaguje. Pokud bylo dítě kritické k dospělým a mělo odpor vůči pravidlům a autoritám, nebylo to známkou zkaženosti, nýbrž přirozenou součástí hledání vlastní autonomie a identity. Hyhlík nabádal rodiče, aby místo kontroly nabízeli podporu, důvěru a vedení formou spolupráce. Zejména matka zde mohla sehrávat roli zprostředkovatelky dialogu mezi dospívajícím a okolním světem. Také vyzýval nebrat si útoky adolescenta osobně a zachovat v těchto situacích klid.¹⁷⁹ Posluchači měli chápat dospívání dětí jako přirozené a náročné vývojové období, v průběhu kterého pro ně měli být oporou a vnímat je jako autonomní bytosti. S podobnými názory se můžeme setkat v besedě Kamila Horáka *Adolescence*, kde reagoval na dopisy jednotlivých adolescentů. Ti ve svých dopisech popisovali svoje vnitřní nejistoty, nechuť něco dělat, odpor k povrchnosti a pokrytectví dospělých, těžkosti přechodu mezi základní a střední školou a někteří rozebírali úvahy o společnosti a politických systémech. V těchto výpovědích lze rovněž pozorovat implicitní apel na porozumění a přijetí, které mladí lidé často očekávali především od matek jako nejbližších osob v domácím prostředí. Stěžejní téma dospělosti autor popisoval jako něco, co nelze definovat věkem ale spíše zralostí myšlení a schopností převzít odpovědnost. Dotazovaní si tuto změnu uvědomovali, ale necítili se tak. Co mě hodně zaujalo, bylo řešení až filozofických otázek týkajících se osobní potřeby pochopit svět, svoje místo v něm a způsoby, jak v něm fungovat.¹⁸⁰ Z toho můžeme vyvodit, že problémy tehdejších adolescentů byly spíše existenciální – hledali, jak se v měnícím světě lépe zorientovat a najít vlastní postoj k životu. Reakce rodičů by dle Horáka měla být podobná té, kterou ve své přednášce doporučoval i Hyhlík – tzn. nabídnout porozumění, oporu a prostor pro vlastní formulaci postojů. Jen tak šlo totiž mladým lidem pomoci nejen dospět biologicky, ale i skutečně dozrát lidsky a mravně. S tímto tvrzením se ztotožňoval i Boleslav Bárta v příspěvku *Tělesný a duševní vývoj mládeže po 15. roce*. Děti se proměňovaly z vyrovnaných a stabilních v nevyzpytatelné, snadno zranitelné a proměnlivé. Mluvil o falešné představě „záračné proměny“, která nebyla automatická a bez námahy, naopak byla u každého jedince individuální a nerovnoměrná. Adolescenti se učili ovládat své emoce, zpracovávat zkušenosti a měnila se jim nejen tělesná stavba, ale i psychické vnímání světa a sexuálně dozrávali. Autor zde přišel se svou teorií 10 vývojových úkolů

¹⁷⁹ HORÁK, Kamil. *Hovoříme s rodiči: dospívání a rodinná výchova*. Praha: Svoboda, 1968, s. 13-20.

¹⁸⁰ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 103-108.

adolescence: osamostatnění od rodičů, ujasnění si vlastní pohlavní identity, navázání vztahu s opačným pohlavím, vybrat si profesní směr, převzít odpovědnost za své činy, upevnit schopnost sebeovládání, pochopit pojmy jako svoboda, spravedlnost a pravda, vytvořit si vlastní světonázor, začlenit se do společnosti a přijmout hodnoty a normy a následně se jimi řídit.¹⁸¹ Ve všech těchto oblastech mohla matka sehrávat roli průvodce, který nenásilně poskytoval rámec, podporu a zpětnou vazbu, aniž by adolescenta svazoval. Společným jmenovatelem všech tří zmiňovaných autorů byl důraz na pochopení a respekt vůči dospívajícím. Odmítali autoritářské přístupy a motivovali rodiče k jejich podpůrnému a důvěřivému vedení.

Na předchozí úvahy o dospívání a rodičovském vedení, v nichž matka vystupovala jako průvodkyně dospívajícího dítěte, navazuje také text Františka Jiráňka *Rozumový vývoj v dospívání*, který se zaměřoval na období puberty, proměny myšlení a roli rodiny i školy v tomto procesu. Dítě začínalo chápat složitější souvislosti, vytvářelo obecné pojmy a rozvíjela se jeho abstraktní tvořivost. Dále analyzovalo, porovnávalo a vyvozovalo své vlastní závěry. Škola mohla tento rozvoj myšlení podpořit, pokud vedla děti k samostatnému uvažování, nikoliv k pasivnímu přijímání hotových pouček, na druhé straně rodiče měli pomáhat nacházet motivaci, budovat zájem o práci a poskytovat emoční oporu/podporu. Autor zdůrazňoval, že pro zdravý rozumový vývoj bylo klíčové, aby dítě mělo nejen intelektuální podněty, ale i citové zázemí, důvěru a stabilitu, protože jen v bezpečném prostředí mohlo dítě zvládat vnitřní zmatek a krize, které s vývojem myšlení často přicházely.¹⁸² Posluchači měli z přednášky pochopit fakt, že rozumový vývoj dítěte je jedním z nejdůležitějších aspektů adolescence. Pubescent se měnil z dítěte, které myslelo konkrétně, v člověka schopného vlastní reflexe, analýzy, kritiky i tvořivosti. Citová rovnováha a sebedůvěra byly předpokladem úspěšného rozumového zrání. Dle mého názoru je zde vidět proměna ve funkci školy. Oproti 50. letům, kdy byla výchova směřována ke kolektivním cílům, v 60. letech se nám přesunula do soukromého sektoru, kde hlavní úlohu hráli rodiče a škola byla pouze doplňující institucí.

Význam rodinného zázemí v životě dítěte byl podrobně rozebírán také v besedě *Vliv prostředí na mládež*, kde hovořili již jmenovaný František Hyhlík, ředitel střední školy Karel Fürst, nejmenovaný vychovatel a matka z lidu. I když byl vztah mezi dítětem

¹⁸¹ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 109-115.

¹⁸² Tamtéž, s. 32-38.

a jeho rodiči důležitý, v období puberty docházelo k přirozenému odklonu, kdy mladí lidé mířili „ven“, chtěli se osamostatnit, hledali nové prostředí, kamarády a jiné vzory. Přestože se často stavěli vůči rodině kriticky, vnitřně si stále nesli její hodnoty a zkušenosti. Nadále sehrávala zásadní roli, i když dospívající vzdorovali, vnitřně přemýšleli o tom „co by tomu řekli rodiče“ a hodnotili své chování podle toho, jaké hodnoty v sobě nosili. V tomto ohledu byla významně tematizována právě mateřská role. Vystoupení ženy přineslo konkrétní vhled do každodenní reality výchovy, kde matka byla tou, kdo zajišťoval stabilitu domácího prostředí. Hyhlík popisoval svou vlastní zkušenost, kdy si důležitost rodiny uvědomil až poté, co ji opustil. I nadále se k rodině vracel, často s novým porozuměním.¹⁸³ Diskuze zdůrazňovala, že výchova v rodině ovlivňovala postoje mladých i ve chvílích vzdoru. Rodinné prostředí bylo základem pro budoucí postoje k životu, práci a vztahům. O tématu samostatnosti mluvil Luděk Kubička v přednášce *O touze dospívajících po samostatnosti*. Autor opět v úvodu upozorňoval, že adolescentní touha po samostatnosti je zcela přirozenou součástí vývoje identity. V období puberty dítě začínalo oddělovat své já od rodiny, a to i za cenu konfliktu. Kubička podotýkal, že v rané fázi dospívání bylo pro mladé lidi důležité, jak vypadali, jaký měli účes, oblečení, styl a že jejich kritika mohla být vnímána jako útok na jejich „samotné já“. Vnější znaky sloužily jako první nástroje sebevyjádření. S věkem se zájem o vnější projevy přesouval k hlubším hodnotám, dovednostem a světonázoru. Adolescenci popisoval nejen jako bouřlivé období, ale pozvolnou přeměnu vnitřní struktury osobnosti. Rodičům radí, aby nepřeháněli autoritářskou kontrolu svých dětí, měli by být spíše „průvodci“, nabízet pomoc ale do ničeho nenutit, dávat jim prostor k tomu, aby se učili, chybovali a poučovali se z toho.¹⁸⁴ Všechny tři příspěvky se shodují v několika konkrétních bodech. Adolescence nebyla jen biologickým dozráváním, ale zásadní transformací psychiky a identity. Dospívající byli bytostí procházející nejistotou, hledáním sebe sama a vnitřními bouřemi. Dospělí vůči nim měli hrát podpůrnou roli, nikoliv mocenskou, kdy byla důležitá především trpělivost, respekt a snaha o citlivé vedení. Dospívání vnímali nejen jako proces růstu těla, ale hlavně jako zrání osobnosti, rozumu, vůle a hodnot. Jiránek viděl klíč v rozvoji samostatného myšlení, Hyhlík upozorňoval na tělesné a hormonální proměny, zatímco Kubička kladl důraz na hledání vlastní identity a touhu po nezávislosti. Tyto přístupy zároveň odrážejí dobovou proměnu v pojetí výchovy. V 60. letech se stále výrazněji prosazovala role rodiny jako hlavního

¹⁸³ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 142-148.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 51-55.

výchovného prostředí, zatímco důraz na kolektivní instituce, typický pro 50. léta, oslaboval. Odpovídalo tomu i rostoucí množství odborných publikací a příruček¹⁸⁵ zaměřených na rodinnou výchovu, v nichž se kladl důraz na podporu individuality dítěte, emocionální vazby a partnerský přístup rodičů.

S psychickým dozráváním úzce souvisela také schopnost navazovat a udržovat sociální vztahy – jak přátelské, tak partnerské. Právě těmto otázkám se věnují následující přednášky a besedy. V úvodu této tematické oblasti se zaměřím na přednášku Roberta Konečného s názvem *Nejranější lásky*. Dospívající prožívají první lásky silně, hluboce a často idealizovaně. Podle něj se mladí často báli odmítnutí i vlastních silných emocí. Byli plní snění, touhy ale i nejistot a strachu. V tomto případě radil rodičům, aby mladým lidem jejich city nezesměšňovali ani nebagatelizovali. Nejlepším vzorem byli pro děti rodiče a vidina jejich vztahu, který měl být láskyplný, harmonický, bez cynismu, brutality nebo odcizení. Dále také navrhoval, aby se pedagogové a rodiče nebáli využívat klasickou literaturu, která ukazovala ideály prvních lásek a pomáhala mladým chápat hodnotu opravdové citové vazby.¹⁸⁶ Tudíž, autor nabádá rodiče, a promlouval spíše k matkám, k nepodceňování prvních lásek, protože jsou důležitou součástí formování citového života a vztahových schopností člověka. Role matky zde spočívala v poskytování pozitivního vzoru. Pokud viděly děti v rodině nefungující vztah, budou i oni samy v dospělosti lásku vnímat jako něco povrchního a nezávazného. S vytvářením nejen milostných vztahů souvisí i navazování vztahů přátelských. To bylo obsahem přednášky *Dvojice a dospívání* Jana Součka. V období dospívání mladí hledali blízkého, důvěrného přítele, protože cítili silnou potřebu vztahu mimo rodinu. Taková přátelství získávala hlubší citovou sílu než v dětství a mohla přetrvat i do dospělosti. Rodina i škola podle Součka měly takové mezilidské vztahy podporovat, sledovat a nenásilně usměrňovat. Případné zásahy měly být jemné a nenásilné, protože přímé zákazy nebo příkazy mohly vztah naopak ještě posilovat. Dále podtrhoval důležitost, aby mladý člověk měl možnost poznávat různé lidi a naučil se sám volit přátele podle jejich skutečných kvalit, nikoliv podle nátlaku okolí.¹⁸⁷ Stejně jako Konečný ukazoval, že přátelství v dospívání bylo klíčové pro citový i sociální vývoj mladého člověka a že rodiče a vychovatelé by měli tyto vztahy citlivě podporovat, nikoliv násilně regulovat. Podobně důležitý pohled na

¹⁸⁵ Můžu zmínit například: HORÁK, Karel. *Problémy výchovy v rodině*. Praha: SPN, 1966., LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: SPN, 1964., TITÍŽ. *Vývojová psychologie*. Praha: SPN, 1968. LINHART, Jiří. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: SPN, 1967.

¹⁸⁶ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 67-74.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 61-66.

dospívání a udržování sociálních vztahů měl také Zdeněk Helus ve své besedě *Sociální role adolescentů*. Docházelo zde k proměnám v postoji k vlastnímu životu, světu i lidem, k utváření identity a k hledání místa v životě. Učili se odpovědnosti, rozvíjeli své schopnosti, toužili po začlenění a usilovali o větší samostatnost. Jako pozitivní stránku adolescence viděl šanci pro rozvoj osobnosti, kdy dítě může prohlubovat své citové vztahy. Zároveň upozorňoval na nebezpečí nezralých postojů, přebírání nezodpovědných vzorců chování a následné neovládnutí sociálních rolí jako pracovník, partner, přítel. Opět zde nalezneme apel na matku, jež by měla být v roli průvodce, který svým dětem pomáhá.¹⁸⁸ Podle Heluse bylo nejdůležitější, aby adolescent našel vlastní životní směr, naučil se odpovědnosti a sociálním dovednostem.

Na některé otázky, jež byly položeny v besedě Helusovi, začaly chodit poštou reakce a odpovědi posluchačů. Ozývali se matky, otcové i prarodiče ze všech koutů republiky. Podle odpovědí můžeme sledovat, jak rodiče v 60. letech přistupovali k výchově svých potomků. Reflektovali snahu najít rovnováhu mezi podporou samostatnosti a citlivým vedením k odpovědnosti. Hlavní myšlenkou, dle mého názoru, bylo postupné předávání odpovědnosti dospívajícím. Korespondenti zdůrazňovali, že výchova k dospělosti má být pozvolná s ohledem na individuální vyspělost každého dítěte. Rodiče by měli své potomky připravovat na samostatný život tím, že jim postupně svěřují odpovědnost za drobné úkoly, a to především v oblasti domácího hospodaření, pracovních povinností a péče o sebe sama. Rodinné prostředí zde hrálo důležitou roli, mělo poskytovat jistotu, podporu a vzory chování. Jednání muselo být založeno na důvěře a respektu k osobnosti potomků. Dále se korespondenti shodli, že není vhodné klást na dospívající příliš velké nároky najednou nebo od nich očekávat okamžité dosažení plné odpovědnosti.¹⁸⁹ Celkově bych to shrnula tak, že reflektovali až harmonickou vizi výchovy k dospělosti – šlo o vyváženou kombinaci důvěry, samostatnosti, osobní zodpovědnosti a citlivého vedení, které mladému člověku umožnilo vyrůst v samostatnou a odpovědnou osobnost.

Škola vnímána nejen jako vzdělávací, ale i jako výchovná instituce zaujímá v pořadu *Hovoříme s rodiči* důležité místo i v 60. letech, i když byla upozadována. Vedle rodiny byla stále představována jako klíčové prostředí, které formovalo hodnoty, postoje i schopnosti dětí a mladých lidí. Příkladem byla přednáška předního dětského psychologa

¹⁸⁸ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 122-128.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 129-141.

Zdeňka Matějčka *Dospívající a škola*, ve které řešil problémy dospívajících v souvislosti se školou a popisoval příčiny, proč se v tomto období školní obtíže zintenzivňovaly. Podle autora nebyly způsobeny nárůstem učební látky, ale právě složitějším vnitřním vývojem dítěte. Svou roli v tom hráli i rodiče, a to bylo způsobeno především tím, že přikládali větší váhu školním výsledkům, které byly důležité pro budoucnost dítěte, čímž přenášeli na děti vlastní napětí a obavy. Důležitá byla také otázka motivace, kdy bylo nutné najít smysl a osobní význam učení. Opět se apelovalo na individuálnost dítěte.¹⁹⁰ Matějček se snažil dokázat, že problémy spojené se školou nebyly náhodné, ale úzce souvisely s vývojovými změnami a proměnou očekávání dítěte. Klíčem byl respekt k dospívajícím a hledání způsobu, jak jim pomoci nalézt zájem a smysl ve vzdělávání. Na obdobné téma navazuje Ctibor Lukavský besedou s názvem *Jak vzniká zájem dospívajících o učení*, kde hovořil s nejmenovanou pedagožkou a matkou. Aktéři rozmlouvali o tom, jak vzniká vnitřní potřeba učit se a jakou roli v tomto procesu hrají rodiče, učitelé a prostředí. Lukavský upozorňoval, že zájem nevzniká samovolně, ale na základě zkušeností z úspěchu a povzbuzování. Když dítě zažije radost z dosaženého cíle, začne mít vnitřní motivaci k dalšímu snažení. Rodiče a učitelé mají tedy klíčovou úlohu, nesmí na dítě působit tlakem ale spíše ho citlivě vést a podporovat. Dalším důležitým faktorem je kladný a pozitivní vztah s učitelem, který sám o sobě mohl být značnou motivační silou. Diskuze se dále zaměřila na přeceňování klasifikačních výsledků (zámek) místo skutečných poznatků. Autor shrnul celou besedu faktem, že cílem výchovy by měla být podpora vnitřní hodnotové orientace, škola musí spolupracovat s rodiči na tom, aby žák rozvíjel vlastní systém hodnot a vnitřní motivaci k učení a životu obecně.¹⁹¹ Z výpovědí je patrné, že mateřská role zůstávala v těchto debatách dominantní. Významný český psycholog a pedagog Josef Švancara se ve své přednášce *Učitel a škola očima dospívajících* zaměřil na to, jak dospívající hodnotili své učitele a jak se proměnil jejich vztah ke škole v období puberty. Období adolescence přinášela zvýšenou citlivost na nespravedlnost, kritiku a nesoulad mezi slovy a činy dospělých. Učitelé, kteří nebyli důslední, spravedliví nebo kteří své postoje nedokázali jasně a srozumitelně komunikovat, rychle ztráceli autoritu. Švancara zdůrazňoval, že jejich hodnocení vycházelo nejen ze samostatného pedagoga, ale také z obecného postoje dítěte k autoritám. Zároveň varoval, že neporozumění těmto procesům může vést k vážnějším problémům v komunikaci mezi školou a mladými lidmi. Klíčem byla tedy opět snaha o

¹⁹⁰ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 81-88.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 94-102.

pochopení a trpělivost ze strany dospělých.¹⁹² Matějček, Lukavský i Švancara se shodovali, že dospívání je specifickou fází, která přinášela citlivé změny a vyžadovala respekt a podporu vnitřní motivace, tedy hledání smyslu a osobního významu učení a životních hodnot. Přesto se v některých aspektech rozcházel. Matějček se soustředil především na vztah obtíží spojených se školou a ukazoval, že úzce souvisejí s vnitřní proměnou dospívajících. Lukavský kladl důraz na roli rodičů a pedagogů v rozvoji hodnotové orientace dítěte a Švancara se podrobněji zaměřil na jejich společný vztah. Podle něj hrála velkou roli nejen osobnost učitele, ale i celkové fungování školy a schopnost navazovat s žáky otevřené a upřímné vztahy.

Na rozdíl od vysílání v 50. letech, kde podobná témata chyběla, se v 60. letech začaly v pořadu *Hovoříme s rodiči* objevovat i přednášky věnované vážnějším psychickým obtížím a vnitřnímu prožívání dospívajících. Tento tematický posun pravděpodobně souvisel s dobovým rozvojem psychologie jako vědecké disciplíny i její rostoucí přítomností ve veřejném prostoru. Přednášky zaměřené na psychické obtíže, vnitřní napětí a citovou nevyrovnanost představovaly průlom do dosud veřejně málo diskutovaných oblastí.¹⁹³ Jako příklad lze uvést přednášku Ludka Černého *O sebevražednosti mládeže*. Zabývá se sebevraždami mezi mladými lidmi ve věku 10-19 let a shrnuje statistická data, podle kterých tvořilo dobrovolné ukončení života významnou část příčin úmrtí v této věkové skupině, přičemž častější byly případy u děvčat. Autor vysvětloval vyšší výskyt sebevražd u dívek jejich větší citovou zranitelností, nižší fyzickou odolností a skutečností, že šlo často spíše o zoufalé volání o pomoc než o promyšlený záměr ukončit vlastní život. Upozorňoval, že i nedokonané pokusy jsou vážným varováním a neměly by být podceňovány. Černý analyzoval hlavní příčiny tohoto jevu – vnitřní rozervanost dospívajících, citovou nevyrovnanost a neschopnost adekvátně řešit osobní problémy. Velký důraz kladl na význam pozitivních rodinných vztahů a prostředí, v opačném případě mohly náročné, zanedbané nebo konfliktní přístupy zvyšovat riziko. Dále apeloval na prevenci, kdy rodiče měli být všímaví k problémům

¹⁹² HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 89-93.

¹⁹³ Psychologický ústav (ČSAV) byl oficiálně založen 1. dubna 1952. Ústav se od počátku zaměřoval na základní výzkum v oblasti psychologie práce, pedagogické, vývojové a osobnostní psychologie. V 60. letech se profiloval jako jedno z klíčových center teoretické i aplikované psychologie v Československu. V roce 1957 začal vycházet časopis *Československá psychologie*, který vznikl ve spolupráci ČSAV s Československou psychologickou společností. Jednalo se o odborný časopis zaměřený na psychologickou teorii a praxi, který svými publikacemi dopomáhal k šíření psychologické osvěty. Zdroj online: Psychologický ústav [cit.2025-05-15]. Dostupné z: <https://psu.cas.cz/cs/ustav/historie/>.

mladých a pomáhat jim s hledáním smyslu života.¹⁹⁴ Celkově text chápu jako apel na větší citlivost a porozumění potřebám dospívajících, ale i jako odraz širší společenské snahy formovat mladou generaci k duševní stabilitě. Podobně jako Luděk Černý upozorňoval na důsledky vnitřní rozervanosti i Luděk Kubička, který se věnoval problémům spojeným s duševní nerovnováhou v období pozdní adolescence v přednášce nazvané *Nesnadné situace koncem dospívání*. Zaměřoval se především na potíže, které vznikaly v souvislosti s nesprávným zařazením mladých do škol a profesních oborů, jež neodpovídaly jejich schopnostem a potřebám. Autor upozorňoval, že typické problémy tohoto věku nebyly jen běžné deprese nebo úzkosti, ale hlubší potíže související s psychikou. Na příkladech konkrétních mladých lidí ukazoval, jak absence respektu k jejich individuálním potřebám mohla vést k depresi, problémům v rodině, vzdoru vůči autoritám i výše zmíněným sebevražedným tendencím. Znovu prosil rodiče a pedagogy o respektování přání a schopností dospívajících, aby se jim věnovali a snažili se jim pomoci hledat realistické a motivující cíle.¹⁹⁵ Již zmiňovaným problémem s respektem a vzdorem vůči autoritám se zabýval Jiří Hermach ve svém příspěvku *Odpůrci kompromisů*. Dospívajícího člověka popisoval jako bytost, která teprve hledala své místo ve světě a odmítala se spokojit s danými, často povrchními hodnotami. Také měli přirozenou potřebu vytvářet si vlastní systém hodnot a vyhýbat se předčasnému smiřování se světem kompromisů. Bylo to často vnímáno jako vzpoura, ale i to bylo podle Hermacha přirozená a nezbytná součást zdravého vývoje osobnosti. Viděl problém ne v dospívajících samotných, ale v neschopnosti dospělých vytvořit jim dostatečně podnětné a pravdivé prostředí. Kritizoval vzdělávací systém i společnost, které je nutily přizpůsobit se za cenu ztráty vlastních ideálů.¹⁹⁶ V tomto textu vidím silnější ideový podtext, kdy vyjadřoval víru v mladou generaci jako nositele změn a budoucnosti, pokud jim rodiče umožní vyrůst ve svobodném a podnětném prostředí. Souhrnem, všichni tři autoři se opět shodli na faktu, že dospívání je kritické období, kdy klíčovou roli hrál přístup rodiny a školy. Tyto dva faktory nejvíce ovlivňovaly psychický vývoj mladého člověka.

Dle mého názoru byl společným jmenovatelem všech analyzovaných příspěvků důraz na respekt k individualitě dospívajících, odmítnutí autoritářského přístupu a apel na trpělivé, podpůrné vedení ze strany rodičů a pedagogů. Autoři upozorňovali na

¹⁹⁴ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1968, s. 149-155.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 163-168.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 194-198.

náročnost adolescence jako vývojového období a vyzývali k porozumění, klidu a důvěře místo trestání a tlaku. V textech se často objevovala témata samostatnosti, hledání identity, první lásky či rozvoje hodnot a odpovědnosti. Výchova měla směřovat k osobní i společenské zralosti, což odpovídalo ideálu „vědomého občana“ v tehdejší společnosti. Z genderové perspektivy je však zřejmé, že ačkoli se hovořilo obecně o rodičích, většina výchovných úkolů byla fakticky připisována matkám. Ty byly chápány jako klíčové postavy citového života adolescenta, jako ty, kdo mají být trpělivé a všímavé k vnitřním potřebám dítěte. Výchova byla silně feminizována, emocionální podpora byla vnímána jako přirozený úkol ženy, zatímco otcové často zůstávali v pozici vzdálenější autority. To dokazuje i fakt, že účastnicemi ve vysílání byly spíše ženy, které projevovaly větší zájem o výchovné poradenství. V ideologickém rámci se výchova stále opírala o tradiční hodnoty kolektivu, odpovědnosti vůči socialistické společnosti a důležitosti rodiny a školy jako klíčových institucí. Přesto byl patrný určitý posun – přímá ideologická propaganda ustupovala a výchova získávala psychologický a humanistický tón. Současně se ukázalo, že kolektivní instituce ztrácely svou někdejší autoritu a břemeno výchovy se tak přesunulo do soukromé sféry, do rodiny a konkrétněji na ženy. Matky byly implicitně představovány jako ty, co mají nést hlavní odpovědnost za potomstvo. Tento vývoj podle mě ještě víc podporoval tradiční genderové rozdělení. Z mé analýzy proto usuzuji, že *Hovoříme s rodiči* v 60. letech působilo jako praktická pomoc rodičům, ale zároveň reflektovalo dobové hledání rovnováhy mezi ideologií a humanitou ve výchově dětí.

V kapitole zabývající se 60. léty nemohu opomenout dramatické události roku 1968, které znamenaly zásadní zlom nejen pro Československý rozhlas jako médium, ale i pro postavení žen v něm. V krizových dnech dostaly některé aktérky možnost přispět svým umem k obraně demokratických hodnot. Vedle techniků a redaktorů sehrály klíčovou roli i ženy hlasatelky, redaktorky, produkční a administrativní pracovnice, které v rozhlasovém zákulisí i přímo za mikrofonem udržely chod vysílání ve dnech naprosté nejistoty a ohrožení. V noci z 20. na 21. srpna 1968, krátce po zahájení invaze vojsk Varšavské smlouvy, se v budově rozhlasu na Vinohradské třídě sešly skupiny zaměstnanců, které se rozhodly nepřerušit vysílání navzdory bezprostřednímu nebezpečí.¹⁹⁷ Mezi nimi byly i ženy hlasatelky, které ve vysílání klidným a pevným hlasem informovaly posluchače o situaci, přečetly první výzvy a oficiální prohlášení. Jejich hlas se v těchto chvílích stal nejen zdrojem informací, ale i symbolem stability a

¹⁹⁷ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 338-345.

důvěry. Zachovala se svědectví o tom, jak ženy během těchto dnů samy improvizovaly obsah vysílání, sestavovaly programy z dopisů posluchačů, čtení projevů, hudebních vložek a také přebíraly krizové koordinační funkce. Mezi ně patřily například Věra Šťovíčková-Heroldová, Eva Kopecká nebo Dagmar Hazdrová.¹⁹⁸ Jejich hlasy byly slyšet v éteru i v nejkritičtějších chvílích, kdy bylo vysílání ohroženo okupanty. Jedna nejmenovaná hlasatelka tehdy pronesla do éteru větu, která se stala symbolická: „*Hovoří Československý rozhlas svobodného Československa.*“ Věta, kterou přebíraly i jiné stanice a která vyjadřovala stav ducha redakce i veřejnosti. Zvláštní význam měly i ženské redakce a pořady určené ženám, které v těchto dnech přirozeně přecházely od běžné agendy (výchova, rodina, domácnost) k otázkám veřejného života a odporu.¹⁹⁹ Ženy nejen informovaly, ale komentovaly situaci, vysílaly výzvy, četly rezoluce občanek i pracovních kolektivů žen, které se stavěly proti okupaci. Na jeden takový příspěvek jsem narazila při mém bádání. Byl to proslov pracujících žen z továrny Škoda Plzeň, které volaly o pomoc: „*My, pracující matky ČSSR, chceme odchod vojsk, pro děti, pro jejich budoucnost, aby mohly žít ve svobodě a bezpečí a nastoupit do školy beze strachu, normálně jako minulý rok. Děti nemohou za to, že nebyly pochopeny cíle, kterým jsme my matky daly hlasy, našim vládním a politickým představitelům. Jde o ušlechtilé cíle jejichž plnění zajišťuje výchovu morálně silných, poctivých a přímých v jednání [...] Uskutečňování těchto humanistických cílů bylo zakončeno a znemožněno nezákonnou okupací [...] Vyzýváme ženy z celého světa o pomoc kladným postojem, vlivem a podporou stanovit normální podmínky potřebné nejen pro nás ženy, pracující matky, ale hlavně pro děti.*“²⁰⁰ V těchto dramatických dnech se ženský hlas v rozhlase proměnil v nástroj občanského odporu, solidarity a naděje. Ženy nejen naplňovaly technické a redakční role, ale staly se nositelkami morálního apelu a tvářemi rozhlasu, který v srpnu 1968 symbolizoval svobodné a důstojné Československo. Jejich odvaha a nasazení ukázaly, že vysílání určená původně pro každodennost a soukromou sféru může v krizovém okamžiku vyrůst v hlas celé společnosti.

¹⁹⁸ Temata.rozhlas.cz, Rozhlasáci srpnových dnů, 2008. Online. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/rozhlasaci-srpnovych-dnu-7965379> [cit. 2025-04-15].

¹⁹⁹ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 338-345.

²⁰⁰ APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *Výzva k federaci žen*, 21. 8. 1968, sign. AF06939/7.

V 60. letech se Československý rozhlas nacházel ve zvláštní pozici – na jedné straně byl stále nástrojem státní kontroly, na druhé se díky postupnému uvolňování cenzury začal stávat prostorem otevřenější veřejné debaty. Významnou roli v této proměně sehrály i ženy, které nejen formovaly podobu pořadů určených ženám, ale často samy otvíraly složitá témata každodenního života, práce a rodiny. Program určený posluchačkám se i nadále věnoval praktickým tématům jako zdraví, rodina nebo zaměstnání, ale s narůstající aktivitou divaček a počtem jejich zasílaných dopisů získávaly hlubší, kritičtější i osobnější tón. Aktivně se podílely na obsahu, jejich názory a zkušenosti spoluvytvářely podobu vysílání a z rozhlasu se stávala platforma pro hlas žen, které jinde slyšet nebyly. Přes oficiální deklarace rovnoprávnosti pohlaví ukázaly výpovědi některých žen značný rozpor mezi ideálem a realitou. Pořad *Tribuna zaměstnaných žen* nebo zmiňované ankety odhalovaly přetrvávající nerovnost v domácnosti, nízké zastoupení žen ve vedoucích funkcích a praktické bariéry, které ženám bránily plně se zapojit do veřejného života. Otevřeně se řešily otázky přetížení, nedostatku šcolek či nízké sebejistoty žen, často s překvapivě otevřenou kritikou systému i samotných mužů, a právě to dle mého názoru činí toto období přelomové a jiné oproti 50. létům. Kritika byla často podávána v osobní či humorné rovině, ale její podtext byl hluboce společenský. Rozhlasová vysílání věnovaná výchově dětí a dospívání, v tomto případě pořad *Hovoříme s rodiči*, zaujal výrazně humanistický a psychologický postoj. Účinkující apelovali na respekt k individualitě dítěte, trpělivé vedení, podporu místo autoritářského přístupu. Děti byly vnímány jako bytosti v procesu hledání vlastní identity potřebující spíše průvodce než kontrolora. I přesto, že šlo o pořad vysílaný ve státním médiu, ideologický tlak zde ustupoval ve prospěch empatie a porozumění. Řešila se i témata, která dříve nekorespondovala a byla schválně přehlížena. Zcela mimořádnou kapitolou byl srpen 1968, kdy se rozhlas stal skutečně výrazným médiem odporu proti okupaci. Mezi osobnostmi byly i hlasatelky a redaktorky, které hrály klíčovou roli v udržení vysílání a informovanosti obyvatel. V těchto dnech se i pořady určené ženám přirozeně proměnily, od domácích témat přešly k otázkám veřejného dění a nesouhlasu s okupací. Na základě výzkumů, které byly vedeny studijním oddělením, mohu říci, že rozhlas fungoval jako „zrcadlo“ tehdejší společnosti. Ačkoli byl stále součástí ideologického systému, stal se prostorem pro osobní výpovědi, otevřenou diskusi a zobrazování reality. Snažila jsem se dokázat, že i ve státem řízeném médiu mohly ženy najít prostor pro vyjádření a že rozhlas hrál v těchto letech opět nezastupitelnou roli v procesu proměny postavení žen ve společnosti. Byl nástrojem výchovy, ale i místem, kde se střetávaly ideály s realitou.

7 Po staru, ale novým tónem (1969-1989)

Události, které se odehrály po okupaci Československa 21. srpna 1968 představují jedno z nejzásadnějších období československého rozhlasového vysílání. Již na podzim se začaly objevovat první náznaky obratu, který byl později oficiálně označen jako proces „normalizace“. Ten naplno propuknul na jaře roku 1969 a znamenal systematický návrat k centralizovanému a ideologicky kontrolovanému pojetí socialismu. Tento vývoj pronikl do všech oblastí společenského života, a to i médií. Rozhlas se opět dostal do rukou komunistické moci, která prostřednictvím něj prosazovala svou ideologii a kontrolovala tok informací.²⁰¹ Vedoucí pozice rozhlasu náležela do září 1968 Zdeňku Hejzlarovi, který následně odešel do emigrace a na postu ho vystřídal Bohuslav Chňoupek. Za jeho vedení byly prováděny politické prověrky tzv. kádrové čistky, během nichž byla propuštěna třetina zaměstnanců, přičemž rozhodujícími kritérii byla loajalita k režimu a stranická příslušnost. Dne 8. září 1970 se stal ústředním ředitelem Ján Riško a na pozici setrval až do června 1989. Programová struktura byla přebudována a vysílání se stalo nástrojem masové politické výchovy a stranické propagandy, jehož úkolem bylo upevňovat ideologické postoje obyvatelstva a potlačovat svobodné projevy, podobně jako tomu bylo v 50. letech. Tento vývoj se promítl do jednotlivých typů pořadů, včetně těch, které byly určeny ženám. Ačkoli se obsah pořadů i nadále soustředil především na témata každodenního života, péči o domácnost, rodinu, zdraví, výchovu dětí a volný čas, jejich smyslem bylo současně upevňovat model „socialistické ženy“ – tedy pečovatelky, matky, loajální a angažované občanky. Přesto se v druhé polovině 70. let objevily tendence k mírnému uvolnění, zejména v publicistických a kulturních pořadech.²⁰²

Na počátku 80. let vstupoval Československý rozhlas do období, které bylo z programového i personálního hlediska pevně svázáno s normalizačními strukturami a ideologickými požadavky komunistické strany. Klíčovým dokumentem určujícím programovou náplň bylo usnesení sekretariátu ÚV KSČ z roku 1980, které stanovilo tři hlavní úkoly všech programových složek: podporu hospodářského a sociálního programu strany, boj za mír a výchovu „socialistického člověka“. Co se týče vedení rozhlasu, prosazovala se nová generace kariérně orientovaných pracovníků. Jak jsem již zmiňovala,

²⁰¹ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 337.

²⁰² Tamtéž, s. 338-346.

v čele rozhlasu setrval po celá 80. léta Ján Riško, kterého až v roce 1989 vystřídal Karel Kvapil.²⁰³

Podobně jako v předchozích letech se rozhlasové vysílání drželo oficiální ideologické linie a zaměřovalo se na prezentaci žen ve veřejné sféře. Pořady pro ženy se po roce 1968 omezily jen na relaci *Vysílání pro ženy*, *Zadáno pro ženy* a *Kolotoč*. Z programů zmizela *Půlhodinka pro ženy* společně s *Čtvrthodinkou pro ženy* a po vzoru 50. let se rozhlas snažil vytvářet obraz ženy, která je plnohodnotnou pracovníci a aktivní účastnicí socialistické společnosti. K analýze mi posloužil pořad *Živá slova*, který obsahoval reportáže a názory zaměstnaných žen na různá témata týkající se především rovnoprávnosti, zaměstnání a fungování v socialistické společnosti. V relaci se často objevovaly ženy, které byly zapojené do těžké fyzické práce. Jedním z častých narativů bylo uznání fyzické náročnosti ženské práce – například zvedání těžkých břemen nebo práce v třísměnném provozu. Tato náročnost však nebyla zpochybňována, naopak byla oslavována jako důkaz ženské houževnatosti, schopnosti a přínosu společnosti. Takovým příkladem je reportáž z huti v Kladně. Zaměstnankyně byly sice uznány jako součást pracovního kolektivu, avšak jejich specifické potřeby byly adresovány pouze prostřednictvím sociálního a pečujícího rámce. Opakovaly se zmínky o úlevách, které měly ženám umožnit sladění práce a rodinného života, např. zřizování mateřských školek, hygienických zařízení nebo nákupní výhody pro směnové dělnice. Tyto kroky byly prezentovány jako důkaz péče odborových organizací a státu, avšak zároveň podtrhovaly rozdílné postavení žen a mužů v totožném pracovním prostředí. Výrazná pozornost byla věnována i tzv. „zvlášť ohroženým skupinám žen“ – tedy svobodným matkám, rozvedeným nebo matkám malých dětí.²⁰⁴ V jedné z relací *Kolotoče* byl představen modelový den matky pracující ve třísměnném provozu. Její režim zahrnoval vstávání ve čtyři ráno, rychlou přípravu dětí, cestu do školky, osmihodinovou směnu, nákup a návrat domů. Zazněly zde i krátké komentáře ze školky a od jejích kolegů, přičemž komentáře mužů byly většinou oceněním ve stylu „jak to všechno zvládá“.²⁰⁵ V těchto případech se dle mého názoru opět potvrzoval obraz ženy jako osoby, jejíž veřejné uplatnění bylo sekundární vůči její mateřské a domácí roli. Zaměstnávání žen bylo často interpretováno prizmatem jejich tradiční pečovatelské role – i když zastávaly technické a fyzicky náročné

²⁰³ JEŠUTOVÁ, E. *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 338-345.

²⁰⁴ *Československý rozhlas*. Praha: Československý rozhlas, 1972, roč. 39, č. 25, s. 12-13.

²⁰⁵ APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *Den matky pracující v třísměnném provozu*, 29. 10. 1983, sign. AF00152/4.

pozice, diskurz zůstával hluboce genderovaný. Ženy byly chváleny za zodpovědnost, svědomitost a schopnost zvládat zátěž, nikoliv za odbornou kvalifikaci. Jejich pracovní úspěchy navíc nebyvaly individualizovány, ale včleňovány do kolektivního rámce. Tento obraz přetrvával i v 80. letech, kdy se často objevovaly příspěvky o tzv. „ženských kolektivech“ v náročných odvětvích – například v dolech. Dokladem toho je reportáž o ženách v dole Centrum u Mostu, která vyzdvihovala jejich obětavost a schopnost „naplňovat plán na 120 %“. Významným bodem kritiky v obou obdobích zůstávala genderová dělba práce, jež přetrvávala navzdory formální rovnosti. Zmiňovalo se, že se muži stále málo zapojovali do péče o domácnost, zatímco ženy nesly dvojitou zátěž. Přesto však rozhlasová reflexe nenabízela volání po systémové změně – namísto toho akcentovala obětavost, vděčnost a přizpůsobení samotných žen. Rétorika tak ve svém jádru zůstávala obdobná jako v 50. letech: rovnost je možná, pokud se ženy budou samy snažit přizpůsobit a nepřetěžovat systém.

Reflexe ženské rovnosti se však v rozhlasovém vysílání neomezovala jen na každodenní zkušenosti z pracovního prostředí, ale byla přítomná i v ideově zaměřených úvahách a projevech. Například v příspěvku z roku 1975 byla žena představena jako rovnoprávná a aktivní aktérka socialistické společnosti. Bylo v něm odkazováno na ideály mezinárodního hnutí a komunismus zde byl představován jako jediné historické zřízení, které ženám umožnilo plné zapojení. Jeho autoři explicitně odmítali buržoazní pojetí ženy jako podřízené a utlačované bytosti a namísto toho stavěli ženu jako bojující, emancipovanou a vědomou si svých práv a povinností. Heslo „*Proletáři všech zemí, spojte se*“ bylo reinterpretováno jako apel nejen na dělníky, ale i ženy, které měly být „*osvobozeny od výrobních nástrojů, i od domácího otroctví*“.²⁰⁶ Při analýze jsem zpozorovala jistý rozpor – zatímco formálně se mluvilo o plné rovnoprávnosti, autoři zároveň připouštěli, že v praktické rovině nebyla dosažena. Opakovaně zaznívalo, že rovnost žen není krátkodobou záležitostí, ale dlouhým procesem, a tak byla skutečná emancipace odložena do neurčité budoucnosti. Roli ženy tak nadále definovala funkce v rodině, výchově a reprodukci. Podobné akcenty nalezneme i v promluvě Marie Jarošové, místopředsdkyně Československé rady žen, která v roce 1974 spojovala oslavu rovnosti s apelací na aktivní přístup žen a zároveň připouštění každodenních obtíží. Projev zdůrazňoval, že socialismus zajistil historicky bezprecedentní postavení – ženy mohly být zaměstnané, vykonávat veřejné funkce, být členkami zákonodárných

²⁰⁶ *Rozhlas*, 1975, roč. 42, č. 25, s. 13.

orgánů i matkami zároveň. Žena byla oslavována jako „*rovnocenná partnerka muže na pracovišti*“ i „*zodpovědná matka*“ v rodině. Projev zároveň obsahoval silný apel na politickou orientaci a morální kázeň ženy. Funkcionářka ale nezastírala praktické překážky – ženy si stěžovaly na přetížení, únavu, nedostatek času a složitost skloubení práce a péče o děti. Jarošová zároveň upozorňovala na konzervativní stereotypy přetrvávající mezi ženami samotnými – některé podle ní odmítaly moderní služby, lpěly na domácích tradicích a tím si zbytečně komplikovaly život.²⁰⁷

Ideologický rámec se však neomezoval jen na domácí kontext – rovnoprávnost žen byla zároveň prezentována jako důkaz nadřazenosti socialistického systému vůči Západu. Vysílání, především v 70. letech, akcentovalo i kritiku kapitalistických společností. Dr. Jaroslava Krylová ve svém příspěvku představovala rovnoprávnost žen jako důkaz pokroku socialismu a krizi kapitalismu, přičemž ženská emancipace byla chápána výhradně skrze politický systém. Zatímco Západ líčila jako místo rodinného rozkladu, chmurnosti a krize hodnot, v socialistických zemích ženy „*nezůstávají uzavřeny v domácnosti*“, ale stávají se plnohodnotnými pracovními i politickými aktérkami. Žena zde nebyla pouze „*matkou a hospodyní*“ ale měla právo na práci, vzdělání, spolurozhodování o řízení státu a ekonomickou nezávislost. Tyto změny byly prezentovány jako důsledek cílených opatření socialismu, nikoliv jako výsledek přirozeného vývoje. Zásluhy si připisovala především strana, plánované hospodářství a státní opatření jako podpora rodin, snižování nákladů na bydlení, zajištění služeb apod. Zajímavým poznatkem byla v příspěvku obrana socialismu vůči západnímu klišé, že „*komunisté kolektivizují děti*“. Doktorka se snažila vyvrátit obavy ze ztráty mateřské role, přičemž paradoxně potvrzovala, že právě mateřství bylo pro socialistickou ženu i nadále „*zásadním posláním*“.²⁰⁸ Shrnutí ideologických tezí pak nabízí projev Marie Kabrhelové, členky sekretariátu ÚV KSČ a předsedkyně ústředního výboru Československého svazu žen, která přisuzovala ženám zásadní roli při prosazování politiky míru – byly prý těmi, kdo vítaly mezinárodní konference o bezpečnosti a aktivně podporovaly spolupráci a svou každodenní činností pomáhaly upevňovat mír. Kabrhelová také přiznala, že teprve v posledních pěti letech (tedy od nástupu normalizace) se vytvořily podmínky, aby ženy mohly „*všestranně růst*“, rozvinout svou osobnost a podílet se na řízení společnosti.²⁰⁹

²⁰⁷ *Rozhlas*, 1974, roč. 41, č. 11, s. 2.

²⁰⁸ *Rozhlas*, 1975, roč. 42, č. 46, s. 2.

²⁰⁹ *Rozhlas*, 1976, roč. 43, č. 37, s. 2.

Tento výrok, dle mého názoru, potvrzoval, že předchozí ideály emancipace žen nebyly naplněny, a že skutečná účast žen na veřejném životě byla spíše proklamací než realitou.

Rozpor mezi oficiální ideologií a každodenní realitou se odrážel i v samotné struktuře rozhlasového vysílání – a to jak v tematickém zaměření pořadů, tak ve složení jejich publika, jak ukazují dobové průzkumy. Například průzkum z roku 1973 se věnoval proměnlivému okruhu posluchačů během dne a ukázal, že rozhlas musel svou programovou skladbou reagovat na rozdílné denní režimy jednotlivých skupin obyvatel. Poslech byl silně vázán na denní dobu – kdo zrovna ladil přijímač, záviselo na jeho pracovních a rodinných povinnostech. Uvádí se, že právě ženy tvořily významnou část dopoledního publika, kdy většina ostatních obyvatel nebyla doma.²¹⁰ To potvrzuje fakt, že pořady *Vysíláme pro ženy* nebo *Živá slova* běžely na rozhlasových vlnách v dopoledních hodinách. I když je tento fakt reálně zjištěn, já sama v tom vidím jakýsi genderový předsudek, a sice, že ženy jsou stále řazeny spíše do domácí sféry a předpokládá se jejich účast v domácím hospodaření. V roce 1988 byl v týdeníku *Rozhlas* zveřejněn průzkum poslechovosti jednotlivých pořadů, který vycházel z údajů z předešlého roku a přinesl odhadovaný počet posluchačů v tisících. Nejposlouchanější relací se stal *Jak se máte, Vondrovi?* s odhadovanými 2,5 miliony příznivci. *Vysílání pro ženy* odhadem poslouchalo 999 tisíc žen v celé republice, z uvedených dvaceti pořadů se umístilo na devatenáctém místě.²¹¹

Tento dopolední programový čas a předpoklad přítomnosti žen doma zároveň odrážel hlubší normativní rámec – ženy byly i nadále vnímány primárně jako aktérky domácí sféry, zodpovědné za chod domácnosti, péče o děti a nepřímo i o kvalitu rodinného prostředí. Právě tato role domácí pečovatelky se promítala i do další rozhlasové agendy – například v oblasti zdravotní osvěty. Rozhlas již od začátku svého fungování zastával roli prostředku, jímž stát komunikoval zdravotní normy, hygienické návyky a preventivní opatření. V období komunismu byl k těmto účelům mimo jiné využíván pořad *Hovoří k vám lékař*, přičemž ženy byly v tomto diskurzu často oslovovány jako klíčové aktérky zajištění zdraví rodiny i celé společnosti a byl výchovně a zároveň ideologicky podložen. V 70. letech se společně s vývojem medicíny a zjištěním nových poznatků začalo veřejně mluvit o ženských zdravotních problémech. Při svém bádání jsem narazila na články hovořící o rakovině. První z uvedených textů hovoří o

²¹⁰ *Rozhlasová práce*, 1973, roč. 13, č. 3, s. 78-79.

²¹¹ *Rozhlas*, 1988, roč. 66, č. 50, s. 1.

skutečnosti, že „každá pátá žena v naší republice onemocní rakovinou“, a tím identifikoval ženy jako zvlášť ohroženou skupinu. Zároveň apeloval na prevenci, kdy ženy měly znát varovné příznaky a řídit se doporučením lékařů. I když byla žena adresována jako subjekt péče, přetrvával zde silný paternalistický tón, v němž byla zdravotní odpovědnost řízena shora státem. Péče o zdraví v tomto rámci nebyla osobním právem, ale morální povinností ženy vůči rodině a státu.²¹² Následující text se věnuje „sebevyšetření“ a dále tento diskurz rozvíjí a konkretizuje. Východiskem bylo konstatování, že matka je ústřední postavou rodiny, čímž je její zdraví spojeno se stabilitou domácnosti a blaha dětí. Sebevyšetřování prsu bylo zkrátka prezentováno jako nezbytná dovednost, kterou by si měla osvojit každá žena, přičemž tento akt byl chápán jako „prodloužená ruka systému“ preventivní péče.²¹³

Přestože každodenní realita čím dál více narážela na ideologickou rovnici mezi zdravím ženy, její mateřskou rolí a stabilitou rodiny, tento diskurz v normalizačním období nadále přetrvával – mateřství a ženská sebestarost byly spojovány nejen s ideály zdravé rodiny, ale i se stabilizací partnerských vztahů. Paralelně však právě v tomto období docházelo k výrazným změnám ve struktuře rodinného života – zejména k prudkému nárůstu rozvodovosti, a to navzdory snaze státu vytvářet příznivé podmínky pro společný život mladých manželů. Přes 30 % mladých lidí ve věku 18-35 let žilo v manželství, přičemž nejčastěji se brali mezi 23. a 24. rokem života. Domácnosti mladých tvořily více než pětinu všech domácností (cca 740 000), přesto na každých 100 sňatků připadalo 23 rozvodů a 42 % z nich se týkalo rodin s malými dětmi. Od roku 1971 stát zavedl řadu pronatalitních opatření, jako zvýšení mateřského příspěvku, novomanželské půjčky či přednostní přidělování bytů a míst v kolektivních zařízeních, a podle statistik byla mladá manželství hmotně dobře zajištěna. Paradoxně právě v roce 1975 došlo k historicky nejvyššímu počtu rozvodů. Příčiny odborníci hledali v předčasném uzavírání sňatků bez dostatečné citové a sociální zralosti, což umožnila materiální nezávislost mladých díky plné zaměstnanosti a stabilnímu mzdovému systému. Rodina přestala být pro ženu ekonomickým a právním zajištěním. Ženy se cítily být samostatnými a rovnoprávními občankami bez ohledu na manželský status, což vedlo i

²¹² *Československý rozhlas*, 1970, roč. 37, č. 15, s. 21.

²¹³ *Rozhlas*, 1973, roč. 40, č. 14, s. 2.

ke změně postavení rodiny ve společnosti. Nejčastěji uváděným důvodem rozvodů byla „rozdílnost povah“, jak potvrzují i soudní statistiky.²¹⁴

Při mém bádání jsem narazila na zvukovou nahrávku z roku 1977, která obsahuje osobní příběhy dvou žen ukazující hluboký psychický dopad těchto rozpadů – od náhlého odloučení a zrady partnera po finanční tíseň a nedostatek podpory ze strany institucí. Tyto rozhovory zároveň dokládají, že za nárůstem rozvodovosti nestály pouze systémové faktory, ale i individuální selhání, nedostatek empatie a odpovědnosti uvnitř samotných vztahů. Oba analyzované případy dokládají, jak sociální a ekonomická stabilita mladých manželství neznamenal automaticky jejich vnitřní pevnost. První případ popisoval ženu, která se provdala po téměř dvouleté známosti. Manželství však brzy narušilo manželovo dlouhodobé pracovní působení v zahraničí, během něhož navázal nový vztah. Rozvod následoval krátce po narození jejich společného dítěte, přičemž žena byla zaskočena náhlým odcizením, psychicky se zhroutila a musela vyhledat odbornou pomoc. Manžel se začal z ničeho nic chovat odtažitě a trval na okamžitém rozvodu. Žena se podle vlastních slov obrátila na linku důvěry, kdy si doktorka nechala muže předvolat. Na konci rozhovoru žena na základě vlastních zkušeností vyzývala posluchače, aby důkladně zvažovali vstup do manželství a následný rozvod, když jsou v manželství malé děti. Druhý případ ukazoval na strukturální slabiny rodinného zázemí. Mladá žena si vzala muže, který už procházel rozvodem, přičemž doufala, že právě díky předchozím zkušenostem bude vděčný za harmonický vztah. Po narození dvou dětí ale partner zcela selhal v rodičovské i partnerské roli. Přestal se vracet domů, finančně přispívat na domácnost a zřejmě měl problém s alkoholem. Po rozvodu ze společného bytu odvezl veškeré vybavení, aniž by se zajímal o život dětí nebo své manželky. Žena se obrátila na místní závodní výbor s prosbou o materiální pomoc, záhy však byla odmítnuta, jelikož se zaměstnanci výboru kvůli vysvětlení nejprve spojili s jejím manželem, a ten jim problém podal po svém.²¹⁵

Zvuková ukázka jasně odráží dobový ideologický rámec, podle něž bylo manželství prezentováno jako stabilizační prvek socialistické společnosti, založený na lásce, rovnosti a odpovědnosti. Ve zkoumaných případech však tento ideál narážel na praktické limity – bez citové zralosti a systémové podpory se láska ukazovala jako

²¹⁴ APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *Životní příběh dvou žen – rozvodovost*, 11. 3. 1977, sign. AF00489/2.

²¹⁵ Tamtéž.

nedostatečný základ pro stabilní partnerské soužití. Z genderového hlediska ukázaly situace obou žen nerovnoměrné rozložení emocionální i psychické zátěže v manželství i po jeho rozpadu. V prvním případě bylo mužovo rozhodnutí náhlé a jednostranné, zatímco žena nesla důsledky – psychické zhroucení, osamělost, péči o dítě i marné hledání institucionální pomoci. Druhý případ ukazoval na strukturální slabiny systému, kdy muž mohl bez následků odejít, zatímco žena čelila chudobě a nezájmu ze strany institucí. Obě zkušenosti tak odhalují hluboký rozpor mezi oficiální rovnoprávností žen a mužů a skutečnými genderovými asymetriemi, kdy na ženách i nadále spočívala primární odpovědnost za rodinu. Rozvod se tak stal situací, která zviditelňovala nejen nedostatky státní podpory, ale i přetrvávající stereotypní očekávání vůči ženám jako hlavním pečovatelnám.

Na rostoucí počet rozvodů a oslabování rodinných vazeb reagoval stát i odborná veřejnost snahou posílit rodičovské kompetence a stabilitu rodinného prostředí – mimo jiné prostřednictvím výchovně zaměřených rozhlasových pořadů a doprovodných publikací. V roce 1979 vyšel třetí a zároveň poslední knižní soubor přednášek a besed z cyklu *Hovoříme s rodiči*, který shrnoval vysílání věnované otázkám výchovy, rodinného soužití a společenského kontextu rodičovství. Tematicky lze příspěvky rozdělit do pěti okruhů: struktura rodiny, vývoj a výchova dítěte, zkušenosti a postoje rodičů, dítě a společnost a specifické výchovné situace. V rámci prvního okruhu lze zmínit přednášku V. Hrabala *Změny ve výchovném stylu při dospívání dítěte*, která reflektuje proměnu rodičovského přístupu v období adolescence. Autor popisoval rostoucí nejistotu rodičů ohledně výchovy, která často vede ke konfliktům, odcizení a někdy k předčasnému odchodu z domova. Hrabal upozorňoval na oslabení rodičovské autority a nutnost změny ve výchovném přístupu. Apeloval na vedení společného dialogu mezi rodiči a dětmi jako prostředku k zvládnání krizí a přípravě dospívajících na jejich budoucí rodičovskou roli.²¹⁶ Text spojoval psychologický pohled na krizi identity v dospívání s ideologickým důrazem na zachování stability rodiny jako pilíře společnosti. Další přednáška je od Dr. Zdeňka Matějčka s názvem *Místo dítěte v moderní rodině*. Ukazovala, že ačkoli dítě v 70. letech vyrůstalo v materiálně zabezpečeném prostředí a pod pečlivým dohledem, současně se stávalo středobodem úzkostné pozornosti dospělých. Kvůli nízkému počtu dětí v rodině, ve srovnání se začátkem století, narůstaly citové i výkonové nároky, což

²¹⁶ HORÁK, Kamil. *Hovoříme s rodiči: o výchově dětí k manželství a rodičovství*. Praha: SPN, 1979, s. 117-122.

mohlo vést ke stresu a někdy i omezování přirozeného vývoje. Dále kritizoval „opičí lásku“ rodičů, která místo zdravé výchovy přinášela přehnanou péči a kontrolu. Apeloval na vyváženější přístup rodičů, kteří by měli potomkům umožnit růst v bezpečném, ale podnětném a méně úzkostném prostředí.²¹⁷ Z ideologického hlediska, dle mého názoru, text zrcadlil kritiku moderní konzumní společnosti, která zaměňuje kvantitu za kvalitu vztahů. Tradiční rodina, v níž dítě rychle přebíralo odpovědnosti a role dospělých, byla v kontrastu s tehdejší, a troufám si tvrdit i současnou rodinou, kde je dítě objektem rodičovské realizace. Další přednáška Jiřího Loutky a Marty Pohankové nese název *O socialistickém způsobu života v rodině*. Autoři zde zdůrazňovali význam rodiny jako základní jednotky formující hodnotovou orientaci dítěte a budoucího člena socialistické společnosti. Rodina měla rozhodující vliv na to, zda bude dítě v budoucnu ideově „správně“ orientováno.²¹⁸ Z textu jasně vyplývá, že matka byla implicitně vnímána jako hlavní nositelka výchovné a hodnotové odpovědnosti a není o tom pochyb, její úloha byla samozřejmá. Ideál mateřství byl prezentován jako přirozené pokračování role ženy ve službě společnosti, tedy skrze výchovu dítěte k socialistickým hodnotám. Přednáška byla ukázkovým příkladem dobového propojení politiky a soukromé sféry, kde mateřství nebylo vnímáno jako osobní volba či vztah, ale jako prostředek budování ideologicky vyhovující společnosti.

Druhý tematický okruh, zaměřený na výchovu dítěte a jeho vývoj, zastupuje například přednáška *Životní styl rodiny a jeho odraz ve výchově dítěte* Dr. Pavla Říčana. Autor se zaměřoval na proměnu životních podmínek a rodinného života v důsledku technického pokroku a společenských změn. Upozorňoval, že moderní rodiče čelili nové situaci – přebytku volného času, peněz a možností, ale zároveň rozkolísanosti hodnotového a duchovního klimatu. Důraz byl kladen na potřebu uvědomělé výchovy a vnitřního růstu rodičů.²¹⁹ Matka zde nebyla jmenována výslovně, ale rodičovské starosti a péče byly prezentovány způsobem, který více odpovídal ženské roli. Přednáška zároveň nabízela progresivnější rámec – role rodiče nebyla biologicky či tradičně předurčená, ale byla výsledkem vědomé práce na sobě. Rodiče se měli snažit chápat dítě jako bytost, nikoliv svůj výtvar, a to mohlo být čteno jako výzva pro matky, aby překonávaly tradiční, deterministické pojetí mateřství typické pro socialismus. Řičan na tuto práci navazoval další přednáškou s názvem *Hodnotový žebříček rodiny a jeho vliv na dítě*, kde se

²¹⁷ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1979, s. 11-17.

²¹⁸ Tamtéž, s. 165-174.

²¹⁹ Tamtéž, s. 29-34.

soustředil na formování hodnotové orientace dítěte v rodinném prostředí, které mělo podle něj rozhodující vliv na jeho duševní růst a osobnost. Zásadní byla schopnost dítěte vnímat to, co rodiče sami považovali za důležité.²²⁰ Žena jakožto matka fungovala jako hlavní emocionální opora a každodenní vychovatelka a stala se „neviditelným základem“ hodnotového světa potomstva. V příspěvcích Dr. Říčana byla mateřská role představována jako klíčový pilíř rané výchovy. Přednes Vladimíra Hrabala *Změny ve výchovném stylu při dospívání dětí* tematizoval další fázi vývoje, a sice dospívání. Právě zde se ukazuje, nakolik byla předchozí výchova skutečně přijata. Hrabal se zaměřoval na proměny výchovného stylu a vyzdvihoval potřebu otevřeného dialogu, porozumění a přizpůsobení se nové situaci.²²¹ Přednáška kladla důraz na emoční inteligenci, komunikaci a péči o vztah, což byly dle mého názoru rysy stereotypně spojované s rolí matky. Autor nenabízel model „vzorového otce“ nebo „matky ochránkyně“, představoval rodiče univerzálně, ale i přesto kontext implikuje, že mateřské postavy jsou těmi, kdo se se změnami v dospívání dítěte primárně vyrovnávají.

Změny, které Hrabal popisoval, vedou k otázce, jak tyto proměny vnímali samotní rodiče – zejména matky, které často nesly hlavní zátěž výchovy. Tento poznatek byl patrný již v první besedě s rodiči, kde se řešila finanční gramotnost, jak dětem vysvětlovat hodnotu peněz nebo jak je naučit spořit. Odpovědnost k penězům byla představena jako každodenní morální trénink, který měl význam nejen ekonomický, ale i hodnotový. Vztah dítěte a rodiče byl zde partnerský, vedený skrze příklady a vysvětlování, šlo tedy spíše o sdílení zkušeností, nikoliv o jednorázový výklad.²²² Ani zde nejsou mateřské a otcovské hlasy odlišeny, ale i tak lze pozorovat několik genderových rysů typických pro mateřskou perspektivu. Mnohé výpovědi vycházely z každodenní péče o domácnost, nákupy, vaření, což byly ve většině domácností primárně ženské kompetence. Jedna výpověď uváděla: „*Moje maminka byla v domácnosti, se mnou měla práce dost*“, což dle mého názoru ukazuje na tradiční model, v němž matka zajišťovala nejen praktické fungování rodiny, ale i nenápadný výchovný dohled. Matky zde figurovaly jako ty, které děti vedou k šetření a zároveň zprostředkovávají hodnoty jako zodpovědnost, plánování a trpělivost. Nedostanou vše hned, musí čekat, dostanou dárky jen k Vánocům, což podle mě ukazuje morální rámec výchovy, která nebyla měřena dary, ale dlouhodobým formováním postojů. Zatímco se v této besedě ukazovaly především praktické stránky výchovy,

²²⁰ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1979, s. 35-40.

²²¹ Tamtéž, s. 117-122.

²²² Tamtéž, s. 73-82.

následující příspěvek se posouval k citlivějším a hlubším tématům sociálního začlenění a sourozeneckých vztahů. Rozhovory byly vedeny výhradně s matkami, které zde otevřeně sdílely své každodenní zkušenosti, obavy a nejistoty spojené s jejich výchovou a odpovídal jim Dr. Zdeněk Matějček.²²³ Výpovědi byly autentické, bohaté na emoce a konkrétní situace, často se týkaly problémů spojených s adaptací dítěte v kolektivu, žárlivostí mezi sourozenci nebo pocitů izolace. A právě z toho usuzuji, že matky zde byly vnímány jako emocionální pilíře rodiny – vedle každodenní rutiny se snažily citlivě reagovat na potřeby dítěte a udržovat soudržnost domácnosti. Stejně výsledky a závěry sledávám i ve třetí besedě vedené doc. Langmeierem, která probírala vztah mezi výchovou a životem rodiny jako celku, tedy to, že výchova nebyla izolovaný akt, ale probíhala skrze každodenní soužití, modely chování a vztahy mezi členy rodiny.²²⁴ Všední koexistence, přirozená atmosféra doma a ve vztazích byly opět nepřímo apelovány na roli matky. Žena měla zajišťovat mateřskou kompetenci, soulad a harmonii rodiny.

Čtvrtý tematický okruh se zaměřoval na dítě ve společnosti a rozšiřoval pohled na výchovu o kontext mezilidských vztahů a společenského začlenění. Přednáška Dr. Zdeňka Matějčka *Dítě mezi lidmi* pojednával o důležitosti socializace dětí ve všech věkových kategoriích. Dítě se podle něj učilo žít ve společnosti, reagovat na druhé, přijímat pravidla a zvládat konflikty. Zároveň varoval před tím, aby nebyly z kolektivů vyňaty nebo příliš chráněny. Právě kontakt s ostatními vrstevníky byl předpokladem k tomu, aby se naučily samostatnosti a sociální zralosti.²²⁵ Představa, že někdo dítě nejprve naučí základní emoční regulaci, sdílení a spolupráci v kolektivu bylo přisuzováno a vnímáno jako mateřské poslání. Matka stála na začátku každého kontaktu dítěte s okolním světem, připravovala ho, komentovala jeho zkušenosti, poskytovala bezpečí, do kterého se dítě mohlo vracet. I když zde autor hovořil o dítěti jako o „členu skupiny“, právě mateřská láska a vztah v raném dětství tvořily psychologický předpoklad k tomu, aby se dítě mohlo stát součástí širšího kolektivu. Po úvahách o socializaci dětí a jejich připravenosti na život mezi lidmi následoval přirozený krok k prvním láskám a citovým vztahům. Toto téma rozebírala Dr. Iva Šípová v příspěvku *Postoj rodičů k prvním láskám a vážným známostem vlastních dětí*. Ukázalo se, že zmíněné období přinášelo rodičům překvapení, nejistotu, obavy i silné emoce, které často souvisely s jejich vlastní

²²³ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1979, s. 101-105.

²²⁴ Tamtéž, s. 24-28.

²²⁵ Tamtéž, s. 92-100.

nezpracovanou minulostí nebo s obavami z nezvládnutelnosti dospívajícího jedince. Zachycené byly rozmanité reakce – od přehnané kontroly, přes bagatelizaci citových vztahů až po nezdravé připoutání k dítěti. Autorka přitom upozorňovala, že první lásky byly a jsou důležitou zkušeností, která by měla být vnímána s pochopením, podporou a mírou odstupu.²²⁶ Matka byla nejčastěji zmiňována jako ta, která zůstávala se synem, neuměla ustoupit, nechápala dceřinu potřebu soukromí – tedy jako ta, která svým citovým vtažením často překračovala zdravou hranici. Ukázalo se, že mateřská identita byla v tomto období zkoušena nejvíce, protože si matka musela přiznat, že její dítě má jiný, samostatný citový svět, do něhož už nebyla zvána jako přímá účastnice. Kriticky byla vnímána snaha matek zůstat „tou nejbližší“, čímž mohly bránit dítěti v separaci a psychickém zrání. Nepřímo byla tedy klíčovým aktérem matka, ne otec, která měla potenciál buď citově podpořit a kultivovat, nebo naopak přenést svou úzkost a potlačit citový růst. Dr. Šípková navazovala na přednášku besedou *Zájem dospívajících o druhé pohlaví a jak mu rozumět*, kde se probíral především pohled dívek. V této souvislosti vystupovala do popředí opět role matky jako důležité průvodkyně, ale i jako figury, vůči níž se adolescentní děvčata vymezovala. Důležitým motivem byla rozporuplnost jejich postojů – některé se snažily otevřeně komunikovat, jiné reagovaly z pozice již zmiňovaných obav, úzkosti nebo přehnané kontroly.²²⁷ Jednotlivé výpovědi dle mého názoru naznačují generační posun, kdy mladé matky reflektovaly, že samy byly v dospívání emocionálně omezovány, snažily se své dcery podpořit jinak – vyslechnout je, neodrazovat, chápat jejich zkušenosti. Přesto i zde zůstávala významná nejistota, jak „správně“ reagovat. Dr. Šípková upozorňovala, že pubertální zájem o druhé pohlaví je přirozený a přílišné zákazy a moralizace mohou napáchat více škody než užítku. Z tohoto zjištění usuzuji, že matka zde byla vnímána jako primární postava, která nesla zodpovědnost za citový vývoj dcery. Zároveň však byla pod tlakem genderových stereotypů, měla být chápající, ale zároveň morální autoritou a z diskuzí vyplývá, že matky měly samy problém s vlastní nejistotou, jak sladit otevřenost s obavami o bezpečí dcery. Matka se zde proměnila z ochránitelky a stala se citlivou přítelkyní nebo soupeřkou v boji o důvěru.

Právě v těchto okamžicích, kdy bylo potřeba balancovat mezi důvěrou a obavou, podporou a hranicí vyvstává otázka, jak s dětmi mluvit o podobných tématech, které byly

²²⁶ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1979, s. 138-144.

²²⁷ Tamtéž, s. 145-150.

přirozené ale zároveň ožehavé. Přednáška Dr. Pavla Řičana *Jak jim odpovídáme na choulostivé otázky* se snažil rodičům poradit, jak v takových situacích postupovat. Vycházel z konkrétní situace, kdy dítě položilo matce otázku ohledně plození dětí a ukazuje, jak nesnadné bylo správně reagovat. Postupně probíral témata jako vztah k tělu a nahotě, dětská masturbace a její přijetí, citová něžnost mezi rodiči a dětmi, praktické lekce o početí, porodu a vývoji pohlavních orgánů atd. Kritizoval zastaralý přístup k sexualitě jako něčemu nevhodnému a apeloval na rodiče, aby svým postojem nevytvářeli dítěti stud, strach nebo odpor k vlastnímu tělu.²²⁸ Matka v tomto procesu zaujímala centrální roli, protože byla prvním kontaktním bodem pro otázky dítěte a svědkem prvních reakcí dítěte na složitá témata. V příkladu s desetiletou dívkou to byla právě ona, kdo byla konfrontována s choulostivou otázkou. Přednáška ukazovala, že sexuální výchova byla v praxi často ženíným úkolem, a to nejen z hlediska biologického (porod, těhotenství), ale především emocionálního a komunikačního. Autor mateřskou roli neproblematizoval, spíše implicitně potvrzoval její „pedagogickou“ úlohu. Nebylo tu řečeno, zda by se měl zapojovat otec, z čehož usuzuji jistou genderovou nevyváženost. Na přednášku plynule navazovala beseda s prof. MUDr. Jiřím Fišerem, jenž problematiku dále rozvíjel v dialogu s několika matkami a pedagožkami s důrazem na její praktické dopady v každodenním životě. Ukázalo se, že mnoho rodičů nebylo v praxi připraveno a vyhýbali se přímým odpovědím, nebo spoléhali na školní instituce. Diskuze potvrdila že chyběla jednotná metodika a často i odvaha mluvit o tématu otevřeně.²²⁹ Matka se v besedě opakovaně objevovala jako první zprostředkovatelka choulostivých témat. Jeden příklad ukazoval situaci, kdy dcera přinesla ze školy poznatek o „plození dětí“ a matka, místo aby věcně vysvětlila, reagovala výmluvou „*To ti povím až budeš větší.*“ Jiný příklad ukazoval reakci matky na otázku dcery, zda je pravda, že „*děti vylézají z břicha*“ – i zde byla odpověď spíše zdrženlivá než podporující. Postojem matky se formuje vztah dítěte k tělu, tělesnosti i důvěře v rodiče jako zdroj informací. Nejistota, rozpaky či nedostatek porozumění ze strany rodičů často vyžadovaly podporu z vnějšku. Aby se předešlo těmto selháním v rodině, vznikl v rámci socialistického školství systematický koncept výchovy k manželství a rodičovství, který představil ve své přednášce *Systém výchovy k manželství a rodičovství na školách* prof. MUDr. Jiří Fišer. V 70. letech se podle autora do popředí dostával důraz na morální profil socialistického občana a školní výchova se silně ideologizovala. Jejím cílem byl nejen rozvoj, ale i formování budoucí matky a otce

²²⁸ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1979, s. 123-127.

²²⁹ Tamtéž, s. 128-133.

v duchu socialistické morálky podobně jako tomu bylo především v 50. letech. Školní systém měl nahrazovat nejistoty domácí výchovy. Ve chvíli, kdy selhali rodiče v komunikaci ohledně sexuality či vztahů, měla nastoupit škola jako instituce, která měla být garantem správného vývoje budoucích rodičů.²³⁰

Na základě analýzy tematicky strukturovaných přednášek a besed jsem dospěla k závěru, že v 70. letech došlo k proměně rodičovství oproti předchozím rokům. Role matky byla v péči o dítě opět ústřední, byť nebyla v některých případech výslovně zmiňována, o to silnější byla přítomná v roli emocionální, hodnotové i každodenní opory rodiny. Výchovné postupy rodičů, zejména v období dospívání dětí se podle autorů Vladimíra Hrabala či Zdeňka Matějčka výrazně měnily. Významný prostor zaujala ideologická rovina výchovy – rodina byla prezentována jako základní jednotka socialistické společnosti a výchova jako prostředek k formování správně orientovaného občana. Mateřství v tomto rámci nebylo chápáno jako individuální volba, ale jako přirozené pokračování ženské společenské funkce, a sice matka vychovávala budoucího občana a nesla hodnotový rámec dítěte, kdy zajišťovala jeho morální a emocionální rozvoj. V praktických příkladech a výpovědích, především matek, se ukázal jistý genderový stereotyp, kdy žena se starala o domácnost a péče o děti spočívala především na jejích bedrech. Matka vystupovala jako důvěrník, rádce, ale i ten, kdo svou citovou vázaností mohl dítě nechtěně omezovat a jak vyplývá z mé analýzy, ne vždy byla žena na tuto roli připravena, což se odráželo zejména v tématech týkajících se dětské sexuality. V přednáškách Dr. Pavla Říčana a prof. MUDr. Jiřího Fišera byly matky prezentovány jako první, kdo s dítětem toto téma rozebíraly. V případě selhání rodinné komunikace měla matku podpořit nebo zastoupit škola, co by garant výchovy k manželství a rodičovství, a i zde jsem shledala jistou ideologickou zátěž. Mateřská role se v 70. letech proměnila od tradiční role pečovatelky k empatické průvodkyni a vychovatelce, která však stále nesla hlavní tíhu výchovy bez zřetelné podpory otcovské figury. Matka zůstala centrální postavou nejen v rodině, ale i ve formování budoucích generací.

Téma výchovy, rodičovské role a mateřské odpovědnosti však zůstalo v rozhlasovém vysílání přítomné i po ukončení pořadu *Hovoříme s rodiči*. Protože jeho vysílání skončilo v červnu 1980, bylo nutné pro mé porovnání rozhlasového obsahu v 80. letech nalézt jiný formát, který by se věnoval výchově dětí a postojům rodičů. Výchovné

²³⁰ HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči*, 1979, s. 157-164.

poradenství a reakce odborníků na dopisy posluchačů se v tomto období přesunuly do nové relace *Promluvy k rodičům*. Na její podobě se výrazně podílel Dr. Kamil Horák, který měl dlouhodobou zkušenost s rozhlasovou pedagogickou publicistikou a stál i za obsahem předchozího pořadu. *Promluvy k rodičům* tak navazovaly na ideový i stylový rámec vysílání *Hovoříme s rodiči*, avšak refletovaly i nové společenské potřeby. Pořad se opět setkal s velmi pozitivními ohlasy a vzbudil značný zájem mezi posluchači, což dokládají četné dopisy, v nichž především matky a otcové děkovaly za praktické rady i podporu v každodenních výchovných situacích. Takovým příkladem byly dopisy redakci od jisté Bertý Silinkové ze Sokolova: „[...] už dávno a dávno jsem chtěla a měla napsat. Totiž poděkování za rubriku *Promluvy k rodičům*, kterou píše redaktor Kamil Horák. Gratuluji Vám k takovému spolupracovníkovi jako dlouholetá odběratelka Vašeho časopisu vím, že tato spolupráce trvá již dlouho. Též lituji, že hned od počátku jsem si tyto rady nevystříhovala, byla by z nich vzácná knížka. Ted' již přes rok rubriku vystříhuji a posílám dceři, která je matkou dvou holčiček a jako učitelka na ZŠ tyto výborné pedagogické rady dovede zvlášť ocenit [...]“²³¹ Nebo od posluchačky Luncarové z Havlíčkova Brodu: „Vážený učiteli Kamile Horáku. Víte, proč jsem Vás oslovila učitel? Jste skutečně dobrý učitel, protože Vaše *Promluvy k rodičům* jsou stručné, srozumitelné a velice pravdivé. Mají to, čemu my, obyčejní lidé, říkáme pedagogická srozumitelnost.“²³²

Obsah pořadu se soustředil na aktuální výchovná témata a reagoval rovněž na proměňující se společenské potřeby. Například příspěvek z roku 1982 reflektoval proměnu požadavků na učňovské vzdělávání a využíval konkrétní případ chlapce, který nastoupil na střední odborné učiliště a byl zklamán nutností navštěvovat i všeobecné vzdělávací předměty jako jazyk či dějepis. Horák tento moment využil k úvaze o změnách v charakteru práce a vzdělávání – zatímco dříve stačilo, aby si dělník osvojil řemeslo a praxí jej zdokonaloval, výroba nově vyžadovala hlubší znalosti, schopnost týmové spolupráce, orientaci ve společenských souvislostech a širší obecné vzdělání. Tento posun byl, dle mého názoru, prezentován jako logický důsledek již zmiňované modernizace socialistické výroby a jako požadavek na formování nového typu pracovníka – vzdělaného, uvědomělého a kolektivně odpovědného.²³³ Ačkoli byla výzva adresována oběma rodičům, z dobového kontextu a implicitního jazyka je zřejmé, že se očekávala především aktivní angažovanost matky. Především ta měla být garantem pracovní a

²³¹ *Rozhlas*, 1982, roč. 49, č. 46, s. 2.

²³² *Rozhlas*, 1983, roč. 50, č. 26, s. 2.

²³³ *Rozhlas*, 1982, roč. 49, č. 46, s. 2.

studijní kázně potomků. I když šlo o hlubší strukturální změny ve vzdělávání a představách o ideálním pracovníkovi, školní realita zůstávala pevně zakotvená v každodenních drobnostech – například v atmosféře konce školního roku a napětí dětí i rodičů z blížícího se vysvědčení. Horák s nadsázkou popisoval, jak se děti snaží vyhybat nepříjemným rozhovorům o známkách a rodiče s obavami čekají „co přinese papír“. Přednáška byla vedena v lehce ironickém tónu, ale nesla jasná morální poselství: rodiče mají zachovat klid, a především neměli strašit dítě trestem. Zároveň kritizoval situace, kdy rodiče dítěti nevěří, reagují výbuchy hněvu nebo se o prospěch dítěte začnou zajímat příliš pozdě.²³⁴ Také v tomto případě byl kladen důraz především na matku jako tu, kdo by měl mít výchovnou situaci pod kontrolou. V textu se znovu odráží genderová asymetrie – selhání dítěte bylo vnímáno jako důsledek nedostatečné mateřské výchovy, nikoliv jako selhání systému.

Tento důraz na mateřskou zodpovědnost a tiché, přesto stále působení v rodině se objevilo i v dalších Horákových přednáškách. Jedním z nich byl příspěvek *Nejlepší výchova je žádná výchova*, ve kterém se rozvíjela úvaha nad významem každodenního rodičovského působení na děti mimo rámec formálních pedagogických pouček. Horák se zde inspiroval dopisem od čtenářky – matky, která vychovala své tři syny bez velkých zásahů a „pouze“ se starala o domácnost, zdraví a klidné rodinné zázemí. Horák s tímto přístupem výslovně souhlasil a stavěl ho do kontrastu s tzv. výchovou slovem – tedy s neustálým napomínáním, vysvětlováním a moralizujícím poučováním, které často postrádalo účinnost. Namísto toho kladl důraz na každodenní rytmus, pravidelnost, osobní příklad a harmonické prostředí, v němž dítě přirozeně vstřebávalo hodnoty.²³⁵ V dopise posluchačka sama uvedla, že cítila silnou zodpovědnost za domácnost a výchovu dětí. Tento výpovědní rámec odpovídá závěrům mé analýzy, které ukazují, že ženy často samy přebíraly odpovědnost za naplňování tradičních výchovných a rodinných rolí. Horák tak nepopíral výchovu jako takovou, ale obhajoval její přirozenou „ženštěnou“ podobu: tichou, nenápadnou, ale působící. K reflexi rodinné výchovy se Horák vracel i v dalších svých přednáškách, tentokrát s důrazem na generační rozdíly. V roce 1987 například reagoval s lehkou nadsázkou na situaci, kdy se rodiče ocitli mezi svými dětmi a prarodiči. Posluchač v dopise napsal: přivezl jsem své děti k rodičům, babičce a dědečkovi, a sešel jsem se s jejich překvapivě shovívavým přístupem, který

²³⁴ *Rozhlas*, 1983, roč. 50, č. 26, s. 2.

²³⁵ *Rozhlas*, 1984, roč. 51, č. 24, s. 2.

kontrastoval s tím, jak přísně vychovávali mě samotného. Hlavní myšlenka se tedy točila kolem posunu výchovných postojů a rozvolňováním dřívější kázně, což Horák líčil jako přirozený vývoj. I když zde byl dědeček přítomen, byla to zejména babička, která v textu dominovala jako zosobnění výchovné autority i láskyplné tolerance. Dále reflektoval, že současné děti „žily v jiném světě“, a že pro výchovu již neplatila stará schémata poslušnosti a striktní kázně.²³⁶ Podprahově se zde potvrdila tradiční úloha ženy v rodinné socializaci – babička byla líčena jako ta, která nesla hlavní tíhu každodenního usměrňování dětí, ale zároveň jako laskavá, trpělivá a schopná chápání dětského světa. Což nepopíratelně potvrdilo ženskou roli coby vychovatelky.

Zatímco v předchozích přednáškách dominovala představa ženy jako klidné, laskavé autority v dětském světě, poslední mnou vybraný příspěvek Horáka pojednával o proměnách dětství a dospívání, konkrétně polemizoval nad chováním adolescentních chlapců a jejich přístupem k opačnému pohlaví. Impulsem bylo autorovo svědectví debaty mladých chlapců, kteří otevřeně komentovali fyzické proporce dívek, čímž se podle Horáka ukázal jejich rychlý přechod z dětství do dospělosti bez dostatečného vnitřního vyzrání. Kládl důraz na potřebu vést děti k hodnotám, empatii a respektu. Vyjádřil také obavu z povrchnosti, necitlivosti a absence hlubších mezilidských vzorců chování, které podle něj vyplývají z nedostatečného vedení.²³⁷ Apeloval na matky, coby citlivější povahy, aby předávaly dětem morální vzorce chápavého a zdravého partnerského vztahu a včasné, taktně a věcně odpovídaly dětem na otázky spojené se sexualitou a tělem.

Analýza mnou vybraných výchovných přednášek Dr. Kamila Horáka ukazuje stabilitu a ideologickou soudržnost v konstrukci genderových rolí v socialistické rodině. Konzistentně potvrzují, že hlavní odpovědnost za výchovu dětí byla i v 80. letech kladena na matky. V Horákových přednesech byla představována jako každodenní, přirozená a nenahraditelná vychovatelka, jejíž úloha zahrnovala široké spektrum činností, které měly zajišťovat stabilní a pohodlné domácí prostředí důležité pro správný vývoj dítěte ve všech směrech. Co se týče otců, v diskurzu buď zcela chyběli, nebo byli pouze pasivně přítomní. Tím docházelo k upevnění jasné genderové dělby odpovědnosti, v níž žena měla být

²³⁶ *Rozhlas*, 1987, roč. 65, č. 51, s. 16.

²³⁷ *Rozhlas*, 1989, roč. 67, č. 48, s. 2.

zaměstnaná, ale zároveň plně zodpovědná za chod domácnosti – přesně v duchu dobové ideologie.

Z předchozích příspěvků je patrné, že rozhlasové výchovné články 80. let často představovaly mateřství jako stabilní, tichou a nezpochybnitelnou sílu rodiny. Matka byla vykreslována jako ta, která má přirozeně dítě vést k hodnotám. Tento obraz se však neobjevoval pouze v idealizované podobě. Vedle pozitivních modelů výchovy dostávaly prostor i tíživější a společensky citlivější témata, která tuto idealizaci zpochybňovala. Mezi taková palčivá témata patřil například alkoholismus u žen, jenž byl prezentován jako vážné selhání nejen ve společenském, ale především mateřském smyslu. Výmluvná je v tomto ohledu reportáž z roku 1988, zaměřená na případy dětí umístěovaných do kojeneckého ústavu v Olomouci právě kvůli závislosti jejich matek. Zařízení bylo v té době vedeno doc. Růženou Tichou, která zaznamenávala nárůst případů, kdy se do zařízení dostávaly děti právě kvůli závislosti svých matek na alkoholu. Tichá rozdělila důvody umístění do dvou skupin. Prvním byla sociální indikace, do které zahrnovala svobodné matky, jež se ocitly v obtížné životní situaci, ačkoliv bytové důvody se vyskytovaly méně než v dřívějších letech. Častěji se objevovaly případy, kdy matky nejevily o dítě zájem nebo nebyly schopné se o něj postarat a zajistit mu základní péči. Druhým kritériem byly zdravotní indikace jak ze strany matek, tak i potomků. Sama Tichá přiznala, že se obě skupiny často překrývaly. Nejvážnějším případům byla do jejich složky psána zkratka FAS (fatální alkoholový syndrom), která se propisovala i do složky dítěte. V olomouckém ústavu byli schopni takové případy diagnostikovat a vypracovat postupy pro následnou péči a terapii. Takové děti vykazovaly řadu příznaků: nechutenství, špatné prospívání, neklid, časté buzení a zaostalý motorický vývoj.²³⁸ Reportáž je dokladem toho, že se v 80. letech začala otevírat veřejná diskuze o problémech ženského alkoholismu. Zároveň to dle mého názoru odhalilo genderový pohled na roli ženy a matky v socialistické společnosti. Alkoholismus byl chápán především jako selhání v mateřské roli. Stále ve společnosti přetrvávala silná představa, že žena má být primárně pečovatelkou a nositelkou morálních hodnot v rodině. Alkoholismus matek je tudíž líčen jako dvojnásobný patologický jev: porušení společenských norem chování, ale zároveň ohrožení dítěte, které v důsledku tohoto selhání končí v kojeneckém ústavu. Podobně citlivé bylo i další téma, které se v 80. letech začalo objevovat v rozhlasovém vysílání –

²³⁸ APF, Archiv Českého rozhlasu, Archivní fond, Zvukový záznam: *Matky alkoholičky*, 11. 10. 1988, sign. AF06621/1.

kriminalita žen. Zde se ukazuje, jak se soukromá sféra prolínala s oblastí trestní odpovědnosti. Mnoho žen bylo trestáno za majetkovou trestnou činnost, často motivovanou existenčními obtížemi nebo selháním rodinného zázemí. Podle uvedených údajů tvořily ženy v roce 1985 přibližně 20 % všech obviněných osob. Nejvýraznější zastoupení měly v oblasti krádeží v obchodech, kde tvořily více než 30 % pachatelů. V závěru bylo rovněž konstatováno, že trestná činnost žen byla častěji než u mužů spojována s poruchami v jejich osobním životě – zejména v rodině nebo ve vztahu k dětem.²³⁹ Tato témata tak v sobě nesla dvojitý efekt – ačkoli formálně potvrzovala, co vše je v rozporu s ideálem mateřské role, samotné jejich zařazení do vysílání naznačovalo, že tento ideál již nelze vnímat jako samozřejmý a bezproblémový. Nešlo tedy jen o potvrzení normy skrze její narušení, ale také o určité přiznání, že existují ženy, které z tohoto rámce vypadávají – a že tyto příběhy nelze z veřejné debaty dále vylučovat.

Pro komplexnější porozumění směřování ženského vysílání jsem se při svém bádání zaměřila i na programové a tematické plány rozhlasových redakcí, které byly každoročně prezentovány na novoročních sjezdech Československého rozhlasu. Plány shrnovaly představy o obsahu a směřování jednotlivých redakcí. Co se týče *Vysílání pro ženy* bylo určeno následovně: „*Redakce bude hlouběji a cílevědoměji analyzovat skutečný stav a vývoj ve zrovnoprávnění žen a bude se věnovat všemu, co tomu brání. Celkové zaměření se rozšíří tak, aby Vysílání pro ženy bylo více i vysíláním pro rodiny se zaměřením na uvědomělou výchovu k rodičovství.*“²⁴⁰ Cílem bylo nejen reflektovat každodenní roli žen v domácnosti a péči o děti, ale také jejich postavení v zaměstnání, vědeckých kolektivech a obecně v rámci rozvoje socialistické společnosti. Celkově tak plán ukazuje, že ačkoli zůstávaly některé tradiční představy o ženských rolích zachovány, rostl důraz na prezentaci žen jako plnohodnotných aktivních účastnic veřejného života. Z tohoto apelu usuzuji, že ani v roce 1987 nebylo dosaženo plného zapojení žen do veřejného života tak, aby to splňovalo socialistické představy a ideje. Zpráva z následujícího roku 1988 ukazuje pokračující snahy. Redakce *Vysílání pro ženy* zde navazovala na závěry XVII. sjezdu KSC a plánovala pořady zaměřené na aktuální společenské a rodinné problémy, především v oblasti zdravotnictví, práce a školství. Důraz byl tedy kladen spíše na soukromou sféru žen v péči o zdraví dětí, vzdělávání a výchovy. Navrhováno bylo zařazení nového pořadu *10 rad pro všední den* do programu,

²³⁹ *Rozhlas*, 1988, roč. 66, č. 33, s. 3.

²⁴⁰ *Ideově tematický plán vysílání Československého rozhlasu na rok 1987*. Praha: Český rozhlas, 1987, s. 25-26.

který čerpal z praktických zkušeností žen a matek a reagoval na jejich potřeby.²⁴¹ Výrazné rozdílů ve směřování redakce analyzuji v plánu na rok 1989. I když plány byly zamýšleny bez větších změn, objevily se zde pojmy jako přestavba a demokratizace vysílání. Zjevná byla snaha o modernizaci, otevřenost a zvyšování účasti občanů na řízení společnosti, kdy ženy byly vnímány jako klíčové aktérky zmiňované přestavby.²⁴² Dle mé analýzy těchto dokumentů zůstávala role ženy i v dobách pozdních 80. let v rámci *Vysílání pro ženy* silně determinována tradičními očekáváními a ideologickými představami o ženě jako pečovatelce, matce a správce domácnosti, tudíž tematická náplň pořadů zůstávala stále z větší části vázaná na soukromou sféru. I v roce 1989, kdy se mluvilo o přestavbě a demokratizaci, šlo spíše o „rétorické gesto“ než důslednou proměnu postavení žen v mediálním prostředí.

V období normalizace se Československý rozhlas proměnil ve vysoce centralizovaný a ideologicky řízený nástroj státní propagandy. Jeho hlavním úkolem bylo upevňovat loajalitu obyvatel a kontrolovat veřejný prostor, což se zásadním způsobem promítlo i do podoby pořadů určených ženám. Ačkoliv se relace jako *Vysílání pro ženy* ne *Živá slova* nadále věnovaly tématům každodenního života, rodiny a zdraví, jejich hlavním cílem bylo podporovat obraz „správné socialistické ženy“ – pracovitě, obětavě, loajální a především mateřské. Ženy byly oslavovány za svou fyzickou výkonnost a schopnost zvládat dvojí zátěž, avšak jejich pracovní úspěchy nebyly individualizovány, ale chápány jako přirozený důsledek ženské pečovatelské povahy. Práce žen byla prezentována jako součást jejich širší společenské mise, nikoliv jako prostor pro osobní seberealizaci. Ve vysílání se opakovaně objevovala rétorika rovnoprávnosti. Formulace však působily spíše jako deklarativní rámec, než odraz skutečného stavu. Rovnost byla představována jako dlouhodobý vývojový cíl, nikoliv jako realita všedního dne. Skutečné postavení žen tak zůstávalo poznamenáno hlubokou nerovnováhou – zejména v oblasti péče o děti, domácí práce a citové zodpovědnosti. Z mé analýzy pořadů a dobových příspěvků vyplývá, že veřejné působení žen zůstávalo i nadále podmíněno plněním mateřské a rodinné role. I tehdy byly vykreslovány jako rovnocenné partnerky na pracovišti nebo aktivní členky veřejného života, vždy šlo o doplnění, nikoliv narušení jejich základní funkce v soukromé sféře. V 80. letech se tento obraz ještě více stabilizoval – žena nebyla pouze matkou, ale

²⁴¹ *Ideově tematický plán vysílání*, 1988, s. 28-29.

²⁴² *Ideově tematický plán vysílání*, 1989, s. 27-30.

i „tichou vychovatelkou“ a garantkou domácí harmonie. Výchovné pořady jako *Promluvy k rodičům* byly sice psány odborně a zároveň lidsky, přesto v nich přetrvávala jednoznačná genderová dělba rolí. V případě problémů dětí nebo rodinných krizí byla hledána odpověď především v postoji matky. Stát nabízel institucionální podporu v podobě školek, poraden či vzdělávacích relací, ale spíše jako nástroje podpory mateřské role než jako prvky systémové rovnosti. Vedle idealizovaných obrazů se však rozhlas nebál otevřít i náročnější témata – například alkoholismus a kriminalitu žen. Tyto jevy byly chápány jako individuální selhání, ale především v mateřské roli. I když se v závěru dekády objevila rétorika přestavby a demokratizace, tematické zaměření ženského vysílání, dle mé analýzy, zůstávalo pevně ukotveno v tradičních rolích.

8 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo analyzovat podobu, vývoj a společenskou funkci rozhlasového vysílání určeného ženám v socialistickém Československu. Zaměřila jsem se na to, jaké role žen byly v tomto vysílání přisuzovány, jaké hodnoty a normy rozhlas prostřednictvím pořadů ženám zprostředkovával, a jak se tyto pořady proměňovaly v závislosti na dobovém politickém a společenském kontextu. Důležitou součástí analýzy bylo rovněž zkoumání toho, do jaké míry vysílání pro ženy odráželo oficiálně deklarovanou emancipaci žen a zároveň jaké stopy v něm zůstávaly po tradičním genderovém modelu. Toto téma jsem si zvolila proto, že představuje často opomíjenou, ale významnou součást každodennosti tehdejší socialistické společnosti, kde se v relativně nenápadné podobě odehrávala kulturní internalizaci, upevňování ideologických hodnot i utváření genderových identit. Ženské vysílání přitom stálo na pomezí mezi soukromým a veřejným prostorem, na jedné straně odráželo potřeby domácího života a každodenních starostí žen, na straně druhé plnilo politicko-výchovnou funkci, skrze kterou režim oslovoval ženskou část populace jako aktivní i loajální součást kolektivu. Právě toto spojení každodennosti a ideologie činí vysílání pro ženy zvlášť zajímavým a důležitým objektem výzkumu.

Situace v 50. letech byla ve znamení radikální společenské transformace, během níž se komunistický režim snažil přetvořit obraz ženy v duchu sovětského modelu. Po skončení druhé světové války byla sice obnovena rozhlasová struktura podle předválečného uspořádání, pořady pro ženy byly zařazeny do vzdělávacího odboru a vedeny Olgou Vojáčkovou, přičemž jejich náplň byla zpočátku pestrá – od vzdělávacích témat přes rady do domácnosti až po literární rozbory nebo výchovná a zdravotnická témata. Tento pluralitní model se však postupně měnil pod vlivem sílící ideologizace. V rozhlasovém vysílání se začal prosazovat obraz ženy jako pracovnice, matky a aktivní budovatelky systému, který byl prezentován jako ideál, jenž měl být následován všemi posluchačkami. Po únoru 1948 se rozhlas stal přímo nástrojem státní propagandy: došlo k personálním čistkám, z pořadu zmizely zmínky o prvorepublikových osobnostech, a naopak přibýly oslavy sovětských vzorů. Pořady zdůrazňovaly nutnost zapojení žen do pracovního procesu a zároveň připomínaly jejich úlohu v domácnosti, čímž se dvojí zátěž – práce a rodina – stala základním rámcem ženského vysílání. Výchova dětí byla nahlížena jako nedílná součást budování socialismu, matka měla být nejen pečující a

milující, ale zároveň ideologicky uvědomělá a loajální k režimu. Rozhlas se aktivně podílel na výchově dětí podle socialistických ideálů – zdůrazňoval jednotu školy a rodiny, důležitost rodičovských sdružení a aktivní účast rodičů na výchově, přičemž tento apel byl implicitně směřován především k matkám. Vysílání mělo převýchovný charakter, mělo ženy přesvědčit o správnosti nového státního zřízení, nabídnout vzorové příběhy (např. v podobě vyprávění angažovaných pracovníků), ale zároveň zjednodušovalo realitu a bagatelizovalo každodenní problémy. Například Zdeněk Nejedlý ve svém proslovu k Mezinárodnímu dni žen v roce 1954, vyzdvihoval ženy jako nezastupitelné budovatelky socialismu a udržovatelky míru, čímž přispíval k ideologickému rámování i takových událostí, jako bylo právě MDŽ. Vedle těchto oslav bylo ženám určeno i místo v pracovních kolektivech, byly vyzdvihovány jako jeřábnice, kombajnistky nebo dělnice, čímž bylo deklarováno, že socialismus je jediným systémem, který ženám umožňuje plné uplatnění. Přesto zůstávala domácnost a péče o dítě důležitou součástí ženského vysílání – řešila se témata výživy, zdraví či správného vedení domácnosti. V tomto období chyběla osobní rovina, reflexe individuálních zkušeností žen a otevřený dialog, rozhlas tedy spíše hlásal, než naslouchal. Tematická nabídka byla úzce svázaná s požadavky státního vedení a ženské pořady tak fungovaly jako nástroj symbolické kontroly nad soukromou sférou. Právě v této době byl položen základ modelu ženského rozhlasového vysílání, který v různých formách přetrval po celé období státního socialismu. Tento model zároveň odrážel snahu režimu redefinovat mateřství – redukovat jej na biologickou funkci a svěřit výchovu dětí kolektivním institucím, jako byly jesle a mateřské školy, přičemž rozhlasové pořady tuto ideu podporovaly.

Nadcházející 60. léta představují zásadní přelom ve vývoji rozhlasového vysílání pro ženy v komunistickém Československu. V kontextu postupného společenského uvolňování se začal měnit nejen způsob, jakým rozhlas o ženách mluvil, ale i samotné ženy stále výrazněji vstupovaly do tvorby vysílání jako autorky, redaktorky i aktivní posluchačky. Zatímco v 50. letech rozhlas ženám především předepisoval, kým mají být, v 60. letech začal zčásti naslouchat tomu, čím skutečně byly. V ženských pořadech se objevují nové tematické oblasti – kromě tradičních rad do domácnosti se začíná hovořit o mezilidských vztazích, psychologii, ženské seberealizaci i problémech partnerského soužití. Diskuze o výchově dětí nabývá komplexnějšího charakteru: z původního ideologického rámce se přesouvá k osobnější a psychologizující rovině. Pořady jako *Hovoříme s rodiči* přinášely modely výchovy založené na respektu k dítěti, empatii a

porozumění, čímž rozšiřovaly představu o roli matky za hranice její povinnosti vůči státu. Dítě zde přestávalo být vnímáno jako budoucí budovatel socialismu, ale jako jedinečná osobnost hledající svou identitu – a matka jako jeho průvodkyně, nikoliv dozorkyně. K tomuto přístupu přispělo mimo jiné i zapojení tehdejších předních odborníků, kteří se podíleli na tvorbě pořadů jako například Josef Lengmeier, Zdeněk Matějček a další. Současně docházelo k výraznějšímu zapojení samotných posluchaček, jejichž dopisy, dotazy a zkušenosti začaly formovat obsah pořadů. Z rozhlasu se tak stávalo médium se zpětnou vazbou – živý prostor komunikace, kde ženy mohly tematizovat problémy, které jinde neměly možnost veřejně sdílet. V pořadech jako *Tribuna zaměstnaných žen* nebo tematických anketách zaznívala kritika každodenních obtíží spojených s přetížením žen, nedostatkem institucionální podpory (např. školek) či absencí partnerství v domácích povinnostech. Přes oficiální rétoriku rovnoprávnosti vycházelo z těchto pořadů najevo, že reálné podmínky pro rovnoprávné postavení žen neexistují. Často byly ženy uvězněny mezi očekáváním pracovat na plný úvazek, vést domácnost, vychovávat děti, a přitom zachovávat ideál usměvavé, vyrovnané socialistické ženy. Tato dvojakost se stala předmětem skryté kritiky, která však byla podávána opatrně – v osobní, humorné nebo ironické rovině, aby se vyhnula přímé konfrontaci s cenzurou. Zároveň ale právě tato forma umožnila artikulovat témata, jež byla do té doby marginalizována. Proměnou procházela i samotná role redaktorek a hlasatelek – ženy v médiu přestaly být pouhými vykonavatelkami ideologických instrukcí a začaly být aktivními tvůrkyněmi obsahu. Podílely se na výběru témat, rozhovorech, přípravě scénářů i redakčních liniích. Významným momentem, který tuto tendenci završil, byl srpen 1968, kdy rozhlas jako celek, včetně ženského vysílání, sehrál klíčovou úlohu při informování veřejnosti o okupaci. Právě v těchto dnech se ženské pořady proměnily – ustoupila témata domácí sféry a objevila se témata veřejného dění, odporu a občanského postoje. Hlas žen se ozýval v roli reportérek, zpravodajek, ale i jako symbol lidskosti a empatie v čase národní krize. Tento moment ukázal, že rozhlas může být, alespoň dočasně, místem, kde se střetává osobní s politickým, ideál s realitou. Z hlediska genderového diskurzu byla 60. léta nejednoznačná, ale přesto progresivní. Na jedné straně zůstával rozhlas součástí státního aparátu a reprodukoval oficiální představy o ženě jako pečující pracovníci, na druhé straně se zde otevíral prostor pro artikulaci skutečných problémů, frustrací i ambicí žen, čímž se médium začalo přibližovat své cílové skupině. Byl to krok od jednostranného diktování k (byť omezenému) dialogu. Rozhlas se tak stal nejen nástrojem výchovy a

kontroly, ale i platformou, kde mohly ženy nalézt svůj hlas – ať už jako posluchačky, nebo jako tvůrkyně.

Období normalizace, tedy 70. a 80. léta, znamenalo pro ženské rozhlasové vysílání návrat k přísně ideologickému rámování, ovšem v profesionálně ustálené formě. Československý rozhlas se v této době proměnil ve vysoce centralizovaný a stranicky kontrolovaný nástroj státní propagandy, jehož hlavním cílem bylo upevnit loajalitu obyvatelstva a kontrolovat veřejný diskurz. Přestože pořady jako *Vysílání pro ženy*, *Živá slova*, *Promluvy k rodičům* nebo *Rodinná poradna* i nadále tematizovaly každodenní život, zdraví, rodinu a mezilidské vztahy, jejich hlavní funkcí bylo upevňování tradičního obrazu „správné socialistické ženy“ – obětavé pracovnice, matky, pečovatelky a loajální občanky. Tento obraz byl podporován nejen rétorikou, ale i dramaturgickou strukturou pořadů: dominantními tématy byly péče o děti, zdravá výživa, rodinná harmonie, domácí práce a udržování partnerských vztahů. Výchova byla i nadále genderově vymezena jako výsostné pole mateřství – ačkoliv se stát prezentoval jako partner, veškeré nástroje podpory (školky, jesle, poradny) sloužily především k posílení mateřské role, nikoliv k rovnoměrnému rozložení odpovědnosti mezi partnery. Oficiální rétorika rovnoprávnosti sice přetrvávala, ale její realizace zůstávala v rovině deklarativních formulací. Rovnost pohlaví byla představována jako dlouhodobý cíl socialistického pokroku, nikoliv jako reálný stav – zaměstnání žen bylo chápáno spíše jako rozšíření jejich pečovatelské funkce než jako sféra osobní emancipace. Ženy byly v rozhlase oslavovány za fyzickou odolnost, schopnost „zvládat všechno“ a sloužily jako vzorové příklady oddanosti systému. Jejich pracovní výkony však nebyly individualizovány ani oceňovány z hlediska odbornosti, ale interpretovány jako přirozené důsledky ženské povahy – odolnosti, starostlivosti a morální síly. Ve veřejném prostoru byly ženy vnímány jako rovnoprávné partnerky pouze tehdy, pokud jejich aktivita nenarušovala jejich prvořadou roli v domácnosti. Ve vysílání se tak sice objevovala ženská angažovanost v zaměstnání i veřejném životě, ale vždy jen jako „druhá vrstva“ nad neměnným základem mateřství a péče. Výchovné pořady, jako například *Promluvy k rodičům*, byly často odborně vedené a zároveň psané srozumitelným, lidským jazykem. Věnovaly se výchově dětí, problémům dospívání nebo otázkám rodinných krizí. Přestože se v některých z nich objevovaly moderní pedagogické přístupy a důraz na emocionální rozvoj dítěte, odpovědnost za řešení všech potíží byla zřetelně kladena na matku. V případech selhání – například u alkoholismu, zanedbávání výchovy nebo delikvence dětí – byla vina hledána primárně v ženě, a to nikoliv jako

v autonomní aktérce, ale jako v nositelce narušené mateřské role. Vedle idealizovaných obrazů mateřství se rozhlas v této době těmto obtížným tématům příliš nevěnoval, ale když k jejich zpracování došlo, mělo spíše moralizující charakter a posilovalo představu, že selhání vyplývá z osobního selhání ženy, nikoliv ze systémových podmínek. Zásadní charakteristikou této éry byla profesionalizace ženské redakce. Pořady měly ustálený formát, pravidelné rubriky, hlasatelky i odborné spolupracovnice. Tím vznikla zdánlivá stabilita a kontinuita, která však zároveň znemožňovala hlubší tematické inovace. Výjimku představovaly jen pozdní 80. léta, kdy se v důsledku perestrojky a reformní rétoriky objevily pokusy o otevřenější diskusi, například o násilí v rodině či o problémech žen v politice. Přesto tematické zaměření zůstávalo pevně zakotveno v normativních vzorcích tradičního ženství. Ačkoliv se tak rozhlas i v tomto období snažil oslovovat ženy prostřednictvím praktických rad a podpory, jeho hlavní funkcí zůstávala reprodukce genderových stereotypů a udržování tehdejšího stavu. Ženské vysílání se tak během normalizace stalo „měkkým nástrojem“ státní moci – prostředníkem mezi státem a soukromou sférou, který skrze péči, porozumění a každodennost zajišťoval ideologickou stabilitu.

Rozhlasové vysílání určené ženám prošlo mezi lety 1948 až 1989 výraznou proměnou, která odrážela jak politický vývoj, tak měnící se představy o ženské roli ve společnosti. V každé dekádě neslo toto vysílání specifický charakter – od striktního ideologického rámce, přes otevřenější přístupy reflektující každodennost, až po sofistikovanou, institucionálně ukotvenou formu udržující konzervativní genderové normy. Československý rozhlas tak plnil nejen informační a výchovnou funkci, ale sehrával klíčovou roli ve formování mediálního obrazu žen a v nastavování společensky žádoucích ženských vzorců chování. Éra přímé a nekompromisní ideologizace nastala v 50. letech. Ženské pořady se soustředily na budování socialistického člověka skrze postavu ženy, která měla být současně výkonnou pracovnící i oddanou matkou. Důraz byl kladen na loajalitu ke straně, budovatelské nadšení a přenášení ideálů socialismu do domácí sféry. Osobní prožitky či pochybnosti v pořadech téměř neexistovaly – rozhlas sloužil především jako hlasatel státní ideologie. Péče o děti byla chápána jako součást kolektivního projektu, kde matka měla sehrát disciplinovanou roli vykonavatelky ideologických instrukcí. Naopak 60. léta přinesla značné uvolnění a rozšíření tematického spektra. Ženy se ve vysílání začaly objevovat nejen jako objekty sdělení, ale i jako aktivní aktérky – posluchačky, autorky, diskutující. Pořady se věnovaly partnerským vztahům,

rodinnému soužití, osobnímu rozvoji, výchově dětí z pohledu psychologických a humanistických principů. Významně se rozvinula korespondence s posluchačkami, která otevřela prostor pro autentická svědectví o každodenních starostech, frustracích i aspiracích. Ačkoliv ideologie nikdy z vysílání nezmizela, její jazyk byl často upozaděn empatií a snahou o pochopení konkrétních životních situací. Výrazným momentem, který ukázal autonomii rozhlasu i ženského hlasu, byl srpen 1968, kdy se rozhlas stal médiem odporu – a ženy sehrály důležitou roli jak ve vysílání, tak ve veřejném postoji. S nástupem normalizace se v 70. a 80. letech vrátila přísná centralizace a kontrola nad obsahem. Pořady pro ženy byly sice profesionálně zpracované, měly pravidelnou strukturu a stabilní dramaturgii, avšak jejich tematický rámec byl znovu podřízen oficiálnímu ideálu socialistické ženy. Dominovala témata domácnosti, zdraví, výchovy dětí a rodinného soužití. Obraz ženy jako pracovnice přetrvával, avšak její pracovní nasazení bylo interpretováno spíše jako součást přirozené ženské pečovatelské dispozice než jako projev osobní ambice či kompetence.

V tomto celkovém vývoji lze pozorovat, jak se ženské vysílání neustále pohybovalo mezi dvěma póly – na jedné straně státní kontrola, na druhé potřeba reagovat na reálné zkušenosti a potřeby žen. Zatímco 50. léta byla obdobím ideologického nátlaku a mobilizace, 60. léta otevřela prostor pro dialog a relativní autonomii. V období normalizace se sice tento prostor zúžil, ale pořady si uchovaly určitou míru lidskosti a kontaktu s realitou. Československý rozhlas tak prostřednictvím pořadů pro ženy nejen formoval představy o ideální ženě, ale také spoluvytvářel normy, podle nichž se ženy měly orientovat v soukromém i veřejném životě. Tyto normy se přitom proměňovaly i v souvislosti s představou mateřství. V 50. letech byl kladen důraz na institucionalizovanou péči o děti, zejména prostřednictvím jeslí a školek, což mělo ženám umožnit ženám plné pracovní zapojení. Postupně se však v 60. letech začal více akcentovat význam rodinného prostředí a domácí sféry pro výchovu dětí. V následujících dvou desetiletích následovaly pokusy o rozšíření kolektivní péče o děti, který však narazil na praktické limity i hodnotové bariéry a plně se neprosadil. I přes ideologická omezení lze ženské rozhlasové vysílání chápat jako důležité svědectví o proměnách ženské každodennosti, genderových očekávání i hranic, které ženy v rámci státem řízeného mediálního prostoru mohly, a někdy i dokázaly překračovat.

Vzhledem k tomu, že téma rozhlasového vysílání pro ženy v období státního socialismu zůstává v české historiografii stále jen okrajově zpracované, nabízí se celá

řada směrů, jimiž by se mohl ubírat další výzkum. Za podnětné považuji hlubší komparativní analýzu rozhlasového vysílání pro ženy v různých regionech, která by mohla odhalit specifika krajských studií a jejich přístupů k ženskému publiku. Inspirativní by rovněž bylo zaměřit se detailněji na personální strukturu ženských redakcí a sledovat kariérní dráhy konkrétních redaktorek nebo hlasatelek. Dalším možným směrem je srovnání ženského vysílání v rozhlase s obdobnými formáty v televizi či tištěných médiích, které by umožnilo lépe pochopit rozdíly ve způsobech mediální reprezentace žen napříč platformami. V neposlední řadě by bylo přínosné zaměřit se na recepci těchto pořadů ze strany samotných posluchaček a rekonstruovat jejich zkušenost prostřednictvím deníků, dopisů nebo vzpomínek. Takový výzkum by mohl obohatit naše porozumění tomu, jak ženy vysílání nejen pasivně přijímaly, ale také aktivně interpretovaly a využívaly ve svém každodenním životě.

9 Resumé

The aim of this thesis was to analyze the form, development, and social function of radio broadcasting aimed at women in socialist Czechoslovakia. An important part of the analysis was also examining the extent to which broadcasting for women reflected the officially declared emancipation of women and, at the same time, what traces of the traditional gender model remained in it. I chose this topic because it represents an often overlooked but significant part of everyday life in socialist society at the time, where cultural internalization, the consolidation of ideological values, and the formation of gender identities took place in a relatively inconspicuous form. Women's broadcasting stood on the border between the private and public spheres, reflecting the needs of domestic life and the everyday concerns of women on the one hand, and fulfilling a political and educational function on the other, through which the regime addressed the female part of the population as an active and loyal part of the collective. It is precisely this combination of everyday life and ideology that makes broadcasting for women a particularly interesting and important subject of research.

The situation in the 1950s was marked by radical social transformation, during which the communist regime sought to reshape the image of women in the spirit of the Soviet model. However, this pluralistic model gradually changed under the influence of growing ideologization. Radio broadcasting began to promote the image of women as workers, mothers, and active builders of the system, which was presented as an ideal to be followed by all listeners. After February 1948, radio became a direct tool of state propaganda: personnel purges took place, references to First Republic personalities disappeared from the program, and celebrations of Soviet role models were added. The upbringing of children was seen as an integral part of building socialism; mothers were expected to be not only caring and loving, but also ideologically conscious and loyal to the regime. The broadcasts were re-educational in nature, intended to convince women of the correctness of the new state system and offer model stories (e.g., in the form of narratives by committed female workers), but at the same time they simplified reality and downplayed everyday problems. In addition to these celebrations, women were also given a place in work collectives and were praised as crane operators, combine harvesters, or factory workers, thereby declaring that socialism was the only system that allowed women to fully realize their potential. During this period, there was a lack of personal

perspective, reflection on women's individual experiences, and open dialogue; radio broadcasts proclaimed rather than listened. It was at this time that the foundations were laid for a model of women's radio broadcasting that persisted in various forms throughout the period of state socialism.

The upcoming 1960s represent a major turning point in the development of radio broadcasting for women in communist Czechoslovakia. In the context of gradual social liberalization, not only did the way radio talked about women begin to change, but women themselves became increasingly involved in the creation of broadcasts as authors, editors, and active listeners. New topics appeared in women's programs – in addition to traditional household advice, they began to discuss interpersonal relationships, psychology, women's self-fulfillment, and problems in relationships. Discussions about raising children became more complex, shifting from the original ideological framework to a more personal and psychological level. Programs such as *Hovoříme s rodiči* (Talking to Parents) presented models of parenting based on respect for the child, empathy, and understanding, thereby expanding the idea of the role of the mother beyond her duties to the state. At the same time, there was greater involvement of the listeners themselves, whose letters, questions, and experiences began to shape the content of the programs. Programs such as *Tribuna zaměstnaných žen* (Working Women's Forum) and thematic surveys criticized the everyday difficulties associated with women's overload, lack of institutional support (e.g., kindergartens), and absence of partnership in household duties. Despite the official rhetoric of equality, these programs made it clear that the real conditions for women's equality did not exist. This duality became the subject of hidden criticism, which was, however, presented cautiously – on a personal, humorous, or ironic level – to avoid direct confrontation with censorship. The role of female editors and announcers also underwent a transformation – women in the media ceased to be mere executors of ideological instructions and began to be active creators of content. A significant moment that culminated this trend was August 1968, when radio as a whole, including women's broadcasting, played a key role in informing the public about the occupation. It was during these days that women's programs changed – topics related to the domestic sphere receded and topics related to public affairs, resistance, and civic attitudes emerged. This moment showed that radio could be, at least temporarily, a place where the personal and the political, the ideal and the real, collided. On the one hand, radio remained part of the state apparatus and reproduced official ideas about women as caregivers; on the other

hand, it opened up space for the articulation of women's real problems, frustrations, and ambitions, bringing the medium closer to its target audience. Radio thus became not only an instrument of education and control, but also a platform where women could find their voice – whether as listeners or creators.

The period of normalization, i.e., the 1970s and 1980s, meant a return to a strictly ideological framework for women's radio broadcasting, albeit in a professionally established form. Although programs such as *Vysílání pro ženy* (Broadcasting for Women), *Živá slova* (Living Words) and *Promluvy k rodičům* (Talks to Parents) continued to focus on everyday life, health, family, and interpersonal relationships, their main function was to reinforce the traditional image of the “proper socialist woman” – a dedicated worker, mother, caregiver, and loyal citizen. Parenting continued to be gender-defined as the exclusive domain of motherhood – although the state presented itself as a partner, all support tools (kindergartens, nurseries, counseling centers) served primarily to strengthen the maternal role, not to distribute responsibility evenly between partners. Gender equality was presented as a long-term goal of socialist progress, not as a realistic state of affairs – women's employment was seen more as an extension of their caregiving role than as a sphere of personal emancipation. However, their work performance was not individualized or valued in terms of expertise, but interpreted as a natural consequence of female nature – resilience, care, and moral strength. Educational programs, such as *Promluvy k rodičům* (Talks to Parents), were often professionally led and written in understandable, human language. Although some of them featured modern pedagogical approaches and an emphasis on the emotional development of the child, the responsibility for solving all problems was clearly placed on the mother. Apart from idealized images of motherhood, radio at that time did not devote much attention to these difficult topics, but when they were addressed, it was in a moralizing manner, reinforcing the idea that failure was the result of a woman's personal failure rather than systemic conditions. This created an apparent stability and continuity, but at the same time prevented deeper thematic innovation. The only exception was the late 1980s, when, as a result of perestroika and reform rhetoric, attempts were made to engage in more open discussion, for example about domestic violence or the problems of women in politics. Although radio continued to try to reach women through practical advice and support during this period, its main function remained the reproduction of gender stereotypes and the maintenance of the status quo.

Radio broadcasting aimed at women underwent a significant transformation between 1948 and 1989, reflecting both political developments and changing ideas about the role of women in society. Czechoslovak Radio thus fulfilled not only an informational and educational function, but also played a key role in shaping the media image of women and setting socially desirable female behavior patterns. The era of direct and uncompromising ideologization began in the 1950s. Emphasis was placed on loyalty to the party, enthusiasm for building socialism, and transferring socialist ideals into the domestic sphere. Childcare was understood as part of a collective project, in which the mother was to play a disciplined role as the executor of ideological instructions. Women began to appear on the airwaves not only as objects of communication, but also as active participants – listeners, authors, and discussants. Correspondence with female listeners developed significantly, opening up space for authentic testimonies about everyday concerns, frustrations, and aspirations. A significant moment that demonstrated the autonomy of radio and the female voice was August 1968, when radio became a medium of resistance – and women played an important role both in broadcasting and in public opinion. Although programs for women were professionally produced, had a regular structure, and stable dramaturgy, their thematic framework was once again subordinated to the official ideal of the socialist woman. The image of women as workers persisted, but their work ethic was interpreted more as part of a natural female caring disposition than as an expression of personal ambition or competence.

In this overall development, we can see how women's broadcasting constantly moved between two poles – on the one hand, state control, and on the other, the need to respond to the real experiences and needs of women. During the normalization period, this space narrowed, but the programs retained a certain degree of humanity and contact with reality. These norms also changed in connection with the idea of motherhood. Gradually, however, in the 1960s, the importance of the family environment and the domestic sphere for raising children began to be emphasized more. Despite ideological restrictions, women's radio broadcasting can be understood as an important testimony to the changes in women's everyday lives, gender expectations, and the boundaries that women could, and sometimes did, cross within the state-controlled media space.

10 Prameny a literatura

10.1 Archivní prameny

Archiv Českého rozhlasu

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *Den matky pracující v třísměnném provozu*, 29. 10. 1983, sign. AF00152/4.

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *Dialog manželů*, 29. 10. 1964, sign. AF04666/2.

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *Luisa Landová hovoří o knize Rodina v socialistické společnosti*, 1. 10. 1957, sign. AF07483/3.

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *Matky alkoholičky*, 11. 10. 1988, sign. AF06621/1.

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *MDŽ v souvislosti zajištění trvalého míru, co ženy mohou v tomto znamenat a dokázat*, 7. 3. 1954, sign. AF02621/2.

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *Pracující žena z Prahy hovoří o míru*, 10. 5. 1951, sign. AF07579/6.

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *Výzva k federaci žen*, 21. 8. 1968, sign. AF06939/7.

APF, Archivní fond, Zvukový záznam: *Životní příběh dvou žen – rozvodovost*, 11. 3. 1977, sign. AF00489/2.

Osobní složka: *Olga Vojáčková*. 1946.

10.2 Vydané prameny

HEROLDOVÁ-ŠTOVÍČKOVÁ, Věra. *Po světě s mikrofonem*. Praha: Radioservis, 2009.

HORÁK, Kamil. *Hovoříme s rodiči: o výchově dětí k manželství a rodičovství*. Praha: SPN, 1979.

TÝŽ. *Hovoříme s rodiči: dospívání a rodinná výchova*. Praha: Svoboda, 1968.

Ideově tematický plán vysílání Československého rozhlasu na rok 1987. Praha: Český rozhlas, 1987.

Ideově tematický plán vysílání Československého rozhlasu na rok 1988. Praha: Český rozhlas, 1988.

Ideově tematický plán vysílání Československého rozhlasu na rok 1989. Praha: Český rozhlas, 1989.

SMRČKA, Ferdinand. *Hovoříme s rodiči: 50 rozhlasových přednášek a besed o výchově dětí školního věku*. Praha: SPN, 1959.

10.3 Dobová odborná literatura

HORÁK, Karel. *Problémy výchovy v rodině*. Praha: SPN, 1966.

LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: SPN, 1964.

TITÍŽ. *Vývojová psychologie*. Praha: SPN, 1968.

LINHART, Jiří. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: SPN, 1967.

10.4 Periodika

Československý rozhlas a televize. Praha: Československý rozhlas, 1954-1965.

Československý rozhlas. Praha: Československý rozhlas, 1966-1972.

Náš rozhlas. Praha: Československý rozhlas, 1946-1953.

Rozhlas: programový týdeník. Praha: Československý rozhlas, 1973-1989.

Rozhlasová práce: z teorie a praxe rozhlasu. Praha: Československý rozhlas, 1961, roč. 1, č. 3.

Rozhlasová práce: z teorie a praxe rozhlasu. Praha: Československý rozhlas, 1961, roč. 1, č. 4.

Rozhlasová práce: z teorie a praxe rozhlasu. Praha: Československý rozhlas, 1961, roč. 1, č. 5.

Rozhlasová práce: z teorie a praxe rozhlasu. Praha: Československý rozhlas, 1973, roč. 13, č. 3.

Studie a úvahy. Praha: Československý rozhlas, 1963, roč. 1, č. 1.

Studie a úvahy. Praha: Československý rozhlas, 1964, roč. 2, č. 2.

Studie a úvahy. Praha: Československý rozhlas, 1966, roč. 4, č. 4.

Studie a úvahy. Praha: Československý rozhlas, 1967, roč. 5, č. 2.

10.5 Sekundární literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005.

BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011.

- BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.
- FRANC, Martin. *Retrojídlo - Jak jsme jedli za socialismu*. Brno: CPress, 2020.
- TÝŽ. Životní styl a každodennost v Československu v padesátých a šedesátých letech 20. století. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed). *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2015.
- HANÁKOVÁ, Petra; HAVELKOVÁ, Barbara; KOLÁŘOVÁ, Kateřina; KLVAČOVÁ, Petra; MATONOHA, Jan et al., HAVELKOVÁ, Hana a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora (ed.). *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015.
- HAVIGEROVÁ, Jana Marie a ŠTĚPÁNEK, David. *Média – prostředky transferu informací*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
- HENDRICKS, John A. *Radio's Second Century: Past, Present, and Future Perspectives*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2020.
- JECHOVÁ, Květa. Postavení žen v Československu v období normalizace. In: TŮMA, OLDŘICH; VILÍMEK, Tomáš. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012.
- JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003.
- JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Masová média*. Praha: Portál, 2009.
- KOLBANOVSKIJ, Viktor Nikolajevič. *Rodina v socialistické společnosti*. Praha: Svaz československo-sovětského přátelství, 1950.
- KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010.
- KOPIČKOVÁ, Božena: *Práce, profese, politika*. In: LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ženská otázka česká*. Praha: Edv. Grégr, 1881.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999.
- LIŠKOVÁ, Kateřina: *Politika touhy: Sex a sexualita v komunistickém Československu*. Brno: Host, 2018.
- MACEK, Jakub. *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011.
- MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011.
- MELKUS, René a PÁNEK, Tomáš. *Český rozhlas 1923-2023*. Praha: Národní technické muzeum, 2023.

NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír! : ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno: Matice moravská, 2011.

TÁŽ. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*. Brno: Host, 2018.

SCOTT, J. W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis in: *American Historical Review*, Vol. 96, No. 5, 1986.

SOBOTKOVÁ, Jitka. Slavnosti a oslavy v komunistickém Československu. In: VANĚK, Miroslav. *Obyčejní lidé*. Praha: Academia, 2009.

TINKOVÁ, Daniela. *Hřích a tělo: tělesnost, sexualita a disciplinace v období osvícenství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

VODOCHODSKÝ, Ivan; KLVAČOVÁ, Petra. Normativní podoby manželství v předlistopadové populárně-naučné literatuře., In: HAVELKOVÁ, Hana; OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Sociologické nakladatelství, 2015.

WAGNEROVÁ, Alena. *Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2017.

ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009.

10.6 Internetové zdroje

Pametnaroda.cz, Hazdrová Dagmar, 2024. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hazdrova-dagmar-20240326-0> [cit. 2025-04-15].

Pametnaroda.cz, Soldánová Olga, 2020. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/soldanova-olga-1942?clipId=196898#recording> [cit. 2025-04-15].

Plus.rozhlas.cz, Věra Šťovíková Heroldová byla u všeho, co se dělo v éteru po 21. srpnu 1968. Pak přišla výpověď, Hertl, D., Hlavatý, P., 2024. Online. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/vera-stovickova-heroldova-byla-u-vseho-co-se-delo-v-eteru-po-21-srpnu-1968-pak-7226180> [cit. 2025-04-16].

Psychologický ústav [cit.2025-05-15]. Dostupné z: <https://psu.cas.cz/cs/ustav/historie/>.

Radiozurnal.rozhlas.cz, Legendy Československého rozhlasu, Herget, J. Online. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/legendy-ceskoslovenskeho-rozhlasu-68-7571705/3> [cit. 2025-04-16].

Temata.rozhlas.cz, Rozhlasáci srpnových dnů, 2008. Online. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/rozhlasaci-srpnovych-dnu-7965379> [cit. 2025-04-15].

10.7 Bakalářské a diplomové práce

BĚLOHLÁVKOVÁ, Karolína. *Mediální organizace a moc: Čs rozhlas Brno v 60. letech*. Online. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. 2015. Dostupné z: <https://theses.cz/id/uyu9t5/>.

CECHOVÁ, Martina. *Československý rozhlas Hradec Králové v letech 1945-1955*. Online. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. 2007. Dostupné z: <https://theses.cz/id/puujdq/>.

FABIANOVÁ, Petra. *Hlasatelky v Československém rozhlase a rozhlas pro ženy ve třicátých letech 20.století*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, 2015.

JIRÍČEK, Lukáš. *Československý rozhlas v období normalizace*. Online. Diplomová práce. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta. 2019. Dostupné z: <https://theses.cz/id/1zwmgp/>.

LEINVEBEROVÁ, Marie. *Rozhlasové vysílání pro ženy: Radiojournal mezi válkami a v době německé okupace*. Online. Diplomová práce. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. 2018. Dostupné z: <https://theses.cz/id/h6yrca/>.

11 Seznam vyobrazení

Vyobrazení č. 1: Titulní strana. *Náš rozhlas*. Praha: Československý rozhlas, 1953, roč. 20, č. 42.

Vyobrazení č. 2: Titulní strana. *Československý rozhlas a televize*. Praha: Československý rozhlas, 1954, roč. 21, č. 7.

Vyobrazení č. 3: Titulní strana. *Rozhlas: programový týdeník*. Praha: Československý rozhlas, 1974, roč. 41, č. 10.

Vyobrazení č. 4: Titulní strana. *Rozhlas: programový týdeník*. Praha: Československý rozhlas, 1985, roč. 52, č. 10.

Vyobrazení č. 5: *Rozhlasová práce: z teorie a praxe rozhlasu*. Praha: Československý rozhlas, 1961, roč. 1, č. 3.

Vyobrazení č. 6: *Studie a úvahy*. Praha: Československý rozhlas, 1967, roč. 5, č. 2.

Vyobrazení č. 7: *Ideově tematický plán vysílání Československého rozhlasu na rok 1989*. Praha: Český rozhlas, 1989.

Vyobrazení č. 8: Scénář pořadu *Vysíláme pro ženy*. Archiv Českého rozhlasu. *Deníky vysílání*, 1. 9. 1989, sign. ABE301.

Vyobrazení č. 9: Zaměstnanecký průkaz Olgy Vojáčkové. Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Olga Vojáčková*. 1946.

Vyobrazení č. 10: Osobní dotazník Olgy Vojáčkové. Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Olga Vojáčková*. 1946.

Vyobrazení č. 11: Čestné uznání Olze Vojáčkové od ústředního ředitele rozhlasu Františka Nečásky. Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Olga Vojáčková*. 1946.

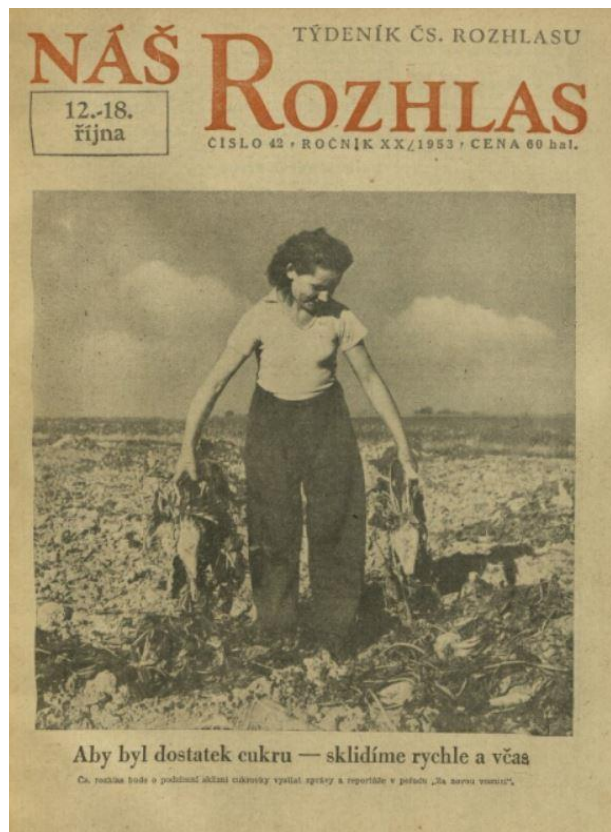
Vyobrazení č. 12: Fotografie Dagmar Hazdrové. Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Dagmar Hazdrová*. 1961.

Vyobrazení č. 13: Osobní dotazník Dagmar Hazdrové. Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Dagmar Hazdrová*. 1961.

Vyobrazení č. 14: Osvědčení Dagmar Hazdrové vydané Federálním ministerstvem vnitra (lustrační zákon). Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Dagmar Hazdrová*. 1961.

Vyobrazení č. 15: Potvrzení o převzetí zaměstnaneckého průkazu s fotografiemi Věry Šťovíčkové-Heroldové. Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Věra Šťovíčková*. 1950.

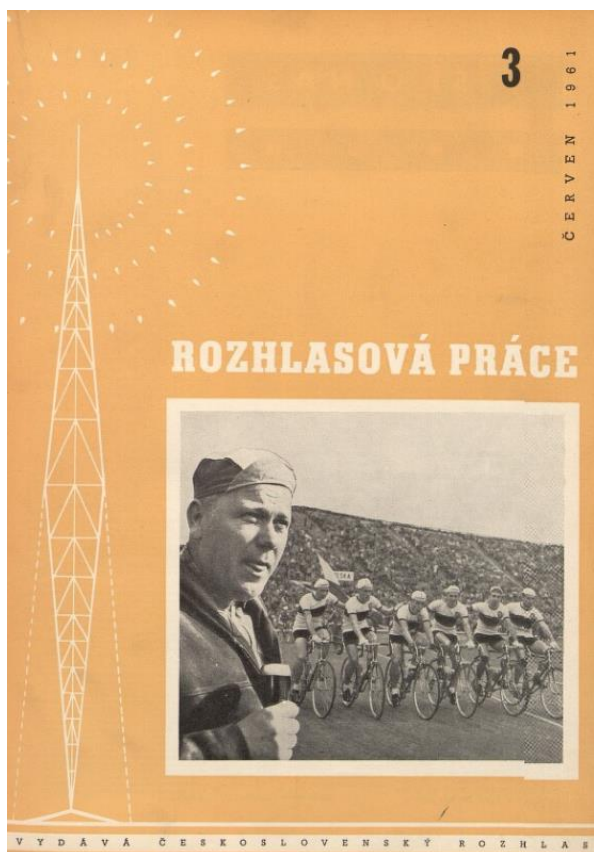
Vyobrazení č. 16: Výpověď Věry Šťovíčkové-Heroldové. Archiv Českého rozhlasu. Osobní složka: *Věra Šťovíčková*. 1950.

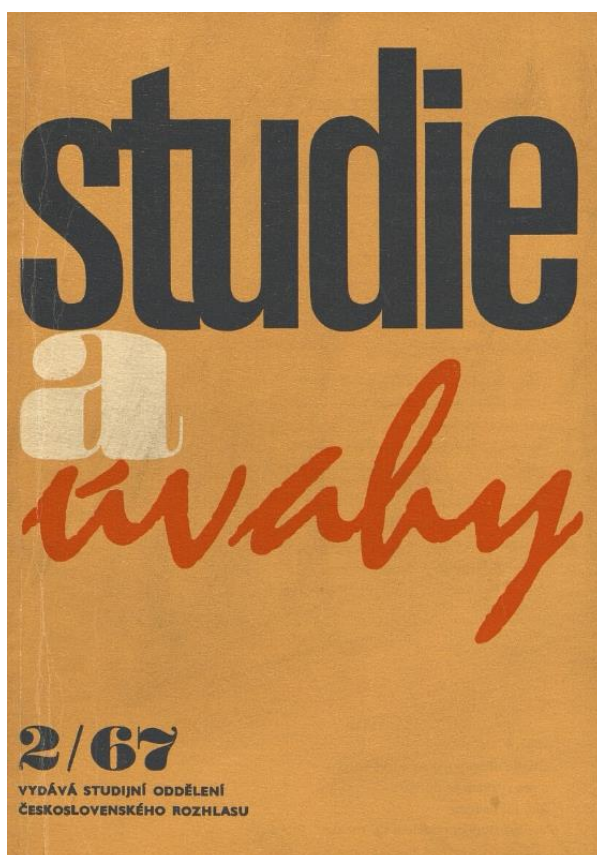
Vyobrazení č. 1

Vyobrazení č. 2

Vyobrazení č. 5

Vyobrazení č. 6

Jen pro vnitřní potřebu

EDICE ROZHLASOVÉ PRÁCE

**IDEOVĚ TEMATICKÝ PLÁN VYSÍLÁNÍ
ČESKOSLOVENSKÉHO ROZHLASU**

na rok **1989**
s výhledem na rok **1990**

Vyobrazení č. 7

1. IX. 1989

Hlavní redakce publicistiky
a dokumentaristiky

3204

stáčení: 30.8.89
vysílání: 1.9.89
Praha 11,00 - 11,15

Vysílání pro ženy

ved. red.: M. Kysilková
autor: Kolektiv VPE + Kysilková

1. IX. 1989

Vysílání pro ženy

Je nám právě deset let

beseda k 10. výročí vzniku nynější redakce Vysílání pro ženy,
které zůstává ojedinělým typem pořadu v československých sdělovacích
prostředcích a které se těší stále popularitě u posluchačů

ohlášení: natočeno
odhlášení: natočeno

honoráře:
Alena Mířková

380.- Na obrátce 4/636
194 00 Praha 9
r.č. 455616/142

Vyobrazení č. 8

Vyobrazení č. 9

OSOBNÍ DOTAZNÍK

číslo prac. knížky
 9753 10951 27e4

Jméno /u přev. i divší/ *Olga Vojáčková, rozn. Jančová*

Rodná data: *10. IV. 1897* Bydliště *Praha 11.*

narozena *10. IV. 1897* Od /data/ Adresa *Sokolská 464/px* telefon
 místo *Vrdeň*

okres
 národnost *česka*

státní příslu. *československá*

náboženství *bez vyznání*

st. v. *svobodná, s. ženatá, vdava, rozvedená, s. rozvedená, vdava*

Otcův a /divší/ jméno / a plat / datum naroz. / kde / Datum a místo sňatku
*Fa. Vojáček, ab. malá 19/9-1898 v Praze 29. VII. 1921,
 + 29. III. 1942 Mauthausen Praha*

Děti:

Jméno	narození / datum / místo	studium / kde / zaměstnání / kde /	vl. příj. / Kč	Prispěvek vlastní / z ONP / Kč / sdytov.

Vojenský poměr: / neodveden-dáved./
 odveden kdy
 odklad do kdy
 Prácesní služba:
 od do
 hodnota: útv. p.
 Služba v zahraniční armádě / kde /
 od do
 hodnota: útv. p.
 Sociální pomery: V.š. poslední ml. 7000.-
 zaměstnání otcovo *mater*
 zaměstnání matčino "
 zaměstnání manželčino-manžela "
 dluh
 majetek

totalně nasazen od do kde
 partyzáns. činnost od do kde
 Koncentrač. tábor od *9. X. 1941* do *1945 - bráta Krasavských* kde

Sociální pomery: V.š. poslední ml. 7000.-
 zaměstnání, v.š. *bratry příj.*

Má vedlejší příjem? jaký? majetek

Vyobrazení č. 10

Rozhodnutí ústř. ředitele Čs. rozhlasu č. 221

Všem členům vedení,
hlavní redakci politického vysílání,
vedoucím krajeových stanic,
Čs. rozhlasu v Bratislavě.

Vyslovuji uznání odpovědné redaktorce redakce vysílání pro ženy soudružce Olze Vojáčkové za pohotovostní zpracování reportážního pásma "Setkání hornických žen na Kladně", vysílaném dne 28. ledna 1956 v 17.30 hod.

Pořad byl velmi účinný, jak vhodným výběrem částí diskusních příspěvků delegátů, tak i zachycením celého radostného a srdečného ovzduší setkání žen, zvláště při nenadálém příchodu presidenta republiky s. Antonína Zápotockého, který na shromáždění promluvil.

Současně uděluji s. Olze Vojáčkové za její práci na tomto pořadu premii 200.- Kčs.

Dále vyslovuji uznání s. Marii Buriánové, sekretářce redakce vysílání pro ženy za pohotovou pomoc při natáčení záběrů tohoto pásma za onemocnělou redaktorku. Soudružka Buriánová umožnila při oslabení redakce dobře splnit úkoly, které nepatří do jejich povinností.

František Nečas
ústř. ředitel Čs. rozhlasu

19.2.1956.

Vyobrazení č. 11

Vyobrazení č. 12

OSOBNÍ DOTAZNÍK

11.11.1990

Příjmení, jméno, titul HAZDROVÁ Dagmar Chloupková Dagmar		Datum narození (RRRR) Místo, okres (RRR) 20.12.1933 Mladá Boleslav	
Trvalé bydliště - PSČ ulice Praha 3 - Křižkovec Křižkova 15		Přechodné bydliště - PSČ ulice číslo 1698 telefon 27 54 77	
Občanský průkaz			
svěd. číslo (str. 1) 562 121 HZ-02	rodné číslo (str. 14) 136 220 105	Národnost Česká	Státní příslušnost ČSR
vydání 18.6.1984	pod pořadovým číslem 2921/84	Čestování pas pro služební účely 0	Jste vydán ano
RODINNÍ PRÍSLUŠNÍCI			
Jméno, příjmení (i rodné)	Datum narození	Bydliště	Zaněmátno(a), studuje - kde
Masník (ka), druh, družka Ing. Házdra Karel	25.4.30	/	
Děti MUDr. Renata Mynářová	8.10.55	/	Minister. financí
Jana Házdrová	4. 5.59	/	F 6, Šimonova 1308 Fak.nemocn. Motol F 4, Urbánkova 1369 Fak.nem. Vinohrady
Rodiče Marie Zitková	11.9.10	/	Chrudim, Chelčická 473
Ostatní vyživované osoby			
VZDELÁNÍ			
Druh školy, výchovy, obor	Počet let (semestrů)	Rok ukončení	Druh zkoušky
základní Obecná škola, Chrudim	4	1944	
střední odborné úplné střední (obš. ob. s mat.) Reálné gymnázium Chrudim č. 34	8	1951	maturita
úplné střední všeobecné Státní úst.jazykový Praha 1 č. 8.	2	1953	stát. zkouška
vyšší odborné			
vysokoškolské			
vědecká výchova			
postgrad. studium			
nahrazující předepsané			
Nedokončené věcné soudos. studia při zaměstnání			
Dlouhodobé kurzy odborné školení apod.			
VYUČEN		ZNALOST CIZÍCH REČÍ	
v organizaci (podniku)	v roce	v oboru	jazyk
			stupeň znalosti
			zkoušky

SEVT 36 102 9 /86 VCT 10

Vyobrazení č. 13

FEDERALNÍ MINISTERSTVO VNITRA

C. J. : 1D-13950/1-264/1-1U-91 V Praze dne 23.03.1992

OSVĚDCENÍ

podle § 9, odst. 1 zákona číslo 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky

O s v ě d ě u j i

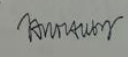
ze paní : Dagmar HAZDROVÁ
narozena : 20.12.1933 Mladá Boleslav

není evidována

jako osoba uvedená v § 2, odst. 1, písm. a), b) nebo c) zákona číslo 451/1991 Sb.

Ing. Ján LANGOS
Ministr vnitra CSFR

Vyobrazení č. 14

Československý rozhlas

Jméno Věra Štovičková
 Oddělení redakce
 Číslo osobního průkazu 30.67.03/089

Podle par. 34 zákona o obraně státu č. 131/1936 Sb. z. a n. pro-
 hlášuji, že:

/ Zastávám námostou tajnost o veškerých skutečnostech, opatře-
 ných v době svého ze-

Jméno: Štovičková Věra
 odděl./red./: HRPV

Podvrzení.

Potvrzuji, že jsem přijal/a/ průkaz pro zaměstnance Československého rozhlasu číslo 142 červený 21.4.70

Zároveň potvrzuji, že jsem vzal/a/ se souhlasem na vědomí, že

- 1./ průkaz je důležitým úředním dokumentem Čs. rozhlasu, udržovat jej v bezvadném stavu a jsem plně odpověden za jeho
- 2./ při rozvázání pracovního poměru jsem povinen/a/ od osobního oddělení, rovněž tak při nástupu vojenské služby. Pokud odevzdán, nebude dán příkaz k vyplácení posledního platu,
- 3./ při ztrátě průkazu, kterou jsem povinen/a/ ihned o oddělení, může být podle uvážení vyžádána i ztráta důvěry.

V Praze dne

 Štovičková
 podpis

V Praze dne 16.11.1970

Vyobrazení č. 15

Dohoda o rozvázání pracovního poměru.

Věra Štovičková, bytem Praha 4-Nusle, Sekaninova 64, redaktorka Čs. rozhlasu a Československý rozhlas, zastoupený náměstkem ředitele Ing. Josefem Skálou, uzavřeli dnešního dne dohodu o rozvázání pracovního poměru ve smyslu člá. 1 a 43 zákoníku práce číslo 65/65 Sb.

Dosavadní pracovní poměr mezi Věrou Štovičkovou a Čs. rozhlasem skončí tedy na základě dohody střen dnem 15.3.1970. Čs. rozhlas souhlasí s případným dřívějším ukončením pracovního poměru podle žádosti druhé strany.

Každá ze stran obdržela jedno vyhotovení této dohody.

V Praze dne 30.1.1970.

Věra Štovičková

Za Čs. rozhlas Ing. Jos. Skála
 náměstek ředitele ČR a
 šéfredaktor HRPV

Vyobrazení č. 16